

251

N732

9226

School of Divinity Library,
St. Louis, Missouri 63108

Bellarmino Library

St. Mary's College
ST. MARYS, KANSAS

TRACTATUS

De Deo Uno et Trino

DE VAN NOORT

DE DEO UNO ET TRINO

TRACTATUS
De Deo Uno et Trino

SCF
School of Divinity Library
Louis, Missouri 63108
G. VAN NOORT

PAROCHO AMSTELODAMENSI

OLIM S. THEOL. IN SEMINARIO WARMUNDANO PROFESSORE

EDITIO TERTIA RECOGNITA

WITHDRAWN
08 / 24 / 2017
SAINT LOUIS UNIVERSITY
9226

ARCA SEMINARII
Prov. Mo. Theol

BT
111
.N6
1920

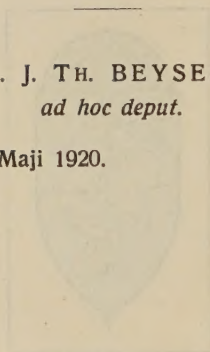
1920

SUMPTIBUS SOCIETATIS EDITRICIS ANONYMAE
(ANTEA PAULI BRAND)
BUSSUM IN HOLLANDIA

EVULGETUR

Dr. J. TH. BEYSENS
ad hoc deput.

Soest, die 11^a Maji 1920.

THEOLOGIA DOGMATICA

Theologia dogmatica proprie dicta, quam multi vocant dogmaticam specialem, singulatim agit de iis veritatibus revelatis, quæ non directe ad mores componendos faciunt, sed magis speculativæ sunt. Nomen habet a dogmate, quæ vox, licet de se etiam conveniat decretis practicis, ex usu communi reservatur veritatibus theoreticis, in revelatione contentis et ab ecclesia ad credendum propositis. Theologia dogmatica has veritates, quales a magisterio ecclesiæ proponuntur, diligentissime explicat, ex fontibus revelationis probat, ab adversariorum difficultatibus salvat, rationibus theologicis suadet atque illustrat, earum nexum, ordinem, consequentias excolit, uno verbo aliqualem earum intellectionem procurare nititur.

Quum in sacra doctrina omnia pertractentur sub ratione Dei, vel quia sunt ipse Deus, vel quia habent relationem ad Deum¹, præcipuæ autem relationes creaturarum ad Deum sint creatio et elevatio ad ordinem supernaturalem, reparatio lapsus, sanctificatio et ultima consummatio, theologia dogmatica ex ordine tractat:

De *Deo secundum se* spectato, qui natura unus, personis trinus est: tractatus *De Deo Uno et Trino*.

De *Deo creatore*, ubi non tantum de ipsa creatione et præcipuis creaturis, sed etiam de institutione ordinis supernaturalis atque de hujus ordinis perturbatione per peccatum tum angelorum tum primi hominis disputari solet: tractatus *De Deo creatore*.

¹ Cfr. S. THOMAS, S. Th. I, 1, 7. c.

De *Deo reparatore* seu redemptore, ubi disseritur de causa universali nostrae reparationis, et quidem primo de persona Christi redemptoris, deinde de opere redemptionis, denique ad modum appendicis de praerogativis b. Virginis: tractatus *de Deo redemptore*.

De *Deo sanctificatore*, ubi sermo instituitur de applicatione redemptionis in singulos homines, quae quidem applicatio formaliter fit per gratiam, instrumentaliter per Sacramenta: tractatus *de Gratia* et *de Sacramentis ecclesiae*, primo *in genere*, deinde *in specie*.

De *Deo consummatore*, ubi agitur de consummatione tum singulorum hominum tum totius generis humani, et praeterea disseritur de habitudine viventium cum iis, qui jam consummati sunt: tractatus *de Novissimis* sive Eschatologia.

TRACTATUS

DE DEO UNO ET TRINO

Theologia dogmatica proprie dicta primo loco agit de 1 ipso subjecto attributionis fidei ac theologiae, de Deo scil. sub cuius ratione omnia pertractantur, quæ ad sacram doctrinam pertinent.

Doctrina de ipso Deo omnium nobilissima et utilissima est. Omnium *nobilissima*: «Deo maxime assimilatur creatura intellectualis per hoc quod intellectualis est. In genere autem hujus similitudinis magis assimilatur Deo secundum quod intellegit actu, quam secundum quod intellegit in habitu seu potentia. Et in hoc quod intellegit actu maxime assimilatur

¹ Speciales de hac materia tractatus ediderunt e.g. J. H. OSWALD, *Gottes Dasein, Wesen und Eigenschaften*, et *Die Trinitätslehre*, Paterborn, 1887—1888; J. B. FRANZELIN, *De Deo uno* et *De Deo Trino*, Romae Ed. 4; F. STENTRUP, *De Deo Uno*, Oeniponte, 1878; *De s.s. Trinitatis Mysterio*, 1898; F. SATOLLI, *Comm. in S. Th. p. I. q. 1—13; De Operat. divinis; de s.s. Trinitate*; Romae 1884—1887; B. JUNGSMANN, *De Deo Uno et Trino*, Ed. 5, Ratisbonae 1899; P. EINIG, *De Deo Uno et Trino*, Ed. 2, Treveris 1906; L. BILLOT, *De Deo Uno et Trino*, Ed. 4, Romae 1902; L. JANSSENS, *De Deo Uno*, 2 vol.; *De Deo Trino*, Friburgi 1899—1900; R. M. FEI, *De Deo Uno et Trino*, Taurini, 1902; *Studium Solesmense* [DELATTE] *De Deo Uno; De Deo Trino*, Solesmis 1894—1897, P. H. BUONPENSIERE, *Comm. in I p. S. Th. q. 1—23*, Romae 1902; J. SOUBEN, *Dieu dans l'histoire et la Révélation*, et *Les Personnes divines*, Paris. 1902—1903; J. POMPEN—J. H. SELTEN, *Tract. de Deo Uno et Trino*, Buscoduci, 1904; TH. PÈGUES, *Comm. français littéral de la Somme Théologique*, vol. I et II, Tolosae, 1906. Pro doctrina graecorum schismaticorum de Deo uno cfr. DE MEESTER in *Rev. Bénédict.* 1906, p. 233.

Deo secundum quod intellegit Deum, nam ipse Deus intellegendo se intellegit omnia alia»¹. — Omnium *utilissima*: «Nosse te consummata justitia est, et scire justitiam et virtutem tuam, radix est immortalitatis»²; et: «Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum»³. — Merito igitur ipse Deus per prophetam: «Non gloriatur sapiens in sapientia sua, et non gloriatur fortis in fortitudine sua, et non gloriatur dives in divitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire et nosse me, quia ego sum Dominus»⁴.

Deum tum naturali, tum supernaturali modo cognoscimus. Cognitio supernaturalis iterum duplex est: cognitio obscura per fidem, de qua per totum hujus tractatus decursum agetur, et cognitio clara per visionem beatificam, de qua alibi.

«Fides autem catholica haec est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur»; Deum scil. unum secundum essentiam, et trinum in personis. Hinc duae sectiones: prior aget de *Deo Uno*, altera de *Deo Trino*, seu de iis, quae pertinent ad distinctionem personarum in Deo.

SECTIO I

DE DEO UNO⁵

Universa doctrina de Deo secundum essentiam proprie continetur duabus quaestionibus: an Deus sit, et quid Deus sit. Hanc alteram quaestionem, de natura Dei, claritatis gratia in duo capita distinguimus. Erit igitur *Cap. I* de exsistentia Dei, *Cap. II* de attributis Dei quiescentibus, *Cap. III* de attributis Dei actuosis.

¹ S. THOMAS, S. c. G. II, 25. — ² Sap. 15, 3. — ³ Jo. 17, 3. — ⁴ Jerem. 9, 23—24. — ⁵ S. Th. I, 2—26.

CAPUT I

DE EXSISTENTIA DEI

Exsistentiam Dei in fontibus revelationis christianae apertissime contineri nemo dubitat, unde superfluum esset hac de re verba facere. At quum nostris praesertim temporibus multi contendant, exsistentiam Dei naturaliter cognosci non posse (traditionalistae; sensismi, positivismi, agnosticismi fautores, kantiani), alii vero diversimode errent circa modum, quo exsistentia Dei nobis naturaliter innotescit (sentimentalistae, ontologistae, defensores argumenti a simultaneo et idearum innatarum), necessarium est indagare, quid revelatio de naturali cognoscibilitate Dei doceat; non ut inde demonstratio pro exsistentia summi Numinis desumatur, sed ut naturalis nostra cognitio exinde confirmetur, simulque sciatur quid de erroribus supra dictis theologicè judicandum sit. — Ipsa autem argumenta rationis humanae, quibus exsistentia Dei de facto probatur, quum in praelectionibus philosophicis diligentissime exponantur nec reapse ad dogmaticam pertineant, omittimus¹.

PROP. Exsistentia Dei unius et veri per ea, quae facta sunt, naturali rationis lumine certo cognosci potest.

Prop. quoad utramque partem, np. **a.** exsistentiam Dei naturali ratione cum certitudine cognosci posse, et **b.** medium in quo hujus cognitionis esse mundum realem, «ea, quae facta sunt», *dogma fidei* est ex definitione conc. vatic.: «S. q. d. Deum unum et verum, creatorem et dominum nostrum, per ea quae facta sunt naturali rationis humanae lumine certo cognosci non posse, a. s.»².

Concilium non tangit quaestiones facti: num singuli homines ex consideratione creaturarum ad cognitionem Dei per-

¹ Consuli possunt v. g. J. HONTHEIM, *Instit. Theodicaeae*, 1893; A. FARGES, *L'Idée de Dieu d'après la raison et la science*, 1900; M. P. DE MUNNYNCK, *Prael. de Dei exsistentia*, 1904; J. TH. BEYSENS, *Theodicee of Natuurl. Godsleer*. Ed. 2, 1919. — ² Const. *De fide*, can. II, 1; cfr. cp 2.

veniant, num hac via primam Dei notitiam acquirere soleant, sed agit de *valore rationis* humanae et quidem universim, ita ut certo certius etiam intellegendus sit status naturae lapsae. Supponitur utique ratio rite evoluta, sed nihil dicitur de conditionibus quae generatim requiruntur ut ratio satis evolvatur, dummodo excludatur necessitas revelationis aut cujuslibet auxilii supernaturalis; qui enim auxilium super-naturale requirit, eo ipso sufficientiam ipsius rationis negat. Hinc efficaciter excluditur traditionalismus, necessitatem primitivae revelationis asserens. Etiam excluditur theoria protestantium, statuens in statu naturae lapsae Deum ex testimonio creaturarum certo cognosci non posse nisi ab homine fidei, qui fide illuminatus naturam considerat perspicillo Scripturae, i. e. ex Scriptura discit aestimare creaturas¹.

Dicitur existentiam Dei *certo* cognosci posse; certa autem cognitio Dei, «per ea quae facta sunt», sive per conclusionem ab effectibus ad causam, absque dubio est cognitio *demonstrativa* (demonstratio quia, a posteriori); nihilominus concilium a voce «probari» aut «demonstrari» abstinuit, ut quibusdam doctoribus catholicis (Kuhn, cet.) parceret. Ceterum jam Bautain subscribere debuerat prop.: «Ratiocinatio potest cum certitudine probare existentiam Dei»². Professio autem fidei a Pio X praescripta sic habet: «Deum, rerum omnium principium et finem, naturali rationis lumine per ea, quae facta sunt, hoc est per visibilia creationis opera, tamquam causam per effectus, certo cognosci atque demonstrari etiam posse profiteor».

Denique definiendo, Deum «creatorem et dominum nostrum», «rerum omnium principium et finem», naturaliter certo cognosci posse, concilium *non* intendit *definire*, lumine rationis certo cognosci posse, Deum res omnes creatione proprie dicta, *ex nihilo* produxisse³.

4 *Probat. —* ¹ Ex s. *Scriptura*. — Liber Sap.⁴: «Vani⁵

¹ Cfr. BAVINCK, *Geref. Dogmatiek*, II, p. 46; I, p. 221. — ² Cfr. DENZ. n°. 1622. — ³ Cfr. GRANDERATH, *Const. dogm. conc. vatic. explic.* p. 32–46.

— ⁴ Sap. 13, 1–9. — ⁵ *Μάρταις φύσει* = Vani natura, non utentes viribus naturae insitis. Consonat Ps. 31, I: «Dixit *insipiens* in corde suo, non est Deus».

sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, et de his, quae videntur bona, non potuerunt intellegere eum qui est [τὸν ὄντα], neque operibus attendentes agnoverunt quis esset artifex; sed aut ignem.... aut solem et lunam rectores orbis terrarum deos putaverunt. Quorum si specie delectati, deos putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator haec omnia constituit. Aut si virtutem et opera eorum mirati sunt, intellegant ab illis, quoniam qui haec fecit fortior est illis; a magnitudine enim speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri¹.... Neque his debet ignosci, si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum, quomodo hujus dominum non facilius invenerunt».

*Ep. ad Rom.*²: «Revelatur enim ira Dei de coelo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum, qui veritatem [Dei] in injustitia detinent. Quia quod notum est Dei³, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit⁴. Invisibilia enim ipsius⁵ a creatura mundi⁶ per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum.... Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam», cet.

Evidens est, his effatis, quibus plura alia superaddi possent⁷, adstrui possibilitatem cognitionis *naturalis, certae et mediatæ*

¹ Εκ γὰρ μεγέθους καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται.
— ² *Rom.* 1, 18–24. Cfr. J. QUIRMBACH, *Die Lehre des h. Paulus von der natürl. Gotteserkenntnis* (1906). — ³ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ = cognoscibile in actu primo. — ⁴ Cognoscibile reddidit in actu secundo, manifestatione naturali «per ea quae facta sunt». — ⁵ Quae immediate cognosci non possunt: attributa Dei, imprimis omnipotentia et suprema majestas: ἢ τε ἁπλοῦς αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. — ⁶ Ἀπὸ κτίσεως κόσμου a quibusdam minus recte accipitur de subjecto cognoscente np. homine; alii intellegunt de medio cognitionis: ex creatura visibili, sed medium cognitionis expriment voces τοῖς ποιήμασιν (dat. instrumenti); plerique exponunt de tempore: inde a creatione mundi. — ⁷ Cfr. v. g. *Ps.* 18, 2–5; *Job.* 12, 7–9; *Act.* 14, 15–17; 17, 24–28; *Rom.* 2, 12–15.

np. ex creaturis. Et gratis omnino assereretur, possibilitatem hujus cognitionis pendere ab auxilio gratiae.

- 5 2° Ex *Traditione*. — Card. FRANZELIN: «Repetunt et inculcant ss. patres, quavis data opportunitate inde ab apologetis Justino, Athenagora, Tatiano usque ad Gregorium m., Joannem damasc., Bernardum, Dei notitiam esse universalem apud omnes gentes eo, quod Dei opera omnibus proposita Deum in se invisibilem humanae rationi demonstrant existentem, atque ita operibus ipsis doctrina continetur ut institutio quaedam de Deo, quam omnes homines intellegunt»¹. Audiatur unus ex graecis et unus ex latinis.

s. GREGORIUS NAZ.: «Ratio a Deo data et omnibus congenita et prima in nobis lex [principium causalitatis] omnibusque conserta ad Deum nos deducit ex visibilibus»².

TERTULLIANUS: «Haec est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt. Vultis ex operibus ipsius tot ac talibus, quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur, vultis ex animae ipsius testimonio comprobemus? Quae licet carcere corporis pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licet libidinibus et concupiscentiis evigorata, licet falsis deis exancillata, cum tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua valetudine, et sanitatem suam patitur, Deum nominat, hoc solo nomine, quia proprie verus hic unus. Deus magnus, Deus bonus, et: quod Deus dederit, omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum: Deus videt, et Deo commendo, et: Deus mihi reddet. O testimonium animae naturaliter christianae! Denique pronuntians haec non ad capitolium sed ad coelum respicit. Novit enim sedem Dei vivi; ab illo et inde descendit»³. Et: «Nemo negat, quia nemo ignorat, quod ultra natura suggerit, Deum esse universitatis conditorem»⁴.

- 6 **Scholion 1. Cognitio Dei facilis, non tamen innata.** —

¹ De Deo Uno. Ed. 3, p. 95. — ² Orat. 28, n° 16. — ³ Apol. 17. — ⁴ De Spectac. 2.

Effata Scripturae et patrum non solum efficiunt possibilitatem sed etiam facilitatem cognitionis Dei. Si «facilius» est invenire Deum quam «aestimare saeculum»; si ii, qui Deum non inveniunt, «vani» naturâ et «insipientes» dici merentur; si falsorum deorum cultoribus, iis etiam de quibus est «minor querela»¹, «ignosci non debet»; si verum est gentiles, quales tempore s. Pauli communiter erant², cognitionem Dei «in injustitia detinuisse» i. e. sua culpa non excoluisse sed obscurasse et corrupisse, proinde «inexcusabiles» fuisse, profecto cognitio Dei difficilis esse nequit. Quod utique intellegendum est de notitia quadam *primitiva et confusa*, quae tamen, dummodo a singulis pro viribus foveatur et colatur, sufficiens est ad vitandam idololatriam: «Intellecta conspiciuntur semipiterna ejus virtus et divinitas», seu suprema dominatio.

Haec primitiva Dei cognitio a nonnullis patribus³ vocata **7** est insita seu *congenita*; non quod putarint animae a creatore suo impressam esse cognitionem actualem Dei existentis, sed quia intellectus considerando creaturas absque operosa inquisitione per ratiocinium obvium ac veluti spontaneum ad supremi Numinis existentiam concludit. s. THOMAS: «Dei cognitio nobis innata dicitur, in quantum per principia nobis innata de facili percipere possumus Deum esse;... quia omnibus naturaliter insertum est aliquid, unde potest pervenire ad cognoscendum Deum esse»⁴. Immerito igitur ad hujusmodi patrum effata provocarunt, qui veri nominis ideam innatam admiserunt⁵.

A primitiva et vulgari cognitione Dei, quam effata Scripturae **8** directe spectant, differt *cognitio philosophica*, qua existentia Dei methodo scientifica probatur et simul ejus natura distinctius declaratur. Porro missis interim iis, quae ad perfectiorem

¹ *Sap. 13*, 6 cfr. 10 seq. — ² Nullo enim probabili argumento fulciuntur, qui verba apostoli de solis philosophis gentium accipiunt. — ³ E. g. s. Justinus, Clemens alex., Ios damasc., Tertullianus, cet. — ⁴ *In Boetium, De Trinit. 1*, 3 ad 2; *De Verit. 10*, 12 ad 1. — ⁵ E.g. Thomassinus, Klee, Staudenmaier.

cognitionem divinae essentiae pertinent, omnino tenendum est, demonstrationem philosophicam existentiae Dei a cognitione primitiva et vulgari differre non specie, sed *gradu perfectionis* tantum. Utraque enim nititur argumentis objectivis, utraque per verum ratiocinium ex consideratione creaturarum ad omnium creatorem ac dominum ascendit; sed in demonstratione philosophica habentur *a. plura* argumenta, quae *b. distinctius*, explicitius, ordinatius evolvuntur, hinc *c. magis reflexe* cognoscuntur et *d.* ab adversariorum *difficultatibus* purgantur.

Falluntur igitur, qui primitivam Dei cognitionem cuidam instinctui aut sensui religioso tribuunt, eamque hac de causa nomine «fidei» condecorant. Cognitione instinctiva, nulla ratione objectiva, nullo argumento saltem confuse percepto nitens, sed solis dispositionibus subjectivis parta, non esset vera certitudo nec seriae reflexioni resisteret. Sane non huiusmodi persuasionem mere subjectivam, sed veram scientiam adstruit s. Paulus dicendo: «Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur».

Inferes, parum sibi constare eos protestantes, qui primitivae cognitioni, ex insito «religionis semine» et obvio creaturarum testimonio comparatae plurimum tribuunt, eamque fere inextinguibilem habent, et simul asserunt argumentis philosophicis vim vere ac stricte demonstrativam non competere¹.

- 9 **Scholion 2. De atheis.** — Quum testibus Scriptura et patribus, primitiva quaedam cognitio Dei obvia sit et facilis, et ita quidem ut natura rationalis veluti sponte ad eam perveniat, quaeri solet, *num dari possint athei*. Intelleguntur autem *atheï* non practici, qui ita vivunt ac si Deus non existeret, sed *theoretici*, homines scil. qui aut nullum conceptum supremi Numinis a mundo distincti habent, de Deo non cogitant (atheï theoretici negativi); aut huiusmodi notionem assecuti, vel seriam persuasionem habent, Deum non exsistere (atheï theoretici positivi), vel serio iudicant ejus existentiam

¹ Cfr. BAVINCK, *Geref. Dogmatiek*, II p. 60.

nec certo sciri, nec propter motiva ordinis affectivi merito affirmari (atheï sceptici, aut agnostici).

a. Si sermo est de hominibus perfectum rationis usum habentibus, dicendum videtur, *non posse dari atheos negativos*, qui nullam ideam Dei, ne elementarem et confusam quidem sibi efformarint, et ideo ejus existentiam penitus ignorent. «Haec est enim, ait s. AUGUSTINUS, vis verae divinitatis, ut creaturae rationali ratione jam utenti, non omnino ac penitus possit abscondi»¹. Posse tamen homines notionem supremi Numinis ita pervertere, ut eam applicent rebus, quae Deus non sunt, et ita falsos deos colant, nimia experientia constat. Spectata autem doctrina Scripturae et patrum iterum dicendum videtur, hujusmodi errorem numquam esse inculpabilem; quamvis certe longe major fuerit culpa priorum generationum, qui cultum falsorum numinum inchoarunt, quam posteriorum. Nonne Scriptura omnes idololatrias «vanos» et «inexcusabiles» vocat, nonne universaliter asserit, eos veritatem in injustitia detinere?

b. Quoad *atheos positivos* satis vulgata theologorum sententia est, non posse dari homines vere convictos de non-existentia Dei supra-mundani. Saltem affirmare licet, hujusmodi persuasionem non nisi ad breve tempus obtinere posse. Intellegimus persuasionem falsam quidem, imo falsissimam, sed subjective seriam, proinde nitentem quibusdam argumentis saltem speciosis. Porro non audemus negare, hominem passionibus et praejudiciis obcaecatum, mentem suam ad tempus ita applicare posse difficultatibus undequaque congestis, ut jam judicet non exsistere Deum. Sed putamus, voluntatem utut obstinatam impedire non posse, quominus mox subintrent dubitationes irresistibiles de veritate hujus judicii. Naturam expellas furca redibit. Unde SENECA: «Mentiuntur, qui dicunt se non sentire esse Deum, nam etsi affirmant interdium, noctu tamen et soli dubitant»².

c. *Athei sceptici, critici, agnostici*, qui existentiam Dei

¹ Tract. in Jo. 106, n° 4. — ² De Ira. Lib. I.

non negant, sed serio judicant eam nec probari, nec ratione practica indeclinabiliter postulari, certe existunt, imo nostris diebus inter eruditos sat multi sunt numero. Quonam enim jure diceremus, cunctos criticismi et agnosticismi sectatores mentiri¹? Error eorum certe comparatur insigni abusu rationis, nec facile invenies theologum, qui eum saltem in causis suis culpabilem non habeat. Occulta conscientiarum soli Deo patent, nec nostrum est limites bonae fidei definire, qui vero secundum normam Scripturae judicaverit, vix poterit quin hujusmodi eruditis applicet verba: «Si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum, quomodo hujus Dominum non facilius invenerunt»: «veritatem in injustitia detinent».

CAPUT II

DE ATTRIBUTIS DEI QUIESCENTIBUS

- 11 «De nulla re potest sciri an est, nisi quoquo modo de ea sciatur, quid est»². Deum in hac vita admodum imperfecte cognoscimus; nihilominus tum ex ratione tum ex revelatione multa de ejus natura didicimus.

Porro attributa Dei a theologis dividi solent:

a. In affirmativa et negativa. *Affirmativa* sunt, quibus aliqua perfectio Deo tribuitur, v.g. sapientia; *negativa*, quibus saltem directius aliqua imperfectio ab eo excluditur, v. g. immutabilitas. Haec divisio minoris momenti est, quia attributa negativa, excludendo aliquam imperfectionem, reapse divinam perfectionem indirecte efferunt.

b. In absoluta et relativa. *Absoluta* sunt quae praedicantur de Deo qualis in seipso est; v. g. bonitas, immutabilitas; *relativa*, quae praedicantur de eo cum respectu ad creaturas,

¹ Cfr. ADELHOCH, *Zur wissenschaftlichen Erklärung des Atheismus*, in *Philos. Jahrb. der Görresgesells.* 1905, p. 297. — ² S. THOMAS, *In Boet. de Trin.* 6, 3.

v. g. creator, dominus, redemptor¹. Illa Deo conveniunt ab aeterno, haec ex tempore. Praesens tractatus de solis attributis absolutis agit, quum relativa ad tractatus sequentes pertineant.

c. In quiescentia et actuosa. *Quiescentia* exprimunt modum quo Deus est: attributa essendi; *actuosa* significant modum quo agit: attributa operationis. Attributa actuosa ad caput tertium remittimus. Attributa quiescentia, de quibus in hoc capite dicendum, sunt: aseitas, infinitas, simplicitas, veritas, bonitas, pulchritudo, immutabilitas, aeternitas, immensitas.

Praemittimus tamen brevem articulum, de modo quo divinam naturam in hac vita cognoscimus.

ART. I

DE MODO, QUO DIVINAM NATURAM IN HAC VITA COGNOSCIMUS

Quum totius tractatus intentio sit, ad cognitionem Dei, quantum fieri potest, distinctam perducere, necessarium est exponere qua ratione et via divinam naturam hic in terris cognoscamus.

PROP. 1. In hac vita nostra cognitio de Deo non est nisi 12 mediata et analogica.

Cognitio *mediata* aut abstractiva est, qua rem cognoscimus non directe in se (cognitione immediata seu intuitiva) sed in alio, np. in suo simili. Quodsi illud simile, ex quo notionem rei abstrahimus seu haurimus, eandem cum ea naturam habet, cognitio mediata erit *propria* (per conceptus proprios ex communibus); si vero alterius naturae est, ita ut cum re cognoscenda nonnisi quamdam similitudinem imperfectam

¹ Alio sensu nonnumquam *absoluta* dicuntur, quae abstrahunt tum a relatione ad creaturas, tum a distinctione trium personarum in Deo, v. g. aeternitas; relativa vero quae aut habitudinem ad creaturas indicant: *relativa ad extra*; aut exprimunt habitudinem unius personae ad aliam: *relativa ad intra*. Sed haec divisio minus usitata est, quia nomen *attributi* proprietatibus essentialibus reservari solet.

seu proportionem habeat, cognitio mediata erit *analogica* seu proportionalis tantum (per conceptus proprios ex analogis).

Prop. complectitur utramque cognitionem de Deo, quam in terris habere possumus, naturalem et supernaturalem. Revelatio de perfectione divina plura quidem pandit, quae consideratione creaturarum non innotescunt, nihilominus universa doctrina revelata continetur conceptibus analogis, quos ex creaturis hausimus, ut v. g. conceptus patris, filii, spiritus, generationis, cet. s. THOMAS: «Quamvis per revelationem elevemur ad aliquid cognoscendum, quod alias esset ignotum, non tamen ad hoc ut alio modo cognoscamus nisi per sensibilia»¹.

Cognitionem Dei intuitivam, quae prae omni intellectu creato supernaturalis est, nobis in altera vita promitti, alibi ostendemus.

- 13 Deum jam in hac vita immediate cognosci, imo et comprehendendi, saec. IV et V docuerunt Eunomiani haeretici; cognitionem Dei immediatam sed obscuram intellectui nostro essentialem esse, saeculo elapso adstruebant ontologistae (Gioberti, Rosmini, Ubaghs), quorum doctrinam s. Cong. Inquis. proscripsit². Radix erroris tum Eunomianorum, tum Ontologistarum erat, quod esse infinitum Dei confundebant cum esse abstracto, quod materialiter in omnibus rebus invenitur et ideo universaliter, necessario et sine temporis determinatione de omnibus praedicatur. Hinc vides quare Ontologistae docebant, Deum esse primum cognitum, et omnes alias ideas esse modificationes ideae, qua Deus tamquam ens simpliciter intellegitur. Simul vides, quare ontologismus viam sternat in pantheismum.

- 14 *Probatur prop. 1° Ex s. Scriptura.* Quoad cognitionem naturalem: «Invisibilia enim ipsius per ea, quae facta sunt,

¹ In Boetium, *De Trin.* 6, 3. — ² Cfr. DENZ. n° 1659 seq.; n° 1891 seq.

intellecta conspiciuntur»¹. Quum ipsam existentiam Dei, divinarumque perfectionum ex creaturis discamus, omnis nostra cognitio necessario est mediata et, prae ingenti distantia inter creaturas et creatorem, etiam analogā. — Quoad cognitionem *supernaturalem*: «Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem; nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum»². Apostolus invicem opponit cognitionem Dei quam exspectamus in coelo, et altissimam quam modo habemus, n.p. per donum scientiae et prophetiae, quae sunt complementa fidei. Illa quidem erit immediata: «facie ad faciem», et absque obscuritate: «sicut et cognitus sum». Haec vero est «per speculum», «in aenigmate», «ex parte». *Ἀὐτὸ ἐσόπτρον*, i. e. per aliud in ratione objecti visi se habens, igitur mediate. *Ἐν αἰνίγματι*, aenigma est propositio, quae veritatem exhibet sub signorum involucris, ita ut indicetur potius quam exprimatur. Porro nomen aenigmaticae cognitioni analogae apprime convenit, non vero cognitioni propriae. *Ἐκ μέρους*, i. e. imperfecte, fragmentarie, quod iterum soli cognitioni analogicae convenit.

2° Ex s. *Patribus*, qui hanc doctrinam imprimis contra Eunomianos tum ut testes traditionis vindicarunt, tum ut eruditi late explicarunt³. Ontologistae imprimis provocabant ad s. Augustinum. Quod si nonnulli s. doctoris textus eorum errori favere videntur, certum tamen est, a. principia ideologica s. Augustini principiis Ontologistarum contraria esse; b. textus, qui opponuntur, explicari posse quin his principiis contradicatur, dummodo attendas s. Augustinum non semper ad normam strictae philosophiae loqui, sed interdum aut oratoria libertate uti, aut mysticum agere⁴.

PROP. 2. Conceptus analogici, quibus in hac vita Deum 15 cognoscimus, formantur per viam affirmationis, remotionis et eminentiae.

Per viam *affirmationis* (causalitatis, *θέσις*). Considerando

¹ Rom. 1, 20. — ² Cor. 13, 12. — ³ Cfr. e. g. FRANZELIN, *De Deo Uno*, Thes. 10. — ⁴ Cfr. ZIGLIARA, *Summa Phil. Theol. nat.* 1, I, c 1, a 1, n° 7.

creaturas Deum cognoscimus ut primam earum causam. Quum autem necesse sit, totam realitatem effectus in causa ejus adaequata praecontineri, concludimus de Deo *affirmandum esse quidquid perfectionis* in creaturis invenitur. Ita v.g. dicimus: Deus est sapiens.

Per viam *remotionis* (negationis, ablationis, ἀφαίρεσις). Creaturarum perfectionibus multimodae imperfectiones, defectus, limitationes admiscuntur, quae Deo infinite perfecto inesse nequeunt. Hinc affirmando de Deo perfectiones creaturarum, mente *remove debemus quamlibet imperfectionem aut limitationem*, iis in creaturis admixtam. Ita v. g. dicimus: Deus non est sapiens, eo modo quo creaturae.

Per viam *eminentiae* (excessus, superlationis, ὑπεροχής). Ipsa exclusio imperfectionis aut limitationis admixtae jam involvit novam affirmationem, qua scil. Deo tribuimus *plenitudinem* cujuslibet perfectionis, quae in creaturis secundum quamdam mensuram invenitur. Et haec est prima ratio eminentiae, cui tamen altera accedit ex eo, quod dicimus Deo singulas perfectiones non tantum plenissime convenire sed convenire modo nobis prorsus incomprehensibili, np. ita ut in Deo *tum inter se, tum cum divina essentia et exsistentia realiter identificentur* (uti infra magis ex professo dicemus). Hac itaque via dicimus: Deus est supersapiens, imo est sua sapientia.

- 16 Observa, tres vias, quas indicavimus, non esse ab invicem separatas, ac si alias notiones de Deo per viam affirmationis, alias per viam remotionis, alias denique per viam eminentiae efformaremus; minime, sed formatio cujuslibet incipit ab affirmatione et deinde corrigitur et perficitur via negationis et superlationis.

Triplex via praedicta indicatur in *Scriptura*, ubi auctor *Eccli.* laudem Dei ex creaturis ita concludit¹:

«Consummatio autem sermonum: ipse est in omnibus [Τὸ πᾶν ἐστὶν αὐτὸς = omnes perfectiones creaturarum in ipso sunt].

¹ *Eccli.* 43, 29—33.

«Glorificantes ad quid valebimus? Ipse enim omnipotens super omnia opera sua" [αὐτὸς γὰρ ὁ μέγας παρὰ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ].

«Exaltate eum quantum potestis, supervalebit enim adhuc" [ὑπερέξει γὰρ καὶ ἔτι].

PROP. 3. Cognitio nostra de Deo continetur multis conceptibus inadaequatis. 17

Certum est et egregie commendatur exemplo conc. vatic. dicentis: «Ecclesia confitetur, unum esse Deum verum et vivum, creatorem ac dominum coeli et terrae, omnipotentem, aeternum, immensum, incomprehensibilem, intellectu ac voluntate omnique perfectione infinitum"¹. Res sponte fluit ex modo, quo Deum in hac vita cognoscimus. Perfectiones creaturarum, ex quibus naturam Dei aliququaliter cognoscimus, sunt numero plurimae, et licet singulae earum divinam perfectionem secundum aliquam rationem adumbrent, nec singulae nec omnes simul eam adaequate repraesentant. Quum igitur conceptus nostri proportionentur perfectionibus creaturarum, ex quibus hauriuntur, divinam perfectionem in se simplicissimam secundum alias et alias rationes inadaequatas explicant. Et ita quo magis cognitionem nostram de Deo excolere ac perficere volumus, eo magis oportet multiplicare conceptus seu notiones, quibus eam pro modulo nostro explicite repraesentamus.

Consectarium. Ergo cognitio nostra de Deo est valde imperfecta, non tamen falsa. 18

Cognitionem analogam et quae ad representandam rem perfecte simplicem multis indiget conceptibus inadaequatis, admodum *imperfectam* esse per se liquet. Imo tam imperfecta est, ut hac de causa patres, de quibus tamen certum est, quod agnosticismo minime favebant, interdum dixerint, nos de Deo scire non quid sit, sed potius quid non sit; eam cognitionem perfectiorem esse, qua scimus, nos ignorare quid Deus sit; de Deo omnia posse affirmari et omnia negari, cet. — De Deo magis scimus, quid non est quam quid est. Etsi enim

¹ Const. *De fide*, cp. 1.

scimus omnes et singulas perfectiones creaturarum in Deo esse, simul scimus eas in Deo esse non secundum modum, quo sunt in creaturis; proprium autem modum quo in Deo sunt, ignoramus. Quo magis autem distantiam perfectionis creatae et increatae perspicimus, quo magis intellegimus nos propriam rationem divinarum perfectionum ignorare, eo verius de Deo sentimus. Denique vero aliquo sensu de Deo omnia affirmare, omnia negare licet: omnis enim perfectio creaturae ei convenit, nulla ei convenit qualis est in creatura.

- 19 Nihilominus cognitio nostra de Deo *non est falsa*; neque ideo quia analogica est, neque ex eo, quod ex multis conceptibus coalescit.

Cognitio ope conceptuum analogorum non est falsa. Quum creaturae Deum, causam suam efficientem et exemplarem, necessario imitentur, perfectiones creaturarum in Deo inveniri debent, licet modo longe eminentiori. Igitur judicia, quibus has perfectiones, ab omni imperfectione et limitatione emendatas, de Deo eminenter affirmamus utut obscura vera tamen sunt.

Neque cognitio nostra falsificatur ex eo, quod Deum simplicissimum multis notionibus concipimus. Scimus enim has notiones esse inadaequatas, et diserte judicamus, cunctis his conceptibus, quantumvis formaliter diversis, in Deo non respondere nisi unam eandemque rem simplicissimam. Quinimo stricte loquendo inadaequatae non sunt nisi secundum suum contentum *explicitum*, nam quilibet conceptus, quem de Deo formamus, etsi unam tantum perfectionem explicite repraesentat, reliquas omnes semper implicite continet, uti infra magis ex professo declarabimus¹.

ART. II

DE ASEITATE ET INFINITATE DEI

Qui considerando creaturas ad cognitionem summi Numinis ascendit, Deum primo et potissimum concipit ut cunc-

¹ Cfr. infra n° 37.

tarum rerum primam causam non-causatam seu, quod in idem recidit, ut *ens necessarium, a se*; dehinc vero statim ut *ens infinite perfectum*. Igitur rationi consentaneum est, ab his attributis incipere.

PROP. 1. **Deus est ens necessarium, a se.**

20

Prop., licet numquam sub hac forma definita, absque dubio est *de fide*, et satis continetur v.g. in symbolo athan.: «Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus».

Probatur. — 1° Ex s. *Scriptura*. «Dixit dominus ad Moysem: Ego sum qui sum. Ait: sic dices filiis Israel: qui est misit me ad vos»¹. Textus diversimode exponitur imprimis a recentioribus², verum secundum interpretationem traditionalem, quae sola videtur probabilis, Deus sibi ut characterem proprium ac distinctivum vindicat *τὸ* esse; quod nisi de esse imparticipato, proinde necessario et a se intellegatur, nullum sensum habet. Neque rationabile est, hunc sensum ut nimis metaphysicum velut a priori excludere; non enim quaeritur quid plerique Israelitae intellexerint, sed quid Deus significare voluerit. — Adjungi possunt textus ubi Deus vocatur principium et finis, primus et novissimus³, ubi res creatae ipsi comparatae dicuntur esse quasi non sint⁴, cet.

2° Ex *Traditione*, cujus testis sit S. HIERONYMUS: «Commune substantiae [essendi] nomen proprium sibi vindicat Deus, quia cetera ut sint Dei sumpsere beneficio, Deus vero semper est, nec habet aliunde principium, et ipse sui origo est suaeque causa substantiae, nec potest intellegi aliunde habere quod subsistit»⁵.

3° Ex *ratione*⁶. Prima causa est *necessitate naturae suae*, i. e. natura sua habet, ut non possit non esse. S. THOMAS: «Omne quod est possibile esse et non esse, indiget aliquo

¹ *Exod.* 3, 14. — ² Cfr. v. g. *Rev. Bibl.* 1893, p. 329 et 1903, p. 370. —

³ *Is.* 41, 4; 44, 6; *Apoc.* 1, 8, 21, 6; 22, 13. — ⁴ *Is.* 40, 17. — ⁵ *In Ep. ad Ephes.*, 3, 14 (MIGNE, 26, 488). — ⁶ In his aliisque partibus philosophicis tractatus saepe presse sequor Praelectiones cl. J. TH. BEYSENS, in usum privatum alumnorum Seminarii Warmundani impressas.

alio quod faciat ipsum esse, quia quantum est in se se habet ad utrumque; quod autem facit aliquid esse est prius eo [saltem natura]. Ergo omni quod est possibile esse et non esse, est aliquid prius; Deo autem non est aliquid prius. Ergo non est possibile ipsum esse et non esse, sed necesse est eum esse»¹.

Est necessitate naturae suae *a seipso*, necessitate non hypothetica sed absoluta, ita ut nequidem necessitatis suae causam habeat, sed ex *ipsa et sola* natura sua necessario sit. Etenim si necessitatis suae causam haberet, prima causa non esset.

- 21 **Consectarium.** Ergo *essentia Dei est suum esse*. — Sane id quod est necessario, a se, vel est causa sui esse, vel est suum esse. Primum repugnat, ageret enim priusquam esset. Relinquitur igitur ut in Deo esse non sit actus essentiae (id, quo essentia subsistit), sed ipsa ejus essentia (id quod subsistit). Unde Deus dicitur esse subsistens, imo *ipsum esse per se subsistens*, subsistentia scil. non participata, sed quae Deo ex ipsa et sola natura sua convenit. Quidquid itaque Deus est a seipso est, imo ipse Deus est.

22 **PROP. 2. Deus est ens infinite perfectum.**

Infinite perfectum intellegitur quod habet omnes perfectiones possibles, easque absque ullo limite i. e. infinita plenitudine possidet. — Prop. est fidei *dogma* ex conc. vatic.: «Ecclesia credit, unum esse Deum, omni perfectione infinitum»².

Probatur. — ¹⁰ Ex s. *Scriptura*: «Magnus dominus et laudabilis nimis et magnitudinis ejus non est finis»³ [hebr.: magnitudo ejus inscrutabilis]. Porro in spiritualibus magnitudo attenditur «secundum propriae naturae bonitatem sive completionem»⁴. — «Glorificantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua. Terribilis est dominus et magnus vehementer et mirabilis potentia ipsius.

¹ *Comp. Theol.* 6. — ² Const. *De fide*, cp. 1. — ³ Ps. 144, 3; cfr. 146, 5. — ⁴ S. c. G. I, 43.

Glorificantes dominum quantumcumque potueritis, super-
valebunt enim adhuc. Benedicentes dominum, exaltate illum
quantum potestis, major enim est omni laude. Exaltantes
eum replemini virtute, ne laboretis, non enim comprehenditis»¹.

2° Ex *Traditione*, cujus testis est e.g. s. JOANNES DAMASC.:
«Ipse est super omnia quae sunt, atque etiam super ipsum-
met esse. Infinitus igitur est Deus et incomprehensibilis; atque
hoc unum est, quod de eo percipi possit et comprehendi»².

3° Ex *ratione*. Habet *omnes perfectiones possibiles*. Primae
causae, cum sit ipsum esse per se subsistens, nihil de per-
fectione essendi deesse potest, secus enim in suo esse limi-
tationem, potentiam, proinde contingentiam includeret, et
ita a causa dependeret. Habet igitur esse secundum per-
fectam rationem. Atqui habere esse secundum perfectam
rationem idem est ac habere omnes perfectiones possibiles;
quaelibet enim perfectio nihil aliud est quam determinatus
modus essendi. — Habet omnes perfectiones *infinita ratione*.
Causa prima habet esse secundum perfectam rationem;
atqui limes necessario defectum essendi denotat; igitur in
perfectionibus ipsius nullus limes admitti potest.

Consectarium 1. Ergo *Deus est actus purus*. — Actus 23
opponitur potentiae ut perfectio perfectibili: potentia enim
est capacitas seu aptitudo ad aliquid. Hinc actus purus est,
cui nihil de potentia admiscetur; puta perfectio, quae nec est
actus potentiae nec est in potentia ad ulteriorem actum. Id
autem in Deo obtinet; nam. **a.** quum sit ipsum esse sub-
sistens, non est actus alicujus potentiae, et **b.** quum sit infi-
nite perfectus non est in potentia ad ulteriorem actum seu
perfectionem.

Consectarium 2. Ergo *Deus est absolute incomprehen-* 24
sibilis. Incomprehensibilitas Dei est *dogma* fidei ex conciliis
later. iv et vatic.³, quae videntur intellegenda de incompre-

¹ Eccli. 43, 30—34. — ² De fide orth. I, 4, 13—14. — ³ Cfr. DENZ, n° 428
et n° 1782.

hensibilitate respectu cuiuslibet intellectus creati etiam glorificati¹. *Comprehensio* in sensu stricto est *cognitio adaequata cognoscibilitati objecti*, qua scil. res tantum cognoscitur quantum cognoscibilis est. Porro unumquodque cognoscibile est in quantum est ens actu. Quum igitur esse Dei sit infinitum, infinite cognoscibilis est. Atqui nullus intellectus, quantumvis perfectus et supernaturaliter elevatus per lumen gloriae, quum semper finitus maneat, Deum infinite cognoscere potest². — Res confirmatur quibusdam effatis Scripturae³ et imprimis doctrina s. patrum contra Eunomianos⁴.

- 25 **Scholion 1.** *De modo, quo perfectiones creaturarum sunt in Deo.* — Deo infinite perfecto tribuere debemus quidquid perfectionis in creaturis invenitur. Ex perfectionibus autem creaturarum aliae sunt simplices, aliae mixtae. *Perfectiones simplices* sunt, quae etsi modo imperfecto haberi possunt et a creaturis nonnisi imperfecte habentur, in sua notione nullam imperfectionem includunt, ut v. g. esse vivum, sapientem, liberum, cet. *Perfectiones mixtae* sunt, quae in ipsa sua notione imperfectionem involvunt, ita ut earum definitio dicat perfectionem imperfectione mixtam.

Porro *perfectiones simplices* in Deo sunt formaliter sed eminenter. *Formaliter*, i. e. secundum veram sui rationem, secundum suam definitionem, nam remotio limitationis, quae iis in creaturis admiscetur, veram earum rationem non destruit. *Eminenter*, quia in Deo sunt secundum plenitudinem illimitatam, imo cum divina natura realiter identicae existunt.

Perfectiones mixtae in Deo sunt non formaliter, sed *eminenter tantum*. Non formaliter, quum enim ipsa earum notio imperfectionem involvat, haec imperfectio per viam remotionis excludi nequit, quin proprius earum conceptus destruatur. Sunt tamen in Deo eminenter, quia quidquid realitatis seu purae perfectionis in iis continetur, vere in Deo

¹ Cfr. SUAREZ, *De Deo*, l. I, c. 5, n° 6. — ² S. Th. I, 12, 7; S. c. G., III, 55, —

³ Eph. 3, 10; Rom. 11, 33; I Tim. 6, 16. — ⁴ Cfr. imprimis hom. s. CHRYSOST. *de Incomprehensibili*.

invenitur, idque modo excellentissimo, unde etiam hujusmodi perfectiones mixtas creaturis suis impertiri potuit. Ita v. g. nec tempus, nec ratiocinium de Deo praedicari formaliter possunt; praedicatur tamen de eo quidquid perfectionis in iis est, np. duratio (sine motu = aeternitas) et cognitio omnis veritatis (sine discursu = intellectio). — In eundem omnino sensum alii dicunt, perfectiones mixtas in Deo inveniri *virtualiter et eminenter*, quia tota earum virtus seu valor, quidquid purae perfectionis continent, in Deo est, idque modo eminentiori quam in creaturis.

Scholion 2. De aseitate positiva Dr. Schell. — Ex iis quae 26 in hoc articulo diximus, liquet aseitatem (*ἀστροvoίαν*) Dei non mere negative intellegendam esse, ac si solum diceret Deum esse non-ab-alio, sed etiam et quam maxime positive, quia dicit, Deum esse necessitate suae naturae a seipso, et ita importat, quod sit ipsum esse subsistens et actus purus. His tamen non contentus prof. H. Schell, herbipolensis († 1906), novam quamdam aseitatem positivam, imo constitutivam, propugnavit, qua Deus esset *causa sui*, seipsum producens cogitando et volendo se¹. Quod postea in tantum mitigavit, ut Deum diceret causam sui in sensu latiori np. *principium sui*². Porro nisi nativa et usitata verborum significatio pro libitu mutetur, nec hoc nec illud sustineri potest.

Voces *causa* et *principium* omnino important distinctionem realem inter principium et principiatum; vox *causa* praeterea importat dependentiam principiatum quoad esse et fieri. Igitur qui Deum dicit *causam sui* non tantum solvit perfectam simplicitatem Dei (de qua in *art. II.*) sed praeterea ei saltem secundum aliquid dependentiam, proinde imperfectionem tribuit. Qui Deum vocat *principium sui* saltem solvit perfectam Dei simplicitatem, quum in ipso esse absoluto Dei

¹ In opp. *Die Göttl. Wahrh. des Christentums* et *Kath. Dogmatik*, decreto 15 Dec, 1899 in *Indicem* relatis. — ² *Religion u. Offenbarung*, I¹, p. 21; cfr. de his L. JANSSENS, *De Deo uno*, I, p. 229 seq.; PESCH, *Theol. Zeitfragen*, I, p. 133.

realiter distinguat principiatum a principio. Nec dicas, hujusmodi distinctionem statim excludi, quum Deus dicatur causa aut principium *sui*; nihil enim aliud ostendis, quam locutionem «Deus principium sui» esse contradictoriam, quum distinctionem ponat simul et tollat. Contradictio etiam alio modo patet: qui dicit, Deum cogitando et volendo seipsum actuare, Deum simul concipit ut operantem = existentem et non existentem.

Igitur abstinendum est a vocibus causa ac principium, et sola adhiberi potest vox *ratio*, quae non necessario importat realem distinctionem, sed vel realem vel logicam. Unde dicendo: Deus est *ens ratio sui*, seu: Deus est ratio sui esse, nihil aliud asserimus praeter hoc: intellectus noster pro sua debilitate in Deo, utut simplicissimo, plures distinguit respectus, et ita naturam seu essentiam Dei mente concipimus ut rationem suae existentiae, perfectionis, operationis, quatenus scil. a necessitate naturae ad necessitatem existentiae omnisque actus concludimus.

- 27 Scholion 3. De essentia Dei metaphysica.** — Essentia metaphysica (quae simpliciter essentia dici solet) generatim est illa perfectio, qua res primo in determinata specie constituitur, ab omni alia re distinguitur, et ex qua reliquae ejus proprietates profluunt.

Porro in Deo, ut mox dicemus, omnia reapse unum et idem sunt. Sed quia nos infinitam ejus perfectionem non nisi multis conceptibus inadaequatis aliquantulum cognoscere possumus, merito instituitur quaestio methodica de essentia metaphysica (constitutivo metaphysico, attributo primario) Dei, quaestio scil. quaenam ex divinis perfectionibus, *secundum nostrum concipiendi modum*, sit illa qua Deus primo in suo esse constituitur, ab omnibus creaturis discernitur, et ex qua veluti ex quadam radice reliquae ejus perfectiones prodeunt.

Jam Nominalistae assignarunt *infinitatem actualem*, collectionem omnium perfectionum; quae potius essentia Dei

physica quam metaphysica dicenda est. Scotistae plerique stant pro *infinitate radicali*, exigentia omnium possibilium perfectionum; sed haec exigentia, quum supponat subjectum in quo sit, non potest concipi ut primum constitutivum. Nonnulli Thomistae optarunt pro *intellectione* sive *radicali* (spiritualitate), sive *actuali* (intellegendi actu); sed intellectio neque ut primum quid in Deo concipitur, neque ut fons omnium aliorum attributorum.

Igitur alii Thomistae cum sententia hodie communiore, 28 imo communissima, essentiam Dei constituunt in *aseitate* seu, quod re vix aliud est sed quoad modum enuntiationis praeferendum videtur¹, in *esse subsistenti*. Quum igitur essentia metaphysica cujuslibet rei definitione exprimatur, consequenter ut optimam quasi-definitionem Dei tradunt hanc: Deus est ens a se, vel: Deus est ipsum esse subsistens.

Haec sententia *probatur* ratione. Nihil est quod secundum nostrum concipiendi modum divinam naturam ita primario constituat et ab omni alia natura distinguat quam esse subsistens, quod praeterea, ut immediate sub se continens plenitudinem essendi, est ratio seu radix omnium aliarum perfectionum. S. THOMAS: «Esse simpliciter acceptum, secundum quod includit in se omnem perfectionem essendi, praeeminet vitae et omnibus perfectionibus subsequentibus. Sic igitur ipsum esse praehabet in se omnia bona subsequencia»; et: «Quum Deus sit ipsum esse subsistens, nihil de perfectione essendi potest ei deesse»². Eadem sententia haud immerito *confirmari* dicitur Scriptura³, ubi Deus ut nomen sibi maxime proprium, quod quodammodo sit ejus definitio, assignat illud: «Ego sum qui sum», ac si diceret: Ego sum cujus essentia est esse, a. v. Ego sum esse subsistens.

¹ Siquidem si modum enuntiationis spectas, *aseitas* directius dicit attributum subjecti, *esse subsistens* ipsum subjectum. Sed qui *aseitatem* ut essentiam Dei assignant, proprie intellegunt *ens a se*. — ² S. Th. I, II, 2, 5 ad 2; I, 4, 2 c. — ³ Exod. 3, 13 seq.

ART. III

DE SIMPLICITATE ET SINGULARITATE DEI

Deo tribuere debemus unitatem tum simplicitatis, qua modo perfectissimo est indivisum in se, tum singularitatis, qua perfectissime divisus existit a quolibet alio.

§ 1. *De Simplicitate Dei*¹.

- 29 *Simplex* dicitur quod non est compositum, unde perfectam Dei simplicitatem probabimus ostendendo nullam in eo dari compositionem².

PROP. 1. **Non datur in Deo compositio neque ex partibus quantitativis, neque ex materia et forma.**

Dogma fidei est, quum aperte contineatur in definitione vaticana: «Simplex omnino et incommutabilis substantia spiritualis»³.

Probatur — 1° Ex s. *Scriptura*. Deus, si in eo esset compositio ut supra, vel esset corpus, vel corpus haberet, et ita natura corruptibilis et visibilis esset. Atqui Scriptura aperte docet, Deum esse spiritum, incorruptibilem, invisibilem: «Spiritus est Deus». — «Mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis». — «Invisibilia enim ipsius per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur». — «Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest»⁴.

2° Ex *Traditione*. s. IRENAEUS: «Omnium pater simplex et non compositus»⁵. — ORIGENES: «Non corpus aliquod aut in corpore putandus est Deus, sed intellectualis natura simplex, nihil omnino in se adjunctionis admittens»⁶.

3° Ex *ratione*. s. THOMAS: «Omnis compositio indiget aliquo componente. Si enim compositio est ex pluribus est. Quae

¹ Cfr. S. Th. I, 3, — ² Auctores plerumque distinguunt compositionem *physicam*, *metaphysicam*, *logicam*, sed quum haec divisio diversimodo explicetur, eam omittimus. — ³ Const. *De fid.* cp. 1. — ⁴ Jo. 4, 24; Rom. 1. 23, 20; I Tim. 6. 16; cfr. Act. 17, 24–29; Job, 10, 4. — ⁵ Adv. haer. II, 13, 3. — ⁶ De princ. I, 1, 6. — Hac in re, praeter Melitonem sardensem, etiam

autem secundum se sunt plura, in unum non conveniunt nisi ab aliquo componente uniantur. Si igitur compositus esset Deus haberet componentem; non enim ipse seipsum componere posset, quia nihil est causa sui ipsius; esset enim prius seipso, quod est impossibile. Componens autem est causa efficiens compositi; ergo Deus haberet causam efficientem, et sic non esset causa prima»¹.

Consectarium 1. Igitur loci Scripturae, ubi de Deo *membra* 30 *actusque corporales* memorantur, metaphorice intellegendi sunt, ita ut v.g. oculus scientiam, manus aut brachium potentiam divinam indicent, cet. Unde putide erraverunt *Anthropomorphitae*, qui (saec. IV et V) duce Audaeo syro tum hac de causa, tum imprimis propter effatum: «Creavit Deus hominem ad imaginem suam», Deo corpus formamque humanam tribuebant.

Consectarium 2. Igitur *Theophaniae* V. T. non ita possunt 31 intellegi, ut patriarchae ipsam divinam essentiam oculis viderint, quum impossibile sit spiritum purum sensibus corporalibus apprehendi. Videbant itaque corpus, quoquo modo virtute divina formatum et assumptum sive ab ipso Deo, sive probabilius ab aliquo angelo, Deum repraesentante. Multi patres censent, huiusmodi angelum speciali modo gessisse personam Filii, futurae incarnationi suae jam praeludentis.

PROP. 2. Non datur in Deo compositio neque ex essentia 32 **et exsistentia, neque ex substantia et accidentibus, neque ex natura et personalitate.**

Circa quaedam ex praedictis acriter disputant philosophi,

TERTULLIANUS aut erravit, aut saltem aequivoce locutus est: «Quis negabit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est» (*Adv. Prax.* 7). Alii putant, eum nomine corporis nonnisi substantiam intellexisse (TIXERONT, *Théol. anténic.*, p. 355); alii iudicant, eum philosophia stoica olim imbutum ad conceptum substantiae omnis omnino corporeitatis expertis non ascendisse (D'ALÈS, *Théol. de Tertullien*, p. 65.). Nihilominus corpus Dei saltem longe altioris naturae ac nostrum aestimavit (*c. Marcion*, II, 16). — ¹S. c. G. I 19.

utrum in creaturis re an ratione tantum distinguantur. Jam *supponendo* cum sententia, quam veriolem habemus, omnia enumerata in creatis realiter distingui, in praesenti asserimus, huiusmodi distinctionem, proinde et compositionem *realem* non dari in Deo. Et hoc sensu prop. est *de fide*, tum ex definitione vatic., quae sine dubio omnem compositionem realem excludit, tum ex definitione Eugenii III in conc. rhe-mensi (a. 1148) contra Gilbertum porretanum¹.

Probatur. — 1° Ex *s. Scriptura*. Etenim a. Deus dicit: »Ego sum qui sum», quod ex praemissis idem est ac dicere: Ego sum cuius essentia est esse. Igitur in Deo essentia non est re aliud ac exsistentia. Atqui ex identitate essentiae et exsistentiae identitas reliquorum quae enumeravimus. necessario fluit. — Praeterea b. Deus dicitur non tantum habere vitam, scientiam, sapientiam, charitatem, inhabitare lucem², cet. sed etiam esse vitam, sapientiam, charitatem, veritatem, lucem³. Atqui haec vera non essent, si attributa in Deo realiter distinguerentur ab essentia.

2° Ex *Traditione*. s. AUGUSTINUS: «In illius naturae simplicitate mirabili non est aliud sapere, aliud esse, sed hoc est sapere quod est esse.» — «Ideo simplex dicitur Deus, quoniam quod habet, hoc est»⁴. — s. LEO: «Nemo hominum veritas, nemo sapientia, nemo justitia est; solus autem Deus, de quo quidquid dignum utcumque sentitur, non qualitas est sed essentia»⁵. — s. BERNARDUS: «Dicimus Deum magnum, bonum, justum et innumera talia; sed nisi omnia unum in Deo et cum Deo consideres, habebis multiplicem Deum»⁶.

3° Ex *ratione*, eodem argumento ut supra. Praeterea: divina essentia habet esse secundum perfectam rationem, unde ipsi non potest superaddi novus modus essendi. Hinc si Deum sapientem, justum, cet. praedicas, et non dicis sapientiam, justitiam, cet. in Deo identificari cum essentia, eo

¹ DENZ. n° 389; cfr. *conc. lat. IV*, DENZ. n° 431. — ² Jo. 5, 26; Colos. 2, 3; I Tim. 6, 16. — ³ Jo. 14, 6; I Jo. 1, 2; Prov. 1, 20; Sap. 7, 21; I Jo. 1, 5; 4, 8; 5, 6. — ⁴ De Trin. XV, 13, 22; De civ. XI, 10. — ⁵ Ep. 15 ad Turrib. n° 5. — ⁶ De Consid. V, 7, 15.

ipso concedis essentiam divinam novum esse acquirere, aliis verbis eam non esse infinitam. Adhuc: singulae perfectiones in Deo infinitae sunt, habent esse sine limite, totamque plenitudinem essendi sicut ipsa divina essentia. Si igitur attributa inter se et ab essentia realiter distinguerentur, darentur multa entia infinita, multi Dei.

Consectarium. Igitur neque compositio *ex facultate et actu* in Deo admitti potest. Parum prodesset, asserere identitatem essentiae divinae cum ejus intellectu et voluntate, si poneretur transitus seu distinctio realis inter intellectum et intellectionem, voluntatem et volitionem; nam actus intelligendi et volendi reapse esset accidens divinae essentiae superveniens. Hinc S. THOMAS: «In Deo sua actio non est aliud a sua substantia et a sua potentia»¹.

**PROP. 3. Non potest in Deo fingi compositio ex pluribus, 34
ratione aut complete aut saltem adaequate distinctis.**

Prop. agit de compositione non jam reali sed logica, de ea scil. quam nos mente concipimus inter elementa, quae, etsi in subjecto de quo agitur re unum sunt, aut alibi sub alia determinatione separatim occurrunt (distinctio completa), aut quorum conceptus saltem se mutuo nulla ratione includunt (distinctio adaequata). Ita v. g. in creaturis mente distinguimus genus et differentiam specificam, speciem et individualitatem. Etsi enim in homine rationalitas re identificatur cum animalitate, et in Socrate socrateitas cum humanitate, rationalitas non tantum est omnino extra conceptum animalitatis et socrateitas extra conceptum humanitatis, sed praeterea in rerum natura animalitas existit sine rationalitate (in bruto) et humanitas sine socrateitate (v. g. in Titio). Similiter ex iis, qui sentiunt essentiam et exsistentiam in creaturis non realiter distingui, permulti exsistentiam saltem concipiunt ut perfectionem seu actum, cujus notio est totaliter extra notionem essentiae.

¹ S. c. G. II, 9.

Porro nec compositio ex elementis complete distinctis, nec etiam compositio ex elementis adaequate distinctis Deo applicari potest. Quamprimum enim in Deoingas plures perfectiones aut complete aut saltem adaequate distinctas, statim ab iis aufers supereminentiam, quam in Deo necessario habent; et ita implicate solvis perfectam Dei simplicitatem.

- 35 Consectarium.** Igitur proprie dicta *definitio Dei* dari nequit. Quaelibet veri nominis definitio conflatur ex genere proximo et differentia specifica, proinde componit duas perfectiones, quarum utraque concipitur ut incompleta et complenda per alteram, quae est omnino extra conceptum ejus. Ita v. g. definitio hominis primo ponit animalitatem, quae est perfectio generica pluribus speciebus univoce conveniens, ideo praecise quia in suo conceptu non claudit rationalitatem; deinde ei adjicit rationalitatem, differentiam specificam, quae et ipsa in sua notione non involvit animalitatem. Et ita omnis definitio compositione logica perficitur.

Sequitur, formulam: *Deus est ens a se* non esse nisi analogicam imitationem verae definitionis. Primo «ens» ne respectu creaturarum quidem ut genus assignari potest¹.

Sed hoc etiam omissio, ens seu «esse» de Deo et creaturis analoge tantum praedicatur. Creaturis aliquid entis secundum diversos modos seu gradus convenit, de Deo autem praedicari nequit nisi esse in sensu absoluto, esse secundum totam plenitudinem, absque ulla limitatione. Atqui esse absolutum in suo conceptu jam includit aseitatem quae proinde non ut nova perfectio specificans, sed tantum explicationis gratia adjicitur.

Idem valet de quasi-definitione, quam plures catechismi tradunt: *Deus est spiritus increatus* = habens esse non-receptum. Nam iterum nomen «spiritus» non univoce praedicatur de angelis et de Deo. Dictum de angelis significat essentiam simplicem contingentem, i. e. quae non est suum

¹ Cfr. BEYSENS, *Ontol.* p. 47; SANSEVERINO, *Ontol.* n° 112,

esse. De Deo autem praedicari nequit nisi hoc sensu: essentia simplex quae est suum esse. Atqui ita acceptum notionem increati jam includit.

Inferes cum s. THOMA: «Deus et esse creatum non differunt aliquibus differentiis utrique [tamquam eidem generi] additis, sed seipsis; unde nec proprie dicuntur differre, sed diversa esse» [in nullo convenire]¹.

Scholion. *De distinctione virtuali inter essentiam et attributa divina.* Diximus, **a.** in Deo essentiam, attributa, actus non realiter distingui, et statim sequitur nec ipsa attributa actusque inter se re distingui. Diximus, **b.** haec omnia ne mente quidem ita ab invicem distingui posse, ut de iis formantur conceptus adaequate distincti seu exclusivi. Nihilominus de Deo multiplices conceptus formamus, et modo de ejus essentia, modo de ejus spiritualitate, justitia, bonitate, intellectu, scientia, cet. loquimur; qua in re non tantum consuetudinem ecclesiae sed ipsius etiam Scripturae exemplum sequimur. Quaeritur igitur, *quomodo haec omnia distinguantur.* 36

Universim loquendo *distinctio* alia est realis, alia *mentalis* (seu rationis), prout aut independenter a nostra consideratione existit inter rem et rem, aut efficitur per considerationem intellectus, qui de una eademque re plures conceptus efformat.

Distinctio mentalis iterum duplex est: pure mentalis seu rationis ratiocinantis, et non pure mentalis, rationis ratiocinatae seu virtualis.

Pure mentalis est, quando de eadem re formantur plures conceptus non formaliter diversi, i. e. quibus non aliae atque aliae rationes rei correspondent; unde talis distinctio nullo modo fundatur in ipsa re. Exemplum est: homo et animal rationale. Ubi distinctio pure mentalis verbis exprimitur habes nomina synonyma.

¹ In I Sent. d. 8, q. 1, a. 2, ad 3.

Virtualis est, quando de eadem re formantur conceptus formaliter diversi, i. e. qui eandem rem sub alia atque alia ratione exhibent, v. g. quando anima humana distinguitur in vegetativam, sensitivam et intellectivam. Haec distinctio, etsi a mente perficitur, habet fundamentum in re, quae, licet una sit ac simplex, virtute tamen sua pluribus re distinctis aequivalet, diversosque effectus producit, qui a causis re distinctis produci solent. Hinc nomen distinctionis virtualis. Distinctioni virtuali respondent diversa nomina ejusdem rei, quae non sunt synonyma.

Porro *distinctio virtualis* adhuc potest esse adaequata et inadaequata. *Virtualis adaequata* est, quando diversae rationes unius rei, quas nostri conceptus exhibent, nullo modo ab invicem includuntur, ita ut aut separatim existere aut saltem ut separata cogitari possint. Exemplum est distinctio animae humanae ut supra. — *Virtualis inadaequata* est, quando diversi conceptus exhibent rationes rei, ne cogitatu quidem perfecte separabiles, ita ut quaelibet ratio explicite concepta, semper saltem implicite dicat alias. Exempla sunt, si eandem rem successive concipias ut ens, ut verum, ut bonum, vel ut essentiam et ut naturam.

37 Jam in Deo inter essentiam, attributa et actus, ipsaque attributa et actus inter se:

a. Non datur distinctio realis, ut constat ex dictis in prop. 1 et 2.

b. Non datur sola distinctio pure mentalis; quod olim docuerunt Aëtius et Eunomius, postea nominalistae. Res per se satis clara est; quis enim sanae mentis feret, praedicata sapientiae, justitiae, misericordiae, aeternitatis, Deo applicata, non esse nisi mere synonyma. Ceterum s. patres, ut Gregorius nyss. et Basilius sententiam Eunomii apertissime rejecerunt. s. THOMAS: «Nomina Deo attributa, licet significant unam rem, tamen, quia significant eam sub rationibus multis et diversis, non sunt synonyma»¹.

c. Datur vero aliqua distinctio virtualis; siquidem esse

¹ S. Th. I, 13, 4.

Dei, utut re simplicissimum, virtute multiplex est, aequivalet enim plurimis perfectionibus creatis realiter distinctis. Et ita ipsa natura Dei fundamentum praebet, ut eam modo sub una ratione v. g. iustitiae, modo sub alia ratione v. g. sapientiae concipiamus. Nihilominus:

d. *Haec distinctio virtualis non est adaequata, sed inadaequata tantum*, ut sequitur ex dictis in prop. 3. Qui enim v. g. iustitiam Dei ita conciperet, ut divina essentia ceteraque attributa essent omnino extra hunc conceptum, jam non iustitiam *divinam* conciperet, quippe quae reapse cum essentia, cet. identificatur. Etsi igitur quilibet conceptus, quem de divinis formamus, completam semper Dei naturam aliquo modo repraesentat, non nisi unam ejus perfectionem *expresse* repraesentat et repraesentare potest. In tantum igitur essentia, attributa, operationes Dei a nobis mente distinguuntur, in quantum *singuli conceptus sub alio atque alio respectu explicito divinam naturam exhibent*; et haec est distinctio virtualis inadaequata. Hujusmodi autem distinctionem facere nobis necessarium est, quum omnimodam Dei perfectionem. etiam in quantum nobis naturali lumine et revelatione innotuit, uno conceptu explicite repraesentare nequeamus.

Nota 1° Ex dictis explicatur, quo sensu theologi saepe dicant, 38 conceptus nostros de divinis esse *praecisivos*, praecisione non objectiva sed *formali*; siquidem id unum intellegunt, singulos conceptus divinarum perfectionum praescindere seu abstrahere ab explicita repraesentatione aliarum perfectionum.

2° Scotistae inter essentiam et attributa divina ponunt *distinctionem formalem, ex natura rei*; quae dicitur mediare inter distinctionem realem et mentalem. Verum ipse Scotus a gravibus interpretibus ita exponitur, ut nomine distinctionis formalis vix aliud intellexerit quam distinctionem virtuales, quae reapse medium locum tenet inter realem et pure mentalem¹. Quodsi distinctio formalis alia ratione explicatur, difficilius intellegitur et communius rejicitur.

¹ Cfr. v. g. MINGES, *Comp. theol. dogm. spec.*, I, p. 19.

§ 2. De Singularitate Dei.

Sub nomine singularitatis tria comprehendimus: quod Deus non est aliquid universale, quod nequit cum aliis in compositionem venire, quod non est unus ex multis similibus, sed unicus.

39 PROP. 1. Deus non est aliquid commune aut universale, sed ens singulare.

Universale est unum in multis, sive id, quod univoce de multis praedicatur, ut v. g. esse vivum, esse hominem, cet; *singulare* est quod nequit per multiplicationem communicari pluribus, quae sunt quod est ipsum, quod proinde (etsi forte rationem partis habere possit) habet existentiam divisam a quolibet alio ente, ut v. g. hic homo, haec manus.

Prop. est *dogma fidei* ex conc. vatic.: Deus est «una singularis substantia spiritualis»¹.

Probat. — 1° Ex s. *Scriptura*, ubi nomen Dei incommunicabile dicitur², quum universale vi vocis de pluribus praedicatur; praeterea ex omnibus locis quibus unicitas Dei docetur, de quibus infra.

2° Ex *ratione*. Universale in rerum natura exsistere nequit sine aliqua additione, quinimo absque receptibilitate cujusdam additionis cogitari non potest. Atqui Deus ita necessario exsistit sine quavis additione ut ipsa notio Dei omnem receptibilitatem additionis excludat. Etenim Deus est infinite perfectus, i. e. talis, cui nihil perfectionis seu realitatis addi potest³.

40 PROP. 2. Deus non potest cum aliis in compositionem venire, unde praedicandus est personalis.

Intellegitur veri nominis *compositio*, qua duo ita conjunguntur, ut unam substantiam efforment. Tunc enim compositionia, quum esse totius aut actu participant, aut saltem

¹ Const. *De fide*, cp. 1. — ² Sap. 14. 21: «Homines (idololatrae) incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt». — ³ Cfr. S. c. G., I, 26.

participare naturaliter exigant, singula per se rationem principii vel partis tantum habent. Substantia autem singularis, quae alteri per modum partis communicare nequit, dummodo intellectualis sit, *personae* dignitatem habere debet. Deum esse personalem *dogma* fidei est, uti constat ex damnatione pantheismi, de quo statim, tum ex iis, quae in altera sectione de ss. Trinitate dicentur.

Probatur. — Ex ratione. Si Deus cum aliis in compositionem venire posset, esset in potentia ad ulteriorem perfectionem, dehinc contingens, causamque sui requirens. Est autem infinite perfectus, necessarius, a se¹.

Scholion. *Igitur absurdus est pantheismus*, et Deus, «praedicandus est re et essentia a mundo distinctus et super omnia quae praeter ipsum sunt et concipi possunt, ineffabiliter excelsus».

Nomine *pantheismi* sive *immanentismi* comprehenduntur omnia systemata, quibus universus mundus plus minusve perfecte cum Deo identificatur, ita ut ab eo aut modaliter tantum aut saltem non nisi inadaequate distinguatur. Conc. vatic. primo condemnavit pantheismum secundum suam notionem genericam: «S. q. d., unam eandemque esse Dei et rerum omnium substantiam vel essentiam, a. s.». Deinde proscripsit tres ejusdem pantheismi species seu modos, ad quos omnia systemata reducuntur: «S. q. d., res finitas tum corporeas tum spirituales, aut saltem spirituales, e divina substantia emanasse; aut divinam essentiam sui manifestatione vel evolutione fieri omnia; aut denique Deum esse ens universale seu indefinitum, quod sese determinando constituat rerum universitatem in genera, species et individua distinctam, a. s.»².

Prima species, np. emanatismus, quem praecipue tenuerunt veteres orientales, deinde neo-platonici et gnostici, aperte tollit simplicitatem Dei, ponit enim res finitas sive generatione sive quavis reali effluentia ex divina essentia *profluxisse atque dimissas esse*. Atqui repugnat ex ente simplici aliquid realitatis dimitti seu diffluere in alia.

Duae aliae species pertinent ad pantheismum immanentem

¹ Const. *De fide*, cp. 1. — ² L. c., can 1, 3 et 4.

seu *monismum pantheisticum*, quem hodierni pantheistae variis licet modis defendere solent, ponendo Deum cum rebus finitis non nisi unam esse essentiam.

- 43 *Secunda species*, np. *pantheismus realisticus*, habet divinam essentiam fieri omnia; vel per sui *manifestationem*, ita ut proprie soli Deo vera subsistentia tribuatur, alia vero concipiantur veluti ejus aut phaenomena aut accidentia (schola eleatica, Spinoza); vel per sui *evolutionem*, ita ut proprie Deus sit in perpetuo fieri, ac si esset aut materia prima, aut forma communis omnium rerum, aut anima mundi, aut voluntas universalis in cunctis rebus objectivata atque tandem in hominibus, quasi tot conscientiae centris, sibi conscia effecta (David a Dinant, Giordano Bruna, formalistae stoici, Schopenhauer, E. v. Hartmann). — Porro his omnibus negatur singularitas Dei, qua nequit cum aliis in compositionem venire; siquidem in his systematibus Deus necessario concipitur ut pars universi, quae per se est in potentia ad formas et perfectiones innumeras, quas in mundo in dies acquirit.
- 44 *Tertia species*, np. *pantheismus idealisticus* seu logicus, essentiam absolutam seu divinam reponit in *Idea*, seu ente maxime indeterminate sumpto, quod seipsum per continuam oppositionem, negationem et sui ipsius limitationem magis magisque *determinat* et explicat in genera, species, individua hujus universi (Hegel). — Iterum autem manifestum est, Deum in hac explicatione non esse ens singulare, sed aliquid commune de quo omnes res participant et quod de omnibus praedicatur. Hujusmodi autem esse commune et universale, quod comprehensione minimum, extensione latissimum est, toto coelo differt ab esse absoluto Dei, quod comprehensione infinitum, extensione minimum est.
- 45 *S. Scriptura* pantheismum excludit omnibus textibus, quibus Deus aperte praedicatur distinctus ab operibus suis, iisque superior¹.

¹ V. g. *Gen.* 1, 1; *III Reg.* 8, 27; *II Paral.* 6, 18 seq.; *Job*, 11, 8 seq.; *Ps.* 101, 26 seq.; *Is.* 40, 10 seq.; *II Mach.* 7, 28.

Neque pantheistis favet, quod Deus saepe dicitur «totum esse» aut «*plenitudo totius esse*». Hinc enim significatur, Deum, utpote infinite perfectum, eminenter in se continere quidquid perfectionis seu realitatis extra eum inveniri potest, proinde non posse dari extra eum entia, quae habeant perfectionem quam ipse non longe excellentiori modo possideat, dehinc non posse dari alia entia, quae ab ipso non pendeant. Sed minime significatur non dari entia ab ipso distincta, quae quidquid sint vel habeant ipsius beneficio sumpserint. Deus, eo ipso quod infinite perfectus est, creando efficere potuit, ut aliae res extra eum de bonitate ejus aliquid participarent, sed ipse exinde novam perfectionem, novum modum essendi acquirere non potuit, quum infinitum augeri nequeat. Finitum infinito additum non facit majus sed plus, quia infinitum et finitum sunt duo. Igitur si creatura Deo addi cogitatur, habes quidem plura entia, sed non augetur entis seu realitatis perfectio, quam Deus per se solus habet; et hoc sensu Deus dicitur «totum esse».

PROP. 3. Non est nisi unus Deus.

46

Deus non tantum est aliquod ens singulare et personale, sed insuper ita singularis est, ut in eadem specie non multiplicetur, unde non est unus ex multis specie similibus, sed *unicus*. Unicitas autem Deo ita necessario convenit, ut plures deos fingere idem sit ac genuinam notionem Dei destruere, proinde Deum negare. — Prop. est *dogma* fidei fundamentale, uti constat v.g. ex symbolis nicaeno et athanas., necnon ex conc. vatic.: Deus est «una singularis, simplex omnino.... substantia spiritualis»¹.

Probatur. — 1° Ex s. *Scriptura*. «Videte quod ego sim solus et non est alius Deus praeter me»². — «Ego primus et novissimus et absque me non est Deus»³. — «Scimus, quod nullus

¹ Igitur integra periodus conc. vatic. neerlandice vertenda est: God is ééne (unica), afzonderlijke (non-universalis), volstrekt enkelvoudige (non-composita) geestelijke (non-corporalis) zelfstandigheid. — ² *Deuter.* 32, 39; cfr. 6, 4; *Mc.* 12, 29. — ³ *Is.* 44, 6.

est Deus nisi unus»¹. — Argumentum *ex Traditione* brevitatis grati omitto.

2° *Ex ratione* ². **a.** *Ex simplicitate* Dei. Plura quae sunt ejusdem speciei conveniunt natura, differunt aliqua determinatione, quae sit omnino extra conceptum naturae, eique superaddatur; hinc necessario sunt composita. Repugnat igitur, ut ens absolute simplex in eadem specie multiplicetur. — **b.** *Ex perfectione* Dei. Si essent duo dii, oporteret eos differre, oporteret aliquam perfectionem convenire uni, quae non conveniret alteri; atqui hac ratione utrique deesset aliqua perfectio, et ita neuter esset infinite perfectus, neuter Deus. Sane quantumcumque similes supponantur, saltem necesse foret ut ea subsistentiae perfectio, qua constituerentur plures, singulis esset exclusive propria, ita scil. ut alteri nec formaliter nec eminenter conveniret. Nam si etiam haec subsistentiae perfectio unius alteri conveniret formaliter, reapse non essent duo, sed unus; si alteri conveniret eminenter, prior non esset infinite perfectus, haberet enim perfectiorem se; et vice versa. — **c.** *Ex ordine mundi*. Si plures essent dii, necesse foret ponere, omnes ad creationem et gubernationem mundi concurrere; nam si aliquis eorum non concurreret, hic non esset prima causa omnium, non esset deus. Porro si plures cooperarent, quilibet eorum alios respicere deberet; quomodo enim, si singuli absque ulla conspiratione seu respectu aliorum agerent, unus effectus, unus mundus resultaret? Atqui si singuli alios respiciunt, singuli ab invicem nonnihil dependent, et ita nullus est absolute independens, nullus deus.

47 Scholion 1. *Igitur excluduntur tum polytheismus tum dualismus.*

1° *Polytheismus* seu cultus plurium deorum, quorum caterva teste historia continuo augebatur, perperam a multis historiae religionis cultoribus consideratur ut progressivae evolutionis stadium; docente Scriptura omnino habendus est corruptela miserrima, ad quam passiones vitiae cordis adjuvantibus

¹ *I Cor.* 8. 4. — ² *Cfr. S. Th.* I, 13, 3; *S. c. G.* I, 42.⁴

daemoniis debilem intellectum perduxerunt¹. Hanc autem positionem historia profana, sin minus ex integro probet, saltem multipliciter suadet. — Neque verum est, gentiles universim simulacra, bestias, corpora coelestia, cet. non nisi ut symbola venerasse cultu relativo; longe plerique, imprimis vulgares, ipsas imagines, cet. ut deos adorabant. Quodsi cultiores ea saepe magis ut symbola aut habitacula deorum quam ut veros deos habuerint, adhuc turpiter errabant multitudinem deorum admittendo. Dicendum autem est, notionem quamdam confusam unius supremi Dei in animis gentilium fere semper dilituisse; quod necessariae unitatis Dei argumentum est. Denique procedente inquisitione philosophica et compellentibus imprimis apologetis christianis, non defuerunt qui pluralitatem deorum universamque mythologiam ad poeticam quamdam unius deitatis repraesentationem redigere conarentur².

2° *Dualismus* inventus est ad explicandam mixtionem boni et mali in mundo et admittit duo principia increata, auctorem boni et auctorem mali (dualismus absolutus), aut unum quidem principium absolute supremum, sed immediate sub eo duo principia secundaria, bonum et malum (dualismus mitigatus). — Initia dualismi inveniuntur apud persas, apud quos Zoroaster (s. XVI a. C.) distinguebat deum lucis, Ormuzd, principium omnis boni, et deum tenebrarum, Ariman, auctorem totius mali. Apud graecos dualismum quemdam invexit Plato, ponens materiam improductam, originem omnis mali. Inter christianos dualismum sequebantur a. asseclae Cerdonis et Marcionis, distinguendo principium malum (aut justum tantum), auctorem V. T., et principium bonum, patrem J. C. et auctorem N. T. b. Gnostici, imprimis valentiniani, doctrinae platonis propius accedendo. c. Praesertim manichaei, quorum auctor Manes, persa, doctrinam Zoroastri christianismo miscebat. d. Albigenses, qui medio aevo manichaeismum resuscitarunt.

¹ *Rom.* 1, 18–32; *Bar.* 4, 7; *I Cor.* 10, 20; *S. Th.* II, II, 94, 4. — ² Cfr. PERRONE, *De Deo*, n° 112 seq.; L. JANSSENS, *De Deo uno*, I, p. 401, *Kirchenlex.* in v. *Heidenthum*.

Dualismus contradicit **a. s. *Scripturae***, quae non solum unum Deum praedicat, sed praeterea cuncta mala physica reducit in Deum tamquam eorum causam per accidens, et docet malum morale originem habere a prava voluntate creaturarum (daemonis et hominis), Deo permittente, ut ex malo bonum eliceret.¹ — Contradicit **b. *rationi***; quod quidem de dualismo absoluto ex praedictis manifestum est, sed etiam valet de mitigato; quomodo enim a principio supremo produci potuisset principium malum, quum malum sit privatio seu non-ens, quod nisi in ente i. e. in bono esse non potest.²

- 49 **Scholion 2. *De monotheismo in Israel.*** — Rationalistae contendere solent, Israelitas non nisi a saec. VII vel VIII a. C. ad verum monotheismum pervenisse. Ante Mosem non secus ac reliqui semitae polytheismum sequebantur; a tempore Mosis, relictis paulatim aliis diis, soli Jahve adhaerere (henotheismus), coeperunt, non ut unico Deo vero, sed ut deo nationali, quem saevum et injustum concipiebant et, aliis diis non exclusis sed neglectis cultu crassiori prosequiebantur. Denique agentibus prophetis ad puriorem Dei notionem ascenderunt, et ita Jahve ut exemplar moralitatis et universi mundi dominum colere coeperunt³ (monotheismus).

Porro tota haec constructio: **a.** non documentis historicis *nititur*, sed *theoria praeaccepta*, qua revelatio omnisque interventus Dei supernaturalis a priori ut impossibilis excluditur, et religio Israelis, non secus ac quaelibet alia, naturalis evolutionis foetus praedicatur⁴. **b.** Per se sumpta *admodum*

¹ Cfr. *Deut.* 32, 39; *Is.* 45, 6, 7; *Tob.* 13, 2; *Sap.* 1, 13; *Jac.* 1, 13; *Jo.* 8, 24; *Rom.* 5, 12. — ² Cfr. JANSSENS, l. c., p. 408. — ³ Ita apud nos imprimus KUENEN, *De godsdienst van Israel.* — ⁴ Quam parum haec theoria factis nitatur, testetur v. g. prof. E. SELLIN, vindobonensis: «Durch die Ausgrabungen [im Orient], besonders die babylonischen, ist schon jetzt ganz evident dargetan, dass diese Religion [Israels] einen *vollständig originellen Ausgangspunkt und Kern* besitzt, dass aber auch fernerhin *Triebkräfte* in ihr wirksam waren, von denen wir *in den anderen nichts spüren*». (*Der Ertrag der Ausgrabungen im Orient*, cet. (1905) p. 39); cfr. etiam M. PEISKER, *Die Beziehungen der nicht-Israeliten zu Jahve nach der Anschauung der alt-israelitischen Quellschriften*, 1907.

improbabilis est. Quum enim nullibi terrarum naturalis evolutio e polytheismo ad puri monotheismi apicem perduxerit, sed contrario semper cursu in continuam deorum multiplicationem tetenderit, nulla ratione explicatur, quare eadem causae apud solos Israelitas, qui genio et cultura reliquis populis orientalibus minime superiores erant, mirabilem hunc effectum produxerint. Nec proficit invocare influxum prophetarum; quum enim ex sententia adversariorum prophetae a divinis aliarum gentium haud essentialiter differrent, incomparabilis eorum influxus non explicatur. c. Genuinae *historiae contradicit*. Nisi enim libri V. T., antiquam historiam Israelis continentes, insigni fraude fabricati et continuis mendaciis referti pronuntientur (quod nulla critica suadet), nec patriarchae polytheistae, nec Moses, Josue, iudices, reges, cet. ante prophetas henothestae in sensu exposito fuerunt, nec denique ipsi prophetae novam religionem invexerunt, sed antiquam ac traditionalem vindicarunt. Neque in contrarium facit continua propensio vulgi, frequentesque lapsus partiales in idololatriam, quos libri sacri attestantur; nam huiusmodi aberrationes ét ex adjunctis satis explicantur, ét ab hagiographis cet. semper reprobantur ut introductio numinum «novorum» et «alienorum», ut recessus culpabilis a vero Deo patrum, ut adulterium spirituale, cet.¹

Ceterum asserendo, patriarchas et gentem electam inde a sua formatione unum Deum vivum et verum adorasse, minime negamus etiam Israelitas paulatim, agente imprimis ipso Deo, ad conceptum explicatiorem et perfectiorem summi Numinis pervenisse².

¹ Cfr. NIKEL, *Monotheismus Israels*, et *Genesis u. Keilschriftforschung*, § 12; PESCH, *Gott u. Götter*; SCHANZ, *Apol. II*³, § 10, II, p. 218. — ² Etiam ss. patres huiusmodi progressum in cognitione Dei admisisse, testetur S. CYRILLUS ALEX., qui tamen in describenda fide patriarcharum colorem obscuriorem adhibuisse videtur. Siquidem in verba Jacob: «Quia Dominus est in hoc loco et ego nesciebam» (*Gen. 28, 16*) annotat: «Exiguam quamdam de Deo opinionem fuisse veteribus inveniimus. Existimabant enim Deum omnem aliam terram praetermittere, atque ea solum quodammodo concludi in quam ab ipso vocati erant, relictis suis domibus et Chaldae-

ART. IV

DE VERITATE, BONITATE, PULCHRITUDINE DEI

Ens, prout refertur ad intellectum, dicitur verum; prout refertur ad appetitum, dicitur bonum; prout refertur ad utrumque simul, dicitur pulchrum. Igitur brevissime explicare debemus, quid de Ente infinito simul et simplicissimo, sub his respectibus considerato, dicendum sit.

50 PROP. 1. Deus est ipsa veritas, causa et mensura omnis veritatis.¹

Veritas np. adaequatio intellectus et rei, spectari potest a. in re, prout haec ideae suae coaequatur: ipsa intellegibilitas rei, *veritas ontologica*; b. in intellectu, prout hujus conceptus coaequatur objecto repraesentato: *veritas logica* seu formalis; denique c. in sermone, secundum quod signa intellectui coaequantur: *veritas moralis* seu veracitas.

1° Deus, ut infinite perfectus, sibi ipsi infinite cognoscibilis est, unde plenissime coaequatur intellectui suo. Deinde plenissime respondet ideae summae comprehensionis, quam intellectus creatus efformare potest, np. ideae entis infiniti, unde dicitur «verus» Deus. Est igitur *summa veritas ontologica*. Et quum praeterea sit sua essentia, proinde sua intellegibilitas, merito vocatur *ipsa veritas ontologica*.

orum regione egressi. Cum enim idolorum cultores multos sibi deos proponerent, unicuique daemone propriam quamdam veluti regionem tribuentes, qui per urbes adorarentur, putabant non omnes omnibus in locis esse posse ac coli debere. Quacirca b. etiam patriarchae, qui recens ab idolorum cultu et ab errore de pluralitate deorum erant abducti, Deumque naturaliter ac vere existentem adorare docti erant, non in omni terra, neque quovis in loco adesse ipsis atque auxiliari Deum credebant, pusillam adhuc de Deo cognitionem nacti. Docetur itaque b. Jacob, peregrinationisque suae fructum percipit fidem. Didicit enim, quod in omni loco omnique regione sit Deus» (*Glaphyrorum in Gen.* l. IV, n° 3). —

¹ Cfr. S. Th. I, 16; S. c. G. I, 59 seq.

Quum autem res creatae habeant esse, proinde et cognoscibilitatem seu veritatem, quia et secundum quod divinam essentiam imitantur atque a Deo efficiuntur, Deus est *prima veritas ontologica, causa et mensura omnis veritatis ontologicae* extra eum.

2° Deus suam essentiam et in hac cuncta possibilia plenissime comprehendit, unde in eo est *summa veritas logica*; et quia intellectio divina est Deus, recte praedicatur *ipsa veritas logica*.

Quum autem intellectus creatus cognoscat per lumen a Deo inditum et per concursum divinum: quum praeterea res cognoscat a longe imitando cognitionem quam Deus de iis habet, proinde res eo perfectius cognoscat quo propius divinam cognitionem imitetur, Deus merito vocatur *prima veritas logica, causa et mensura omnis veritatis logicae* extra eum.

3° Deus¹ (qui, ut ipsa veritas logica, falli nescit) si loquitur, contra mentem suam loqui non potest, et a se ipso habet ut contra eam loqui non possit: unde Deo tribuenda est *summa veritas moralis*. Quum praeterea divina locutio, in quantum est aliquid in ipso Deo (actus voluntatis, quo Deus conceptus suos ad nos ordinat), sit ipse Deus, iterum Deus merito vocatur *ipsa veritas moralis*.

Quia autem Deus creaturis rationalibus facultatem dedit mentem suam signis aperiendi, iisque legem imposuit juxta mentem suam loquendi, Deus vocatur *prima veritas moralis, causa et norma omnis veritatis moralis* extra eum.

Corollarium. Cum veritate morali seu veracitate (constanti

¹ Hoc punctum tertium proprie ad doctrinam de *voluntate* Dei pertinet, sed brevitate gratia rem hoc loco ponimus. Simul indicamus antiquam controversiam, utrum propositio: «Deum mentiri, non solum in praesenti oeconomia, sed *absolute* repugnat» sit veritas revelata (*Num.* 23, 19; *Jo.* 8, 26; *Rom.* 3, 4; *Tit.* 1, 2; *Heb.* 6, 18), an conclusio theologica tantum. Cfr. SUAREZ, *De fide*, disp. 3, s. 5, n° 6.

voluntate loquendi secundum mentem suam) intime cohaeret *fidelitas*, quae est constans voluntas implendi promissa sua: adaequatio actus cum sermone. Porro Deus est summa fidelitas¹, ipsa fidelitas, causa et norma omnis fidelitatis.

51 PROP. 2. Deus est ipsa bonitas, causa et exemplar omnis bonitatis, omniumque finis².

Bonum ontologicum, np. id quod convenit alicujus naturae et ideo ab eo appetitur, considerari potest tum **a.** absolute: res ut habens perfectionem sibi convenientem (*bonum quod*); tum **b.** relative: res ut habens perfectionem alteri convenientem (*bonum cui*).

1° Deus, si consideratur absolute seu secundum se, quum sit infinite perfectus et sua perfectio, dicendus est *summum bonum quod* et *ipsa bonitas*. Quum autem repugnet ipsam bonitatem per se subsistentem, ordinari in aliud tamquam in finem, Deus quodammodo praedicandus est sibi finis, seu verius *sua beatitudo*. Siquidem beatitudo est bonum perfectum intellectualis naturae; Deus autem in se ipso infinite perfectus, perfectissime cognito et amato, plenissime conquiescit³.

2° Deus, si consideratur relative seu cum respectu ad creaturas, est *summum bonum cui*. Liberae bonitati Dei tribuendum est quod existunt creaturae, quae in quantum sunt bonae sunt, sed ideo bonae sunt, quia divinam bonitatem aliqua ratione imitantur: hinc Deus est *causa et exemplar omnis bonitatis* extra ipsum. Praeterea est *finis ultimus* omnium creaturarum, in quem cuncta tendunt et cujus perfecta assecutione creaturae rationales beatificantur, ita ut ipse sit *beatitudo nostra* objectiva.

Corollarium. Ex praedictis facile componuntur effata Scripturae: «Nemo bonus, nisi unus Deus», et «Omnis cre-

¹ Ps. 144, 13; Rom. 3, 3; II Tim. 2, 13. — ² Cfr. S. Th. I, 6; S. c. G. I, 37 seq. — ³ Cfr. S. Th. I. 26.

atura Dei bona est»¹. Creaturae, sicut habent proprium esse, ita et propriam bonitatem habent, distinctam a bonitate Dei; sed bonitas earum est limitata et aliunde accepta, proinde nonnisi analogon quoddam bonitatis divinae. Igitur per se consideratae recte praedicantur bonae, sed Deo comparatae merito dicuntur bonitate destitutae, ea n.p. bonitate, quae Deo convenit.

PROP. 3. Deus est ipsa pulchritudo, causa et exemplar 52 omnis pulchritudinis².

Pulchrum est quod visum placet³; haec autem complacentia sive delectatio aestetica oritur ex *clara cognitione* (sive sensibili et intellectiva, sive intellectiva tantum) rei *perfectae*, cujus multae partes aut perfectiones apte *coordinantur in unum*.

Pulchritudinem Deo convenire, saltem eminenter, constat ex *s. Scriptura*: «Quorum [creaturarum visibilium] si specie delectati, Deos putaverunt, sciant quanto his dominator eorum speciosior est, speciei enim generator haec omnia constituit»⁴. Diximus «saltem eminenter»; non desunt enim qui doceant, pulchritudinem esse perfectionem mixtam, solis rebus sensibilibus formaliter convenientem. Sed theologi longe plerique, pulchritudinem Deo etiam formaliter attribuunt.

Porro Deus est *summum pulchrum*; quum enim sit infinite perfectus, et cunctae perfectiones possibles in eo non sint nisi una res simplicissima; quum praeterea (ut in altera sectione dicetur) una ejus essentia subsistat in tribus personis realiter ab invicem distinctis, clara ejus cognitio summam imo ineffabilem complacentiam excitare debet. Hinc primo ipse seipsum contemplando infinite delectatur, deinde beatos torrente voluptatis suae potat, inebrians eos ab ubertate domus suae⁵. Quinimo et nos in terris pulchritudine Dei

¹ *Mc.* 10, 18; *I Tim.* 4, 4. — ² Cfr. H. KRUG, *De pulchritudine divina* 1902. — ³ Loco definitionis ex effectu, quem in textu tradidimus, alii cum KLEUTGEN definiunt: pulchritudo est rei perfectio, quatenus mente percepta delectat. — ⁴ *Sap.* 13, 3; cfr. *Ps.* 103, 1, 2. — ⁵ I Cfr. *Ps.* 35, 9.

aliquaqualiter delectari possumus; etsi enim eum non intuemur, naturam ejus simplicem simul et omni perfectione refertam cognitione abstractiva satis ample novimus, ut eam pia sollicitudine meditando, dulcem complacentiam sentiamus.

Admissa summa Dei pulchritudine, ex supra dictis facile intellegitur, eum esse *ipsam pulchritudinem, fontem et exemplar omnis pulchritudinis* creatae.

ART. V

DE IMMUTABILITATE, AETERNITATE, IMMENSITATE DEI

Ens infinite perfectum nec mutationi subesse, nec tempore mensurari, nec loco definiri potest.

53 PROP. 1. Deus est absolute immutabilis¹.

Mutatio est transitus ab uno statu in alium. Distingui potest mutatio *substantialis* (generatio) et *accidentalis*, sub qua etiam comprehenditur ea, qua res in novum actum exit aut ab agendo quiescit. Igitur Deum *immutabilem* praedicando, dicimus, *Deum nec subire nec subire posse ullam mutationem*. Et in specie attendi solet ea immutabilitas accidentalis, qua Deus nihil de novo velle incipit vel incipere potest, proinde *immutabilitas decretorum* Dei, quae saepe immutabilitas moralis audit.

Adverte tamen, vi immutabilitatis non excludi a Deo mutationem improprie dictam, quae vocatur *extrinseca*, ea scil. qua res, in se nihil mutata, aliter denominatur quia aliae res novam ad eam relationem habere incipiunt. Ita v.g. si alius a dextra mea ad sinistram transit, ego, nihil intrinsece mutatus, ex sinistro dexter fio.

Prop. est *dogma fidei*, ex conc. vatic.: Deus est «incommutabilis substantia spiritualis».

54 *Probatur.* — ¹ Ex s. *Scriptura*. «Ego Dominus [Jahve], et non mutor»². — «Ipsi [coeli] peribunt, tu autem permanes.

¹ Cfr. S. Th. I, 9. — ² Mal. 3, 6.

Et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mutabis eos et mutabuntur, tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient»¹. — Pater luminum, «apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio» [τροπῆς ἀποσκίασμα]². — «Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut filius hominis ut mutetur»³. — «Consilium Domini in aeternum permanet»⁴.

2° Ex *Traditione*. ORIGENES: «Judaeorum christianorumque doctrina Deum mutationis omnis variationisque expertem profitetur»⁵. S. AUGUSTINUS acriter carpit nonnullos philosophos, qui «hinc maxime errant, quod mentem divinam omnino immutabilem cujuslibet infinitatis capacem et innumera omnia sine cogitationis alternatione numerantem, de sua humana, mutabili, angustaque [mente] metiuntur.» Et mox ne divina immutabilitas inertia, divina operatio mutatio aestimetur, subjungit: «Novit quiescens agere et agens quiescere. Potest ad opus novum, non novum sed sempiternum adhibere consilium»⁶.

3° Ex *ratione*. Quidquid mutatur transit de potentia ad actum, erat igitur in potentia; atqui Deus est actus purus absque ulla admixtione potentiae. Quidquid mutatur quantum ad aliquid manet et quantum ad aliquid transit; erat igitur compositum; atqui Deus est absolute simplex. Quidquid mutatur aliquam formam aut acquirit ut amittit; igitur aut antea infinite perfectum non erat, aut desinit esse infinite perfectum; atqui Deus est infinite perfectus a se et necessario. — Actus divini intellectus et voluntatis quod spectat, recollige, in Deo intellectionem et volitionem cum divina essentia re identificari.

Scholion. *Solvuntur difficultates.* — 1° Difficulter intellegitur, *quomodo Deus in tempore diversos effectus ad extra producat*, quin inde mutetur secundum voluntatem et operationem. Porro ubi sermo est de Deo ad extra operante probe distinguenda sunt: **a.** ipse *actus Dei in se spectatus*, qui ratione quidem, non vero re a divina essentia distinguitur;

¹ Ps. 101, 27, 28; cfr. Heb. 1 11, 12. — ² Jac. 1, 17. — ³ Num. 23, 19. — ⁴ Ps. 32, 11, cfr. Heb. 6, 17. — ⁵ C. Celsum, 1, 21. — ⁶ De civ. 12, 17.

b. terminus extraneus, qui habet esse temporaneum, dependens a Deo sed ab esse divino realiter distinctum; **c. relatio** inter actum et terminum extraneum, quae in rebus productis aut mutatis habet fundamentum reale, minime vero in Deo: relatio mixta. Siquidem in rebus productis habetur dependentia realis a Deo, a quo totum suum esse accipiunt, sed ipse Deus nullo modo ab iis pendet, quippe qui ut infinite perfectus ex earum existentia novam perfectionem acquirere non potuit. Atqui non repugnat, actui Dei *aeterno* respondere effectum *temporaneum*; etenim «non solum ars determinat, ut hoc tale sit sed ut tunc sit, sicut medicus ut tunc detur potus; unde si ejus velle esset per se efficax ad effectum producendum [quale est velle divinum], sequeretur de novo effectus ab antiqua voluntate, nulla actione de novo existente»¹. Non repugnat actui Dei *uni* et indivisibili, respondere effectus *multos ac diversos*, nam actus divinus utpote infinitus virtualiter aequivalet innumeris actibus diversis creaturarum. Non repugnat actui Dei *immutabili* respondere effectus *oppositos* in diversis subjectis, aut in eodem subjecto diversis temporibus (ut v.g. generatio et corruptio): «aliud enim est mutare voluntatem, et aliud est velle aliquarum rerum mutationem; potest enim aliquis eadem voluntate immobiliter permanente velle, quod nunc fiat hoc et postea fiat contrarium»². Quae omnia breviter comprehendens dicendo: actus Dei *entitative* unus est et aeternus, *terminative* multiplex et temporalis. Nec novam difficultatem habet, quod immutabilis Deus in tempore factus sit creator aut remunerator, et Filius Dei factus sit homo (= habens humanam naturam sibi hypostatice unitam); nam hujusmodi praedicata exprimunt relationes mixtas, ut supra, et nonnisi extrinsecam mutationem arguunt. Nec tamen vana sunt, etsi enim iis nulla modificatio

¹ S. c. g. II, 35. — ² S. Th. I, 19, 7. — Quomodo eadem voluntas Dei immutabilis in hominem, pro diversa ejus dispositione morali, modo praemia modo poenas efficiat, s. AUGUSTINUS hoc illustrat exemplo: «Illi mutantur, non ipse; sicut lux infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipsorum scil. mutatione non sua» (*De Trin.* V, 16, 17).

esse divini respondet, aeternam Dei volitionem seu actionem denominant, secundum quod ab ea diversis modis dependent creaturae.

2° Facilius solvitur difficultas, quod Scriptura et communis 56 loquendi modus Deo *diversos affectus* tribuunt, ut v.g. irae, poenitentiae, amoris, oblivionis¹, cet. Nam hujusmodi locutiones anthropomorphicae, seu verius anthropopathicae, *metaphorice* accipiendae sunt. Quia enim nos, secundum diversos quos patimur affectus, diversa agere solemus, Deo attribuimus diversos affectus pro diversis quae ad extra operatur: «Ira et hujusmodi attribuuntur Deo, secundum similitudinem effectus: quia enim proprium est irati punire, ejus punitio ira metaphorice vocatur»².

PROP. 2. Deus est aeternus³.

57

Nomen *aeterni* nonnumquam in sensu improprio adhibetur: **a.** pro duratione successiva cum initio et fine, sed longa; **b.** pro duratione cum initio et successione, sed sine fine; **c.** pro duratione successiva sine initio et fine, quae etsi reapse non datur, ex sententia plurium philosophorum non probatur impossibilis. At *aeternitas* in sensu proprio, qualis soli Deo convenit, est *duratio sine initio ac fine et absque ulla successione*⁴. Unde notio aeternitatis duo complectitur, exclusionem omnis termini, initii scil. et finis, et exclusionem omnis successionis; atque in hoc ultimo propria ratio aeternitatis consistit. Siquidem aeternitas, ut duratio immobilis, dupliciter differt a duratione temporis: primo quia est nunc *stans*, quum tempus sit nunc fluens; deinde quia est nunc *illimitatum*, quum nunc temporis limitetur praeterito et futuro. Hinc aeternitas cum Boëtio definiri solet: *interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio*.

¹ Cfr. v. g. *Gen.* 6, 6; *Osee*, 1, 6. — ² Cfr. *S. c. G.*, I, 91. — ³ Cfr. *S. Th.* I, 10, *S. c. G.* I, 15. — ⁴ Scholastici praeter aeternitatem et tempus, adhuc memorare solent *aevum*, mensuram scil. durationis eorum, quae habent esse quoad substantiam immutabile, sed mutabile quoad operationes. Cfr. *S. Th.* I, 10, 5.

Porro Deus non tantum de facto, sed essentialiter sive necessario aeternus est.

Prop. est *fidei dogma* ex symb. athanas. et conc. vatic.

- 58 *Probatur.* — 1° Ex s. *Scriptura*. «A saeculo tu es». — «Vivo ego in aeternum.» — «Priusquam montes fierent aut formaretur terra et orbis, a saeculo et usque in saeculum tu es, Deus»¹. — «Filius meus es tu, ego hodie genui te». — «Antequam Abraham fieret, ego sum». — «Unus dies apud dominum sicut mille anni et mille anni sicut unus dies.»² — «Qui est, qui erat et qui venturus est» [ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος]³.

2° Ex *Traditione*. S. GREGORIUS NAZ.: «Deus et erat semper et est et erit, vel ut rectius loquar, semper est. Nam erat et erit nostri temporis, fluxaeque naturae segmenta sunt; ille autem semper est»⁴. S. AUGUSTINUS: «Anni Dei aeternitas Dei est; aeternitas ipsa Dei substantia est, quae nihil habet mutabile; ibi nihil est praeteritum quasi non sit, nihil futurum quasi nondum sit. Non est ibi nisi est»⁵.

8° Ex *ratione*. Deus, quum sit ens necessarium, a se, primo initium et finem habere nequit, deinde omnem etiam mutationem seu successionem excludit.

- 59 *Scholion 1. Quo sensu de Deo dicatur «est, fuit, erit».* — Vi aeternitatis esse divinum excedit omnes relationes temporis. Hinc primo ipsa forma praesentis est de eo non univoce praedicatur ac de creaturis, nam nostrum «nunc fluens» et limitatum plurimum differt a nunc aeternitatis, quod vocatur «nunc stans»: possessio perfecta totius vitae simul. Nihilominus forma praesens de Deo praedicatur proprie seu formaliter. Deinde formae praeterita et futura *fuit* et *erit* de eo non nisi improprie praedicantur, in quantum scil. per eas humano modo significatur nunc aeternitatis invariaturum adesse partibus jam elapsis et adhuc futuris nostri temporis:

¹ Ps. 92, 3; Deut. 32, 40; Ps. 89, 2; cfr. Ps. 101, 29; Heb. 1, 11–12.

² Ps. 2, 4; Jo. 3, 58; II Petr. 3, 8; cfr. Ps. 89, 4. — ³ Apoc. 1, 4; cfr. Eccli. 42, 21, 22. — ⁴ Orat. 38, n° 7. — ⁵ In Ps. 101, Enarr. 2, n° 10.

S. AUGUSTINUS: «Quamvis natura illa immutabilis non recipiat fuit et erit, sed tantum est; tamen propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus: et fuit et erit et est. Fuit quia numquam defuit, erit quia numquam deerit, est quia semper est»¹.

Scholion 2. Coexistentia temporalium cum aeternitate. — 60

Quia «nunc aeternitatis invariatur adest omnibus partibus temporis»², sponte sequitur, cuncta quae in tempore existunt, quando actu existunt, coexistere *toti* aeternitati, quippe quae indivisibilis est. Dico: *quando actu existunt*; manifestum siquidem est, quod res temporales *non semper* coexistunt aeternitati; quomodo enim res quae non existit, alteri coexistet? Et hoc intellegunt theologi quando dicunt: res temporales *toti* quidem aeternitati coexistunt, sed non totaliter.

PROP. 3. Deus est immensus et ubique praesens³. 61

Quemadmodum aeternitas omnem mensuram secundum prius et posterius a Deo excludit, ita immensitas ab eo removet omnem mensuram secundum hic et illic seu secundum spatium, proinde omnem limitationem in praesentia. — Immensitatem consequitur ubiquitas seu omnipraesentia, hypothetice tamen, np. si dentur creaturae.

Immensitas stricte dicta praescindit a reali existentia alicujus creaturae, et est attributum absolutum. Est autem ea perfectio, qua *Deus cunctis rebus ac locis, si quae sunt, intime praesens esse debet*.

Ubiquitas connotat creaturam realiter existentem et est attributum relativum, vi cujus *Deus cunctis rebus ac locis, quae sunt, intime praesens est, quin ab iis circumscribatur aut definiatur*.

Glossam ordinariam⁴ secuti, theologi dicere solent, Deum **62** *ubique esse per potentiam, per praesentiam, per essentiam*;

¹ *Tract. in Jo.* 99, 6. — ² S. THOMAS, *In 1 Sent.* d. 37, q. 2, a. 1, ad. 4. *S. Th.* I, 8; *S. c. G.*, III, 68. — ⁴ *Cant. cantic.* 5.

quae enumeratio utilis est ad rationem ubiquitatis plenius intellegendam.

Manichaei docebant, sola spiritualia divinae potestati subesse, corporalia non item, hinc necesse fuit dicere, Deum ubique esse *per potentiam*. Sed res ita concipi posset, ac si Deus quaedam e longinquo administraret v. g. per angelos, quin ipse omnia faceret et resciret, sicut rex dicitur esse in toto regno per potentiam, quin omnia per seipsum dirigat et cognoscat. Igitur adjiciendum est, Deum ubique esse *per praesentiam*, ut significetur nihil ejus cognitionem directumque influxum effugere; dicimur enim praesentes esse iis, quae sunt sub oculis nostris et quibus ipsi moderamur. Porro adhuc fingi posset, Deum omnibus quidem per seipsum moderari, omnia intueri, quin singulis inexistenteret, unde iterum addendum est, eum ubique esse *per essentiam* seu substantiam suam¹. Rursum non sufficeret dicere: est ubique per essentiam, aut per essentiam et praesentiam, nam sic cogitari posset inexistencia aut inconscia, aut conscia quidem sed iners. Nunc autem quia Deus omnibus inest, omnia cognoscit, omnia virtute sua sustinet, rectissime dicitur omnibus esse «intime praesens».

Jam praesentia Dei seu verius inexistencia Dei in rebus *non est circumscriptiva*, ut per se patet: «Ne quasi spatiosa magnitudine opinemur Deum per cuncta diffundi, sicut aer aut lux diffunditur»². *Neque definitiva* est, sicut est praesentia animae in corpore (per informationem) et spiritus creati in loco (per contactum virtutis); quia Deus nec dependet a loco, quem ipse facit, nec definitur ad locum ex limitatione aut actualis operationis aut ipsius virtutis operativae. Sed praesentia Dei vocatur *repletiva* aut redundans, quia ita in omnibus rebus est, ut extra rerum universitatem idem sit. Unde Deus dicitur totus esse in omni loco, sed non totaliter.

Prop. est *dogma fidei* ex symb. athanas. et conc. vatic.

¹ Nec putes, praesentiam per essentiam favere pantheismo: «Deus dicitur esse in omnibus per essentiam, non quidem rerum, quasi sit de essentia earum, sed per essentiam suam, quia substantia sua adest omnibus ut causa essendi». S. Th. I, 8, 3 ad 1. — ² S. AUGUSTINUS, Ep. 187, n° 11.

Probatur. — 1° Ex s. *Scriptura*. «Portans omnia verbo virtutis suae». — «Idem Deus, qui operatur omnia in omnibus». — «Attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter»¹. — «Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus». — «Putasne Deus a vicino ego sum, et non [etiam] Deus de longe? Si occultabitur vir in absconditis et ego non videbo eum? Numquid non coelum et terram ego impleo?»² — «Deus coeli et terrae cum sit dominus, non in manufactis templis habitat, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum: in ipso enim vivimus, movemur et sumus»³. — «Excelsior coelo est et quid facies? Profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus et latior mari»⁴.

2° Ex *Traditione*. S. THEOPHILUS: «Deus non circumscribitur, sed ipse est locus omnium, ipse sui ipsius locus»⁵. — HERMAS: «Primum omnium crede, unum esse Deum, qui omnia capit, solus autem incapabilis [ἀχώρητος] est»⁶. — S. AUGUSTINUS: «Sic est Deus per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi, sine labore regens et sine onere continens mundum. In solo coelo totus et in sola terra totus, et nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus»⁷.

3° Ex *ratione*. Quoad *omnipraesentiam*. Omnes creaturae, ut sint, indigent ut a Deo creentur et conserventur, a.v. ut Deus in iis intime operetur; unde primo necesse est, ut Deus cunctis rebus adsit per potentiam. Porro creatio et conservatio, quum infinitam virtutem requirant, non possunt a Deo effici per aliam causam intermediam⁸; hinc secundo necesse est, ut Deus cunctis rebus adsit per (praesentiam et) essentiam; impossibile siquidem est, ut Deus per se ipsum intime operetur in rebus, quin iis inexistat. — Quoad *immensitatem*. Quod supra de creaturis actu existentibus diximus, eodem modo valeret de cunctis creaturis possibilibus, si Deus eas actuaret. Possibilium autem numerus infinitus est et virtus Dei num-

¹ Heb. 1, 3; I Cor. 12, 6; Sap. 8, 1. — ² Heb. 4, 13; Jer. 23, 23, 24; cfr. Ps. 138, 7 seq. — ³ Act. 17, 24—28. — ⁴ Job. 11, 8. 9. — ⁵ Ad Autolyc. II, 3 et 10. — ⁶ Past. mand. 1. — ⁷ Ep. 187, n° 14. — ⁸ Cfr. De Deo creat. n° 7 et 49.

quam exhauritur. Quotquot igitur a Deo actuata supponantur, semper remanent, quibus actione sua intime praesens fieri posset.

- 64 Scholion. Praesentia Dei specialis.** — Deus, etsi cunctis rebus creatis necessario praesens sit secundum triplicem modum praedictum, nonnullis creaturis speciali modo praesens esse, iisque inhabitare dicitur. Porro haec *praesentia specialis* directe attenditur non secundum essentiam aut praesentiam in sensu exposito (nam essentia Dei cunctis rebus tota adest et omnia aequaliter aperta sunt oculis ejus). sed potius *secundum potentiam*, quia aut absolvitur, aut saltem fundatur speciali operatione divina. Licet enim Deus in omnibus operatur, haud eadem operatur in omnibus. Igitur quando Deus alicubi specialem effectum operatur, ibi dicitur adesse, praesentia scil. speciali; si effectum producere incipit aut ab eo producendo desinit, dicitur alicubi venire aut inde recedere; si, infundendo gratiam sanctificantem aut lumen gloriae, seipsum rationali creaturae communicat amicali societate possidendum, ei inhabitare perhibetur.

Quodsi homines dicuntur ad Deum accedere aut ab eo recedere, habes locutionem metaphoricam, qua significatur, nos bene agendo Deo secundum esse morale assimilari, peccando ab hac similitudine excidere: s. PROSPER: «Non locorum intervallis acceditur ad Deum vel discreditur ab eo, sed similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum»¹.

- 65 EPILOGUS: De nominibus Dei**². — 1° Nomina sunt signa et expressiones conceptuum; hinc quaelibet res a nobis nominatur secundum quod eam cognoscimus.

Quum nullus intellectus creatus etiam glorificatus Deum comprehendat³, sequitur nullam creaturam eum verbo suo adaequate exprimere posse; et hoc sensu Deus est absolute «ineffabilis», «ineffabiliter excelsus»⁴.

¹ *Lib. sentent.* Sent. 123. — ² Cfr. *S. Th.* I, 13. — ³ Cfr. supra n° 32.

⁴ *Conc. lat.* IV. DENZ n° 428; *conc. vatic.*, DENZ. n° 1782.

Quum in hac vita Deum non nisi conceptibus analogis et multiplicibus cognoscamus, interum sequitur quod eum designemus nominibus *analogis* (a creaturis acceptis et per viam remotionis et eminentiae Deo appropriatis), iisque *multiplicibus*; quae tamen non sunt *synonyma*, quia respondent conceptibus formaliter diversis, unam eandemque rem simplicissimam sub diversis rationibus repraesentantibus.

Utimur autem nominibus tum *concretis* (Sapiens), tum *abstractis* (Sapientia); illis quidem ut subsistentia Dei, his vero ut perfecta ejus simplicitas significetur¹.

Quod si nomina exprimunt perfectiones simplices, dicuntur de Deo *proprie* (quoad perfectionem significatam, non quoad modum significandi); si vero exprimunt perfectiones mixtas (ignis, sol, lux², cet.), non nisi *metaphorice*, secundum illud: «Nomen leonis dictum de Deo nihil aliud significat, quam quod Deus similiter se habet, ut fortiter operetur in suis operibus, sicut leo in suis»³.

²⁰ Nomen usitatissimum in ecclesia est *Deus*. Vox haec cum omnibus fere vocabulis, quibus linguae aricae summum Numen designabant (graeca: *Θεός*⁴, *Ζεύς*; latina: *Jupiter* = *Dyupater*; sanscritica: *Dyaus*; persica: *Devs*; lituanica: *Dėvas*; vetus scandinavica: *Tyr*; anglo-saxonica: *Tiw*; vetus germanica: *Zio*), derivatur a radice sanscritica *dyu* (div) = lux, splendor (firmamenti)⁵. — Ab eadem radice nonnulli derivatam esse putant vocem *God*, *Gott*; sed res est valde incerta.

¹ S. Th. l.c. 1, ad 2. — ² Heb. 12, 29; Mal. 4, 2; I Jo. 1, 5. — ³ S. Th. l.c., 6 c. — ⁴ Sententia plurium patrum et scholasticorum (S. Th. l.c., 8), qui post Platonem vocem *Θεός* derivabant a *θεῖναι* = considerare, non amplius videtur probabilis. — ⁵ Max Müller inventionem affinitatis etymologicae inter voces *Dyaus-Pitar* (Sanscrit.), *Ζεύς-Πατήρ*, *Jupiter* et *Tyr* (vet. scandinav.) prae cunctis inventis saec. XIX insignem reputat, quia non solum ostendit, proavos nostros et majores Homeri ac Ciceronis eadem lingua usos esse ac gentes indicas, sed insuper probat illos omnes aliquamdiu eandem fidem habuisse et idem Numen sub eodem omnino nomine «patris coelestis» adorasse. *Anthrop. Religion* (1892) p. 82 (apud POHLE, *Dogmatik*, I², p. 72).

67 3° In V. Test. praecipua nomina Dei sunt *El*, *Elohim*, *Adonai* et imprimis *Jahve*. אֱלֹהִים derivatum videtur a radice אָוַל = esse fortem. Ad eandem radicem reducendae videntur forma singularis poetica אֱלֹהִים et forma pluralis usitatissima אֱלֹהִים. Formam hanc insinuare pluralitatem personarum in Deo, licet a multis theologis dictum sit, difficilius probatur; eam esse vestigium antiquioris polytheismi, gratis imo falso asseritur. Est plurale majestaticum, quale etiam occurrit in epistulis apud Amarna inventis, in quibus palaestineses (c. 1400 a. C.) regem Aegypti nomine elohim salutant¹. — Voci El affinia sunt nomen arabicum *Ilah* (cum articulo: al-Ilah = Allah) et nomen *Ilu*, quod invenitur in inscriptionibus assyro-babylonicis; quinimo El est nomen commune deitatis apud omnes veteres semitas².

יְהוָה derivatur a דָּוַן = judicare, dominari. Habetur a plerisque forma pluralis majestatica. Versio LXX semper vertit: κύριος, Vulgata: Dominus.

יהוה est nomen tetragrammaton, quod Judaei prae reverentia numquam pronuntiabant. Ubi Jhvh legebatur, pronuntiabant Adonai; quod ut indicarent masoretae consonantibus Jhvh apposuerunt, vocales vocis Adonai (mutato chateph-patach in schva mobile). Hinc a saeculo, ut videtur, XVI invaluit opinio, nomen tetragrammaton pronuntiandum esse Jehova; sed vix non certo legi debet יְהוֹה = Jahveh vel Jahve. — Derivatur ab הָוָה (forma antiqua pro הָיָה) = esse; unde significat *qui est*, et praeclarissime designat eum, qui solus habet esse inacceptum et immutabile, qui proinde promissis suis deesse nequit. Hinc «scire Jahve» in Scriptura asignificat experimento didicisse, quod Deus est praepotens et fidelis exsecutor promissionum suarum. Et ita quum voces El et Elohim Deum potissimum designent ut est auctor naturae, nomen Jahve eum magis designat ut est provisor supernaturalis, ut est Deus foederis cum populo suo initi. — Ad quaestionem, num nomen Jahve ante Mosem ignotum fuerit,

¹ ZAPLETAL, *Schöpfungsber.* p. 28. — ² Cfr. LAGRANGE, *Religions sémitiques*, p. 70.

probabilius respondetur: ipsa vox materialis diu antea adhibebatur saltem apud nonnullos filios Israel (forsan tribum Levi); plenior autem ejus significatio Mosi primum revelata est¹.

CAPUT III

DE ATTRIBUTIS DEI ACTUOSIS

Post considerationem eorum quae ad esse Dei pertinent, **68** progredimur ad operationem ejus. Alia est autem operatio immanens, cujus terminus est in ipso operante, alia operatio transiens, cui respondet effectus extra operantem. Utraque operatio Deo convenit, prior quidem in eo quod intellegit et vult, altera vero in eo, quod res extraneas in esse producit easque conservat et regit. Quum autem de ipsis operationibus ad extra sermo habeatur in sequentibus tractatibus, in praesenti tantum dicendum est de potentia Dei, quae consideratur ut principium operationis ejus ad extra; hinc tres articuli de *scientia, voluntate, potentia* Dei.

Quia tamen operationes immanentes dicuntur vitales, pauca **69** praenotamus de *vita* Dei².

Vivere dicitur quod seipsum movet secundum aliquam speciem motus. Vox motus sumitur latissime, ita ut quamlibet operationem comprehendat. Intelleguntur autem motus sive actiones ab intrinseco causatae et (vario licet gradu) immanentes. — Nomen *vitae* tribuitur **a.** principio intrinseco substantiali, quo ens seipsum movet; **b.** ipsis operationibus viventi propriis; **c.** statui seu conditioni entis, quod hujusmodi actus habet.

Deum vivere *de fide* est, ut habetur v. g. ex conc. vatic.: «Ecclesia credit, unum esse Deum verum et vivum»³, et facile probatur ex *Scriptura*, quae saepe Deum «vivum», «vitam», vitaeque fontem praedicat⁴.

¹ Ex. 3, 11 seq.; 6, 2–3; cfr. LAGRANGE in *Rev. Bibl.* 1903, p. 370. — ² Cfr. S. Th, I, 18. — ³ Const. *De fide*, cp. 1. — ⁴ Cfr. Num. 14, 28; Deut. 32, 40; Ps. 83, 3; Jo. 14, 6; Ps. 35, 10; Act. 3, 15.

Vita, quum sit perfectio simplex, non per solam methaphoram Deo tribuitur, sed ipsi formaliter convenit; verissime enim seipsum movet operatione nobilissima et maxime immanenti, intellegendo videlicet et volendo. Quinimo Deus habet vitam secundum gradum perfectissimum, *summam vitam*; quum enim nulla creatura ita absolute seipsum moveat, ut ejus actio non etiam ab agentibus extraneis plus minusve pendeat, intellectus et voluntas divina sub nullo respectu moventur ab aliis, sed a seipsis tantum. Ceterum vita Dei aliis adhuc modis vitae creatae supereminet. Nam in creaturis omnis actus vitalis est actus imperfectus transeuntis de potentia ad actum, proinde mutationem includens, in Deo vero est actus purus absque ulla potentialitate et mutatione. Praeterea in Deo nec principium, quo vivit, est aliquid distinctum ab ejus essentia (sicut obtinet in corporalibus, quae vivunt per animam), nec ipsi actus vitales a divina essentia realiter distinguuntur (quemadmodum fit in spiritibus creatis). Et ita Deus proprie non habet vitam, sed *est vita*.

ART. I

DE SCIENTIA DEI¹

Quum Deo nulla perfectio desit et intellegere certo certius sit perfectio simplex, Deus sine dubio est intellegens, et infinite intellegens, a. v. est in Deo scientia infinite perfecta, sumendo scientiam pro cognitione certa per intrinsecam evidentiam. «Ecclesia credit et confitetur unum Deum, intellectu et voluntate omnique perfectione infinitum»². — Dicemus ex ordine de perfectione divinae scientiae generatim, de objectis ac divisione ejus, denique de modo quo Deus futura libera cognoscit.

§ 1. *De perfectione divinae scientiae in genere*

- 70 ¹⁰ *Deus ita omniscius est, ut necessario et perfectissime cognoscat omne verum.* — Omniscientia Dei est *fidei dogma*,

¹ S. Th. I, 14, S. c. G. I, 44 seq. — ² *Conc. vatic. const. De fide*, cp. 1.

quia manifestissime per ecclesiam praedicatur; reliqua asserta comprehenduntur in effato conc. vatic.: «Deum intellectu infinitum».

Probatur omniscientia a. ex s. *Scriptura*. «Spiritus [Dei] omnia scrutatur etiam profunda Dei; quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei»¹. — «Deus scientiarum Dominus est»². — «Intellexisti cogitationes meas de longe et omnes vias meas praevidisti. Quia non [dum] est sermo in lingua mea, ecce Domine, tu cognovisti omnia... Mirabilis facta est scientia tua ex [prae] me, confortata est, et non potero ad eam»³. — «Domino Deo antequam crearentur omnia sunt agnita, sic et post perfectum respicit omnia»⁴. — «Cognovit Dominus omnem scientiam.... annuntians quae praeterierunt et quae superventura sunt, revelans vestigia occultorum. Non praeterit illum omnis cogitatus et non abscondit se ab illo ullus sermo»⁵. — «Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus, omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus»⁶. — Argumentum ex *Traditione* brevitatis causa omittimus⁷. —

b. Ex ratione. Deus, si non omne cognoscibile cognosceret, et perfectissime cognosceret, in potentia esset ad majorem cognitionem, proinde infinite perfectus non esset: «Tanta est virtus Dei in cognoscendo, quanta est actualitas ejus in existendo»⁸. Adhuc: «Manifestum est quod Deus seipsum per-

¹ *I Cor.* 2, 10, 11; cfr. *Mt.* 11, 27. — ² *I Reg.* 2, 3. — ³ *Ps.* 138, 3-6; cfr. textum originale. — ⁴ *Eccli.* 23, 29. — ⁵ *L. c.* 42, 19, 20. — ⁶ *Heb.* 4, 13.

⁷ Difficultatem facit s. HIERONYMUS: «Absurdum est ad hoc Dei deducere majestatem, ut sciat per momenta singula quot nascantur culices quodve moriantur» (*Enarr. super Habacuc I, 14*). Sed verba in contextu non significant, Deum haec minuta nescire, sed solum Deum de his non habere providentiam *specialem*, secundum illud apostoli: «Numquid de hibus cura est Deo?» (*I Cor.* 9, 9). Ipse Hieronymus statim adjicit: «Non simus tam fatui adulatores Dei, ut dum potentiam ejus ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem rationabilium quam irrationabilium providentiam esse dicentes». Alibi s. doctor providentiam generalem, proinde et scientiam Dei ad res minutas diserte extendit: «Si parva animalia et vilia absque Deo auctore non decidunt et in omnibus est providentia, vos, qui aeterni estis, non timere debetis quod vivatis absque Dei providentia» (*In Math.* 10, 29). — ⁸ *S. Th.* I, 14, 3, c.

fecte intellegit, alioquin suum esse non esset perfectum, quum suum esse sit suum intellegere. Si autem perfecte aliquid cognoscitur, necesse est quod virtus ejus perfecte cognoscatur. Virtus autem alicujus rei perfecte cognosci non potest, nisi cognoscantur ea [omnia], ad quae virtus se extendit. Unde quum virtus divina se extendat ad alia [omnia, sive existentia sive possibilia], necesse est quod Deus [omnia] alia a se cognoscat»¹.

Porro si cognitio Dei tum extensive tum intensive perfecta est, necessario in eo excluduntur non solum error et nescientia, sed etiam opinio et fides.

71 2° *Deus cuncta intellegit unico actu simplicissimo, qui est ipsa ejus essentia.* — Certum est.

Dicitur: *intellegit*, siquidem in Deo, qui spiritus est, nec sensus nec imaginatio locum habent, sed sola cognitio intellectiva.

Unico actu simplicissimo. Igitur **a.** Deus non sicut nos componendo et dividendo verum cognoscit, sed simplici intuitu. **b.** Non datur in Deo ratiocinatio seu *discursus*, qui duplicem imperfectionem involvit: successionem (cognitionem conclusionis post cognitionem principii) et progressum a noto ad incognitum. Minime tamen excluditur pluralitas rerum cognitarum, nec ordo logicus inter eas, qua np. alia cognoscitur in alia, ut infra patebit. **c.** Non datur in Deo *memoria*, nisi methaphorice, nam ubi omnia unico actu cognoscuntur, non est locus repristinandi cogitationes antea habitas. **d.** Non differunt in Deo *intellectus, scientia, sapientia, prudentia*, sed simplex ejus cognitio omnibus his nominibus appellari potest, dummodo ab unoquoque excluditur quidquid imperfectionis est.

Qui est ipsa ejus essentia. Nulla enim in Deo admitti potest compositio, neque substantiae et facultatis, neque facultatis et actus, sed omnia unum idemque sunt. Hinc scientia Dei necessario est aeterna, immutabilis, nullius incrementi capax, infinite perfecta, uti supra diximus.

¹ S. Th. I, 14, 5 c.

3° *Deus scientiam suam non haurit ex rebus, sed essentia divina est velut medium quo*¹ *omnia intellegit.* — Certum est. — Nos, ut intellegamus, indigemus repraesentatione (subministrantibus sensu et phantasia) a rebus extraneis petita, specie impressa, per quam ad actu intellegendum determinamur et sine qua ideam rei (speciem expressam) efformare nequimus. Porro Deus, si quovis modo scientiam suam hauriret ex rebus, per se in potentia tantum esset et in sua operatione a rebus dependeret. Igitur non potest indigere specie impressa a rebus, qua ad intellegendum determinetur, sed ex seipso et ab aeterno intellegit, quum sit actus purissimus. Deinde terminus actionis intellegendi apud Deum non potest esse idea distincta ab ejus essentia; haec enim esset accidens et ita compositionem in Deo importaret. Remanet itaque ut quaecumque intellegit, intellegat per seipsum seu per suam essentiam, a. v. ut essentia divina sit veluti *idea*, seu *medium quo* Deus intellegit.

Num igitur Deus *una idea* cuncta intellegat? Divina essen-⁷³ tia, quum sit causa exemplaris omnium, ab aeterno continet imagines omnium rerum existentium et possibilium, non imagines a rebus mutuatas, sed imagines secundum quas res factae sunt vel fieri possunt: *ideas exemplares*, exemplaria rerum. Hae autem non sunt re aliud a divina essentia, sed *sunt ipsa divina essentia, quatenus cognoscitur a Deo ut innumeris modis imitabilis ad extra.* Igitur in Deo non sunt multae sed una. Quia tamen Deus per eam plurima simul cognoscit, virtualiter multiplex est, utpote aequivalens plurimis ideis in nobis. Hinc idea haec, in quantum dicit *medium quo* Deus intellegit, una est; in quantum vero dicit *res, per eam a Deo intellectas*, merito praedicatur multiplex².

Vides, res extraneas esse merum *terminum* divinae cognitionis, nihil praeterea. Ut autem significetur, eas nihil influere in divinum intellectum (eum terminare tantum et nullo modo determinare), Deus dicitur res extraneas cognoscere *sine ipsis*

¹ *Medium quo* cognitionis (medium subjectivum, non-cognitum) est forma intellegibilis, qua intellectus ad actu hanc rem intellegendam determinatur. — ² Cfr. S. Th. I, 15, 2.

et (hoc sensu) *immediate* (np. ipsis rebus nihil mediantibus). — Et inferes, *scientiam Dei* non causari a rebus, sed esse *causam rerum*, adjuncta tamen (si de actu secundo sermo est) divina voluntate.

- 74 3° *Divina essentia est etiam medium in quo¹ Deus cuncta alia intellegit, cognitione tamen propria et singulari.* — Certum est.

Prior pars assertionis fluit ex praecedentibus. Si enim essentia divina ideo est medium quo Deus omnia intellegit, quia est exemplar omnium rerum, sponte sequitur quod Deus essentiam suam cognoscendo in ea cuncta alia cognoscere possit. Quinimo in ea necessario cognoscit alia; non enim perfecte essentiam suam intellegeret nisi simul videret tum omnia, quae illa ad extra operatur, tum innumeros modos quibus ad extra imitabilis existit. Vides itaque, quo sensu Deus dicatur *omnia cognoscere in seipso*, igitur (hoc sensu) *mediate*; non quod cognitio sui ordine temporis cognitionem aliorum praecedit sed ordine logico tantum, sicut nos eodum intuitu videmus speculum et imaginem, quam continet, et nihilominus imaginem videmus in speculo, ergo logice post speculum. Hinc etiam in Deo verificatur propria ratio scientiae, ut est cognitio per causam seu verius in causa; utique relate ad res alias a se (nam seipsum, quum causam non habeat, in causa non cognoscit). Et adhuc vides, ipsum Deum esse objectum *primarium* divinae cognitionis, reliqua omnia objectum *secundarium*.

- 75 *Altera* pars assertionis cavet, ne Deo relate ad res extra ipsum tribuas cognitionem abstractam, quam habet is, qui solam causam ejusque virtutem cognoscit, non vero in singulari quoslibet ejus effectus. Deus primo quidem cognoscit seipsum, causam exemplarem et efficientem cunctorum, sed deinde (posterioritate logica) etiam ipsas res existentes et

¹ *Medium in quo* cognitionis (medium objectivum, cognitum) est illud cujus cognitio alia cognoscibilia facit.

possibiles attingit cognitione propria ac distincta, i.e. secundum propriam singularum naturam et usque ad ultimam earum individuationem. Etenim «in quantum Deus cognoscit suam essentiam, ut sic imitabilem a *tali* creatura, cognoscit eam ut propriam rationem et ideam hujus creaturae»¹. Et ita Deus, etsi omnia cognoscit *in seipso*, simul *omnes res cognoscit in seipsis* (i.e. non ex ipsis, proinde sine ipsis, bene vero formaliter ut sunt secundum seipsas).

Concludimus nervoso effato s. THOMAE: «In Deo [intellegens et] intellectus, et id quod intellegitur, et species intellegibilis [medium quo] et ipsum intellegere, sunt omnino unum et idem»².

§ 2. De objecto et divisione divinae scientiae

Objecta. — Supra jam distinximus objectum primum 76 et secundarium.

I. *Objectum primum divinae cognitionis est ipse Deus.* De quo id unum tenendum est, quod Deus, ipseque solus *seipsum comprehendit*, i.e. tantum cognoscit quantum cognoscibilis est np. infinite. Hac autem sui comprehensione et correspondenti amore infinite *beatus* existit³.

II. *Objectum secundarium divinae cognitionis sunt omnia cognoscibilia extra Deum*, quae sunt aut *existentia*, aut *mere possibilia*, aut *conditionate futura*.

1° Deum cognoscere *omnia existentia*, i.e. omnia quae 77 sub qualibet differentia temporis actuantur: *praeterita*, *praesentia*, *futura* sive *necessaria* sive *libera*, expresse definitum est in conc. vatic.: «Universa, quae condidit, Deus providentia sua tuetur atque gubernat, attingens a fine usque ad finem fortiter et disponens omnia suaviter. Omnia enim nuda et aperta sunt oculis ejus, ea etiam quae libera creaturarum actione futura sunt»⁴. Revera Scriptura tum cardignosiam, tum cognitionem futurorum Deo aperte tribuit⁵.

¹ S. Th. 1, 15, 2 c. — ² L. c., 14, 4 c. — ³ Cfr. supra n° 51. — ⁴ Const. De fide, cp. 1. — ⁵ Cfr. supra n° 70.

Porro licet ex existentibus, si comparantur ad invicem, alia sint praeterita, alia praesentia, alia futura, *per comparationem ad Deum* nihil est praeteritum, nihil futurum, sed *cuncta praesentia*; indivisibile enim et immutabile nunc aeternitatis cunctis differentiis temporum aequivalet, unde proprie loquendo in Deo nec memoria est nec praescientia, sed solum scientia. Rem illustrare conatur S. THOMAS comparando Deum, qui supra tempus est, cum centro, cursum vero temporalium cum circumferentia circuli: «Centrum quod est extra circumferentiam ad quodlibet punctum in circumferentia signatum directe oppositionem habet. Quidquid igitur in qualibet parte temporis est, coexistit aeterno quasi praesens eidem, etsi respectu alterius partis temporis sit praeteritum vel futurum. Quidquid igitur per totum temporis decursum agitur divinus intellectus in tota sua aeternitate intuetur quasi praesens. Nec tamen quod quadam parte temporis agitur semper fuit existens»¹. Alibi Aquinas cursum temporalium comparat longae turbae hominum per viam incedentium, Deum speculatori in turri constituto: «Quilibet eorum [ambulantium] videt eos qui juxta se sunt et aliquos eorum qui praecedunt, eos autem qui post se sunt videre non potest. Si autem esset aliquis extra totum ordinem transeuntium, utpote in aliqua excelsa turri constitutus, unde posset totam viam videre, videret quidem simul omnes in via existentes non sub ratione praecedentis et subsequenter (in comparatione scil. ad ejus intuitum), sed simul omnes videret et quomodo unus eorum alium praecedit. Sic Deus est omnino extra ordinem temporis, quasi in arce aeternitatis constitutus, quae est tota simul, cui subjacet totus temporis decursus secundum unum et simplicem ejus intuitum»².

- 78 Ex aequivalentia et supereminencia aeternitatis ad quaslibet partes temporis, scientia Dei, praecise in quantum scientia est, facile conciliatur cum libertate actuum nostrorum. Certissimus sum de omnibus quae sub oculis meis fiunt, sive

¹ S. c. G. 1, 66. — ² In *Perihermeneias* l. 1, lect. 14, n° 19–20.

necessario fiant sive libere, et manifestum est quod mea scientia nullatenus mutat habitudinem effectuum ad causas suas proximas. Atqui intellectus Dei cuncta, sub quavis differentia temporum existentia, eodem modo contemplatur, qua nos praesentia contemplamur¹. — Nihilominus solutio est inadaequata, imo apparens magis quam vera. Licet enim valeat de scientia Dei, qua scientia est, non valet de scientia Dei, *in quantum adjuncta voluntate est causa rerum*. Vera autem difficultas componendi libertatem creatam cum scientia creatoris, non oritur ex scientia qua tali, sed ex scientia quatenus est causa rerum. Sed de his infra.

Deus cognoscendo cuncta existentia, etiam *mala* tum physica tum moralia cognoscit. Malum autem, quum sit non-ens, non per seipsum cognoscitur, sed per bonum in quo est. Igitur Deus mala cognoscit cognoscendo res creatas, ut sunt debita perfectione physica vel morali privatae.

2° Deum cognoscere *mera possibilium* (ea scil. quae actu 79 nec fuerunt, nec sunt, nec erunt; quae tamen quum notis inconsociabilibus non constant, per virtutem aut creaturarum aut saltem creatoris actuari possent), satis constat ex iis, quae supra de divina essentia cunctorum possibilium exemplari diximus. Ad minus innuitur in *Scriptura*: «Domino Deo antequam crearentur omnia sunt agnita»². — Hinc autem Deus dicendus est scire *infinite multa*; S. THOMAS: «Quum Deus sciat non solum ea quae sunt actu, sed etiam ea quae sunt in potentia vel sua vel creaturae, haec autem constet esse infinita, necesse est dicere, quod Deus scit infinita. Deus autem non cognoscit infinita, enumerando partem post partem, quum cognoscat omnia simul, non successive»³.

¹ Hoc modo, np. de scientia Dei praecise ut scientia, intellegendi sunt v. g. S. HIERONYMUS: «Non ex eo, quod Deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est; sed quia futurum est Deus novit, quasi praescius futurorum» (*In Jerem.* 26, 3); et S. AUGUSTINUS: «Sicut tu memoria tua non cogis facta esse quae praeterierunt, sic Deus praescientia sua non cogit facienda, quae futura sunt» (*De lib. arb.*, III, 4, 11). — ² *Eccli.* 23, 29. — ³ *S. Th. I*, 14, 12 c., et ad 1.

- 80 3° Remanent *conditionate futura libera*, quae *futuribilia* appellari solent. Intelleguntur autem actus liberi, qui numquam ponentur, sed ponerentur si conditio impleteretur, quae de facto non implebitur. Ad genuinam notionem futuribilis duo requiruntur: *a.* ut inter conditionem et actum detur *connexio* vera quidem, sed *non necessaria*, secus enim actus non esset secundum se et directe liber. *b.* Ut *reliqua omnia, a quibus actus praeterea pendet, pro tempore conditionis purificandae certo adfutura sint*; secus enim verum non esset, quod actus poneretur, dummodo conditio impleteretur. Et ita non haberetur futuribile sed mere possibile.

Porro his suppositis futuribilia, licet modo quodam generali sub possibilibus comprehendantur, jure secernuntur a *mere* possibilibus, quum in illis plus entis, proinde plus veritatis contineatur quam in his. Siquidem plus est scire: Petrus, si in extremis sacerdotem monitorem haberet (quem non habebit) *converteretur* (futuribile), quam scire: Petrus, si cet., *posset converti* (mere possibile). Hoc de quovis homine peccatore pronuntiare possum; ut illud asserere queam, scire debeo, nihil defuturum ex iis, quae simul cum influxu monitoris ad actum hujus conversionis in concreto efficaciter facient.

- 81 Deum futuribilia, quae et in quantum vere futuribilia sunt, cognoscere, certum est.

a. S. *Scriptura* nonnulla exempla exhibet. David degens in urbe Ceila Deum consulit: «Si descendet Saul [in Ceilam], sicut audivit servus tuus? Et ait Dominus: descendet! Dixitque David: si tradent me viri Ceilae in manus Saul? Et dixit Dominus: tradent»¹. Tunc David aufugit et ideo nec Saul descendit, nec ceilitae tradiderunt David. — Christus civitatibus, in quibus plurimae virtutes facta erant, ita exprobravit: «Vae tibi Corozain, vae tibi Bethsaida, quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent. Et tu Capharnaum..., si in Sodomis factae fuissent virtutes, quae factae sunt in te,

¹ I Reg. 23, 7 seq.

forte mansissent usque in hanc diem»¹. Neque rationabiliter diceretur, particulam *ā* (Vulg. forte) habere sensum dubitativum. — Item de justo, morte praeoccupato, dicitur: «Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius»².

b. Ss. *Patres* hanc scientiam admiserunt, ut imprimis patet ex eorum disputationibus cum manichaeis et pelagianis. Manichaei dicebant, Deum aut nescivisse angelos, protoparentes cet., si crearentur et in talibus adjunctis ponerentur, esse peccaturos, aut, si haec praevidit, non esse sanctum. Patres respondebant, Deum praescivisse quidem, sed nihilominus sanctum esse, quia malum permissum in bonum ordinat. Pelagiani asserebant, Deum hominibus gratiam dare aut negare, secundum quod praeviderat eos bene vel male acturos. Patres praescientiam non infitiabantur, sed negabant, bona et mala conditionate praevisa esse titulum gratiae accipiendae vel non accipiendae.

c. Idem habet *communis sensus fidelium*, qui temporalia beneficia a Deo expetendo, saepissime rogant ut ea retineat, si forte abusum eorum praevideat. *Cat. conc. trid.*: «Interdum fit, ut quae petimus a Deo non impetremus. Sed tunc maxime prospicit utilitati nostrae Deus, vel quod alia nobis majora bona impertitur, vel quod nec necessarium nobis est nec utile quod petimus, imo vero fortasse supervacaneum id futurum sit, si dederit, atque pestiferum»³.

Corollaria. 1° Consulto diximus, Deum cognoscere futura 82
bilia, *quae vere futuribilia sunt*. Multi theologi ita procedunt, ac si ex omniscientia Dei et in specie ex probata cognitione futuribilium statim flueret conclusio: ergo Deus novit veritatem aut falsitatem *cujuslibet propositionis, quam nos sub forma futuri conditionati exprimere possumus*. Possumus v. g. de quolibet homine possibili disjunctive pronuntiare: Petrus, si

¹ Mt. 11, 21–23, cfr. Lc. 10, 13. — ² Sap. 4, 11; praeterea laudari solent Gen. 11, 6–8; Jer. 38, 17, 18; Luc. 16, 31, Act. 22, 17, 18. — ³ Pars IV, c. 2, n° 4.

in hanc occasionem veniret, tentationi resisteret, aut: non resisteret. Atqui, aiunt, Deus cognoscit futuribilia, ergo determinate scit, utrum possibilis ille Petrus in casu praefato resisteret, necne. Et ita porro. Nihilominus negandum putamus, hanc conclusionem statim, i. e. *nullo alio praesupposito*, fluere ex thesi de cognitione futuribilium per Deum. Fluit ex ea, *si constiterit*, ex duabus propositionibus contradictoriis de futuro conditionato, alterutram semper esse vere futuribilem, alterutram semper habere objectivam veritatem (conditionatam), alterutram semper esse sub conditione determinatam sive a causa prima sive a causa secunda. Num hujusmodi determinatio semper adsit, infra venit inquirendum; in praesenti id unum asserimus: si forte non semper adest, tota enuntiatio nostra disjunctiva, utut sub forma futuri conditionati prolata, forte nullatenus est de vere futuribili, sed de mere possibilibus. Quodsi ejus objectum vere futuribile non est, ut tale cognosci nequit, ne quidem ab intellectu divino. Nec putes, hanc suppositionem laedere omniscientiam Dei: Deus cuncta cognoscit et perfectissime cognoscit quae sunt objectum cognitionis, i. e. quae habent veritatem ontologicam seu entitatem. Quae vero entitatem non habent non sunt objectum cognitionis.

- 83 2° Iterum consulto diximus, Deum cognoscere vere futuribilia, *in quantum futuribilia sunt*, i. e. secundum eum gradum quo eorum conditionata futuritio objective determinata est. Sententia longe communior, imo communissima supponit, *cuncta* futuribilia ejusmodi esse, ut purificata conditione infallibiliter (non: necessario) essent eventura. Quod si verum est, utique concludendum erit, cuncta futuribilia a Deo cognosci ut sub tali conditione infallibiliter eventura. Nihilominus nostris diebus cl. Laur. Janssens¹ emendando suscitavit sententiam, quam saec. XVI plures thomistae, imprimis Petrus de Ledesma, tuebantur. Ipse igitur duplicem veluti classem futuribilium distinguit. Alia sunt futuribilia in sensu

¹ *De Deo Uno*, II, p. 47 seq.

pleno, ea scil. quorum futuritionem conditionatam Deus decrevit. Et haec a Deo cognoscuntur ut infallibiliter evenitura, si conditio impleretur. Alia vero nonnulla, immo forsan plurima, sunt futuribilia in sensu minus pleno: ea scil. quorum futuritio conditionata, quin a Deo decreta sit, moraliter certo continetur in causis ipsorum proximis, a Deo praedeterminatis. Et de his Deus id unum infallibiliter rescit, ea in futuris suis causis moraliter contineri, nihil praeterea. Nemo negabit, Deum, qui creaturas suas cum omnibus earum adjunctis internis et externis, pro quavis differentia temporis, plenissime perspectas habet, saepius (haud semper) in iis videre posse, quid moraliter certo agerent, si talis conditio impleretur. Num vero huiusmodi cognitio sufficiat ad explicanda facta ex s. Scriptura allata¹ et imprimis sensum traditionalem ecclesiae, equidem non affirmare, minus tamen negare audeo. Igitur concedendo praefatae sententiae probabilitatem suam dicimus, Deum futuribilia cognoscere secundum quod revera futuritionem conditionatam habent, sive haec sit infallibiliter certa, sive moraliter certa tantum. Nec iterum putes, per hanc suppositionem laedi necessariam perfectionem divinae scientiae. Etenim si forte verum est, futuritionem conditionatam quorundam actuum liberorum non nisi moraliter determinatam esse, impossibile est ut tamquam stricte et plene determinata cognoscatur. Siquidem intellectus divinus, utut perfectissimus, non potest in rebus plus existentiae cognoscere quam habent. Exhaustit totam cognoscibilitatem objecti; numquid imperfectionis argumentum est, quod utra hanc mensuram non excedit?

Divisio. — Licet intellectus divinus omnia uno et simplici **84** intuitu cognoscat, scientia Dei pro diversis objectorum speciebus quas attingit, varie dividi potest. Unde statim vides, rationem

¹ Scribit SCHANZ in *Mt.* 11, 21: «Die Disposition der Bewohner [Tyrus und Sidon] bot einen Grund zu dem Schluss auf ihr eventuelles Verhalten gegenüber der Predigt, so dass man keine scientia media braucht» (*Comm. in Mt.*, p. 313).

divisionis nullatenus esse ex parte Dei scientis, sed *ex parte rerum cognitarum* tantum. Distingui autem solent:

1° *Scientia necessaria et libera*, prout scil. objectum ejus pendet vel non pendet a libero decreto voluntatis divinae. *Scientia necessaria* Deus cognoscit seipsum et cuncta possible; *scientia libera* contemplatur omnia sub quavis differentia temporum existentia; haec enim existentiam non haberent, nec proinde ut existentia cognoscerentur, nisi Deus ea libero voluntatis actu ad existentiam perduceret. Manifestum autem est, quod in hypothesi creationis necessario cognoscuntur a Deo, unde eorum scientia dici potest hypothetice necessaria.

- 85 2° *Scientia speculativa et practica*, prout scil. versari concipitur circa res vel ut sunt objectum merae cognitionis, vel ut sunt objectum operationis. *Scientia practica* in actu primo Deo exhibet ideas rerum, secundum quod eas efficere potest; *scientia practica* in actu secundo praelucet voluntati divinae res efficienti. Unde vides scientiam practicam in actu secundo esse causam rerum, non quidem per se ipsam sola, sed quatenus adjunctam habet voluntatem.

3° *Scientia approbationis et improbationis*, prout scil. terminatur ad ea, quae Deo placent, vel illi displicent. In Scriptura Deus nonnumquam dicitur nescire ea, quae scientia approbationis non novit¹.

- 86 4° *Scientia visionis, simplicis intelligentiae* et (ex multorum sententia) *media*. *Scientia visionis*, quae ita vocatur propter «similitudinem visus corporalis, qui res extra se positas intuetur»², Deus cognoscit omnia quae sunt vel fuerunt vel erunt. Quum enim Deus aeternus sit, «praesens [ejus] intuitus fertur in totum tempus et in omnia, quae sunt in quocumque tempore, sicut in subjecta sibi praesentialiter»³.

¹ Mt. 7, 23; 25, 12. — ² S. THOM. *De Verit.* 2, 9 ad 2. — ³ S. Th. I, 14, 9 c.

Scientia *simplicis intellegentiae* (simplicis notitiae) Deus cognoscit omnia, quae quidem «sunt in potentia Dei vel creaturae, sed tamen non sunt nec erunt neque fuerunt»¹. Siquidem *possibilia*, quum non habeant esse extra intellectum, nec proinde visu corporali percipi queant, hac de causa dicuntur intellegi tantum, non videri.

Divisionem hanc, *qualem eam ex s. Thoma explicavimus*, adaequatam esse, negari nequit. Molinistae tamen praeferunt divisionem tripartitam, et dicunt, Deum cuncta *existentia* cognoscere scientia *visionis*, *mere possibilia* scientia *simplicis intellegentiae*, *futura conditionata* scientia *media*. Supra diximus, futuribilia ét sub possibilibus generatim sumptis comprehendendi, ét nihilominus a mere possibilibus jure aliquo distingui. Hinc putamus nihil obstare, quominus divisio tripartita majoris explicationis gratia admittatur, quamvis eam nec necessariam nec peculiariter utilem habeamus. Quodsi thomistae scientiam mediam acriter impugnant, verum motivum non est, quod futuribilia meris possibilibus perfecte aequiparant, proinde omnem scientiam «*mediam*», quovis modo explicatam, necessario rejiciendam putant, sed quod inadmissibilem judicant scientiam mediam, secundum eum modum, quo a molinistis explicatur et adhibetur; de quo infra.

§ 3. De modo, quo Deus libera cognoscit

Supra dictum est, Deum omnia alia a se cognoscere in **87** seipso, i. e. *in sua essentia*, non ut essentia est, sed ut est intellecta. Et haec assertio principalis hodie saltem ab omnibus admittitur. Jam facile intellegitur, quomodo Deus in sua essentia cognoscere possit tum *mere possibilia*, tum cuncta *existentia* (sub quavis differentia temporis), *quae aut ab ipsius Dei operatione tantum, aut ab operatione causarum necessariarum dependent*. Siquidem mere possibilia videntur in divina essentia, *quatenus est infinitis modis*

¹ L. c.

imitabilis ad extra, exsistentia vero ut supra videntur in ea, *quatenus continet decreta divinae operationis*, imprimis decretum creationis et conservationis. — Sed remanet quaestio difficilis et controversa, *quo modo divina essentia repraesentare possit futura, sive absoluta sive conditionata, quae pendent a libera determinatione creaturarum*.

- 88 Quaestio intellegenda est de futuris liberis, praecise *ut sunt futura*, i. e. secundum quod considerantur *antecedenter ad liberam determinationem voluntatis creatae*; nam si considerantur consequenter ad liberam electionem creaturae, eorum cognitio facile explicatur per aeternitatem Dei. Quum enim nunc aeternitatis aequaliter se habeat ad quaslibet differentias temporum, ea quae nobis praeterita aut futura sunt Deo praesentia existunt, et ita Deus immobili aspectu intuetur cunctas liberas voluntates (quae fuerunt, vel sunt vel erunt) se ipsas libere determinantes et sua electione determinatas, sicut nos videmus v. g. Paulum sub oculis nostris libere sedentem vel manducantem, cet.... Sed haec ultima consideratio (qua futura libera attenduntur ut aeterno Deo praesentia) etsi verissima est, non est adaequata. Qui enim poneret, actus liberos creaturarum Deo non esse cognitos, nisi consequenter ad liberam electionem creaturae, eo ipso concederet, eos a divina causalitate non pendere et ita magna parte divinam providentiam negaret. Ut igitur verum sit, quod fides simul et ratio docent, Deum per suum intellectum et voluntatem esse causam omnium quae fiunt in mundo, necessario tenendum est, Deo cognitos esse actus liberos creaturarum ut adhuc futuros, i. e. antecedenter ad electionem creatae voluntatis. Quaestio itaque est: *qua ratione divina essentia repraesentet actus liberos creaturarum, antecedenter ad electionem ipsius creaturae*¹.

¹ Quum libera, quae nunc jam facta sunt aut in praesenti fiunt, aliquando respectu causarum suarum proximarum futura fuerunt, proinde antecedenter ad electionem creaturae Deo cognita esse debuerunt, quaestio nostra aequaliter comprehendit *omnes actus liberos creaturarum*.

I. **Thomistae**, quos adversarii *Bannezianos* vocare malunt¹, 89
docent creatam voluntatem nihil agere aut agere posse, nisi
ex physico influxu Dei praevio (i. e. motum creatae libertatis
causante, proinde ipsum natura, non tempore, praecedente):
praemotio physica. Praemotio haec creaturis utique in tem-
pore applicatur, sed a Deo immutabili *ab aeterno decreta* est.
Hoc itaque praestituto, ad quaestionem nostram repondent:

**Futura libera a Deo cognoscuntur in sua essentia, in
quantum haec repraesentat decreta physice praemovendi
voluntates creatas ad illos actus.** Brevius sed in eundem
sensum: futura libera a Deo cognoscuntur *in suis decretis*.
Porro quae vere *futura* sunt videntur in *decretis absolutis*,
quae *futuribilia* sunt in *decretis conditionatis* (vel accuratius
in decretis subjective i. e. ex parte Dei absolutis, sed ex
parte objecti conditionatis), ut v.g.: praemoverem Petrum ad
conversionem, si in extremis sacerdotem monitorem haberet
(quem non habebit).

Manifestum est, in hac sententia optime explicari: **a.** quo- 90
modo Deus futura tum absoluta tum conditionata in sua
essentia infallibiliter cognoscat (saltem si praescindas a prae-
cognitione peccati); **b.** quomodo Deus supremum dominium
exerceat in omnes actus creaturarum, etiam liberos. Praeter-
ea thomistae plurimum urgent omnimodam necessitatem

¹ Scil. a DOM. BANNEZ, O. P. († 1604). Dicunt enim systema «thomisticum»
immerito gloriari de auctoritate s. Thomae, quum nonnisi a Bannez et Alvarez
(† 1635) inventum sit. Concedendum est, s. Thomam non tractasse quae-
stionem, *quomodo* divina essentia repraesentet futura libera, ut adhuc
futura: nihilominus indubium nobis est, Aquinatem vere docuisse *prae-
motionem physicam* (quoad rem scil., nam vocem *praemotionis* non
adhibuit, multo minus vocem *praedeterminationis*) et constanter adjecisse,
eam non esse necessitantem (Cfr. v. g. S. Th. I, 83, 1. ad 3; I, II, 10, 4;
S. c. G. I, 68 in fine, III, 70, 89, 90; De malo, 3, 2 ad 4 cet.). Itaque con-
cedendo, posteriores thomistas in pluribus ultra s. Thomam processisse,
negandum putamus, eos summam systematis quod attinet, a principiis
doctoris angelici defecisse. Cfr. DUMMERMUTH, O. P., S. Thomas et doctrina
praemotionis physicae, (1886) et FRINS, S. J., S. Thomas *praedetermina-
tionis physicae adversarius* (1892).

decretorum praeordinantium ad utrumque effectum praedictum et in specie ad hoc, ut scientia futurorum, quae Deo certo certius tribuenda est, sit utcumque possibilis. Dicunt: nihil est cognoscibile nisi secundum quod habet esse; atqui futura qua talia non habent esse in seipsis, nec in suis causis proximis, ergo nisi habeant esse in causa prima, i.e. in decretis divinis, nullo modo habent esse, proinde nullo modo sunt cognoscibilia¹.

- 91 Ab altera parte solutio thomistarum *triplici laborat difficultate*, np.:

1° *Quomodo Deus praesciat peccatum*, quod utique ipse non praeordinat. — Respondent thomistae: distingui debet materiale et formale peccati, actus physicus (qui est ens et bonum) et privatio rectitudinis moralis (quae est defectus, seu non-ens in ente). Porro Deus formale peccati, defectum moralis rectitudinis, nec causat nec cognoscit in se, sed cognoscit illud in decreto permittendi deficientiam voluntatis creatae a regula morum et praemovendi eam ad actum physicum peccati.

- 92 2° *Quomodo fictitia non sint innumerabilia illa decreta de futuribilibus*, de rebus np. quae numquam evenient. — Sunt quidem thomistae, qui decreta conditionata absque limite multiplicant, et censent exinde commendari perfectionem divinae

¹ Assertio haec universalis intellegenda est de cognoscibilitate futurationis *infallibilis*; quum enim *nonnulla* futura libera moraliter certo contineantur in suis causis proximis, positis omnibus adjunctis, horum futuriatio *ut moraliter certo eventura*, a Deo cognosci potest in causis secundis. Verum, etsi (secundum praedicta n° 83] forte admitti potest, Deum futuriationem conditionatam aliquorum aut *multorum futuribilium* non cognoscere nisi ut moraliter certo eventuram tantum, nemo dubitat, quominus futuriationem *omnium futurorum* (etiam qua talium) ut infallibiliter eventuram cognoscat. Ceterum sententia communissima, a quo saltem nemo ex molinistis recedit, habet, etiam futuriationem conditionatam cunctorum futuribilium a Deo cognosci ut infallibiliter eventuram, si conditio impleatur.

scientiae. Alii vero plures eorum numerum satis restringunt. Sane nisi gratis supponas, vere futuribilia esse quaecumque imaginatio nostra sub forma futuri conditionati concipere potest, non est necesse admittere decreta conditionata de quavis possibili creatura in quibusvis adjunctis possibilibus considerata, sed omnino sufficit, ut Deus ea decreta conditionata condiderit, quae requiruntur ut praesentem ordinem universi pro suo beneplacito gubernet. Quodsi cum cl. Janssens putaveris, Deum multa futuribilia non nisi in causis eorum proximis cognoscere, adhuc multo magis restringitur numerus decretorum conditionatorum. In hac enim opinione Deus multa futuribilia, quibus ad moderandum rebus humanis utitur, non videt in decretis specialibus de ipsis futuribilibus, sed in decretis absolutis de futuris eorum causis, quippe quae in his decretis videntur intrinsecus extrinsecusque ita dispositae, ut, si talis conditio impleretur, jam moraliter certo sequeretur talis electio¹.

3° *Quomodo sub praemotione Dei servetur libertas creaturae.* — Respondent thomistae: quum proprium modum divinae actionis ignoremus, rem positive non intellegimus; sed ab alia parte non probatur repugnare electionem liberam sub praemotione Dei. Dici solet: defensores praemotionis physicae admittunt, voluntatem creatam jam a Deo determinatam esse, antequam se ipsam determinet, a. v. eam simul esse jam determinatam et adhuc indeterminatam. Sed immerito; nemo enim thomista ponit, motionem Dei tempore praecedere motum ipsius voluntatis, sed logice tantum: voluntas creata seipsam movet in virtute divini influxus. — Adhuc dici solet: omnis influxus physicus natura sua necessitans est; sed qui ita loquuntur de influxu causae primae judicant secundum influxum causarum secundarum. Porro Deus in

¹ Remanent tamen etiam in hac sententia decreta conditionata, primo de iis, quae ipse Deus faceret, si certa conditio impleretur, uti v.g. constat ex praedicatione Jonae; deinde de futuribilibus a creata voluntate pendentibus, quae in causis secundis non moraliter certo continentur, et quorum cognitio nihilominus providentia divina requirit.

voluntatem influit non ad modum exterioris agentis, sed per modum causae primae, quae sicut reliquis omnibus ita et voluntati inexistit, dans ei esse et operari secundum propriam ejus naturam. Quum autem esse necessitantem haud manifeste pertineat ad perfectionem actionis causarum secundarum, sed magis ad imperfectionem ejus, incaute concluditur: influxus physicus causarum secundarum natura sua est necessitans, ergo et influxus causae primae non potest esse nisi necessitans.

94 II. **Molinistae**, ita dicti a Lud. Molina s. j. († 1600) ab una parte non admittunt existentiam decretorum praeordinantium, sub quibus ex illorum sententia nulla daretur libertas arbitrii, et ab alia parte diserte ponunt etiam actus liberos creaturarum divino dominio subdi, ita ut creaturae liberae ea omnia eaque sola efficiant quae Deus vult (aut approbando aut saltem permittendo). Ut autem haec duo simul salvent, ordinem rerum cognitarum et provisarum a Deo concipiunt ut sequitur.

a. Deus *primo* (prioritate logica) cognoscit, quid v. g. Petrus in quavis conditione possibili (i. e. in quibuslibet adjunctis possibilibus et quolibet auxilio indifferenti donatus) *facere poterit*, v. g. quod in his adjunctis et cum hoc auxilio poterit tentationi resistere et ei non resistere: *mere possibilia, scientia simplicis intellegentiae*.

b. Deus *secundo* infallibiliter cognoscit, quid Petrus in quavis conditione possibili pro innata libertate *reapse faceret*: quod v. g. in his adjunctis et cum hoc auxilio de facto tentationi resisteret, in aliis adjunctis ei reapse succumberet: *futuribilia, scientia media*.

c. Nunc autem Deus, si vult ut Petrus tentationem vincat, *decernit* verificare conditionem, in qua eum victurum prae-novit; contra si vult permittere ut Petrus peccet, decernit, verificare aliam conditionem, in qua eum lapsurum praescivit, et ita *tertio* videt, quid Petrus reapse *faciet*, quod np. bene faciet vel contra: *futura absoluta, scientia visionis*.

Statim vides, totius systematis cardinem esse assertionem secundam (b.); si haec sustinetur reliqua quadrant (nisi forte Deo minus dignum existimes, prius explorare quid creatura in qualibet hypothesi actura esset, et exinde rationes suas componere). Praeterea eadem assertio secunda totum responsum molinistarum ad nostram quaestionem continet, unde ejus sensus diligentius considerandus est.

Molinistae, ut liquet, provinciam futuribilium latissime 95 extendunt; reapse tenent ex duabus propositionibus contradictoriis de eventu conditionato, alterutram semper esse de vere futuribili¹. Deinde propugnant, et vi sui systematis propugnare debent, futuritionem omnium futuribilium a Deo cognosci ut infallibiliter eventuram si conditio impleteretur. Denique statuunt, Deum ea cognoscere *neque in causis proximis* (in quibus reapse aliqua tantum et ad summum ut moraliter certo eventura cognosci possunt)², *neque in causa prima sive in decretis divinis* de eorum futuritione conditionata (quippe quae non existunt), igitur absque ullo medio speciali³, distincto ab ipsis, i. e. ab ipsa eorum

¹ Hinc quidem thomistae non plane immerito ad hominem arguunt: qui futuribilia absque limite multiplicatis, nolite carpere innumerabilem multitudinem decretorum nostrorum! — ² Hinc etiam molinistae communiter rejiciunt illam *supercomprehensionem humanae libertatis*, quae Bellarmino quondam probabilis visa est (*De Gratia* l. IV, c. 15), quae scilicet Deus, qui indolem et adjuncta interna et externa humanae voluntatis una cum congruitate sui auxilii plenissime cognoscit, exinde colligeret, in quam partem voluntas *infallibiliter* itura sit. Et merito quidem; nam comprehensio etiam perfectissima non potest videre in causa, quod in ea non continetur. Atqui in anima, quantumvis proxime expedita ad agendum, ante actum secundum numquam continetur determinatio ad unum, sed semper indifferentia ad utrumque (etsi nonnumquam, haud semper, cum tanta propensione in unam partem ut electio oppositi jam dicenda sit practice moraliter impossibilis = prorsus improbabilis). — Quodsi nihilominus molinistae nonnumquam dicunt, Deum futura libera cognoscere per supercomprehensionem creatae libertatis, hanc formulam alio sensu intellegunt, ut infra dicam. — ³ Dico: «absque ullo medio *speciali*», quia non intendunt excludere medium in quo generale, np. divinam

futuritione conditionata, ab ipsa eorum veritate objectiva, et hoc sensu *in seipsis* aut *in objectiva eorum veritate* tantum.

Atqui hinc vides, quae sit vera ratio *scientiae mediae*, quam molinistae tanto studio contra thomistas defendunt: est scientia, qua futuribilia infallibiliter cognoscuntur *independenter a decretis divinis*, in seipsis ¹.

Adhuc autem pro pleniori intellegentia haec observentur.

Molinistae, quum profiteantur nullam creaturam quidquam agere posse absque concursu Dei simultaneo, impossibile judicant, ut Deus sciat quid creatura sub tali conditione ageret, nisi in suppositione concursus praestiti; hinc nonnumquam dicunt, *Deum futuribilia cognoscere in decreto conditionato conferendi auxilium indifferens*. Sed quum concursus, qualem eum concipiunt, actionem creaturae comitetur tantum, et liberam electionem logice non praecedat sed subsequatur, non potest haberi vera ratio manifestativa futuribilis, sed solum una ex conditionibus, sine qua futuribile non esset.

Deinde quum, ex supra dictis, decretum divinum verificandi hanc vel illam conditionem efficiat, ut futuribile fiat futurum absolutum, adhuc dicunt, *Deum, praesupposita scientia media, futura absolute videre in suo decreto verificandi conditionem* (incluso concursu). Sed consulto dicitur, in decreto *verificandi conditionem*, nam objectum directum decreti non est libera actio Petri, sed verificatio conditionis. Et necessario additur: *praesupposita scientia media*; Deus enim, nisi per scientiam mediam jam sciret, quid homo ageret si in hac conditione poneretur, in decreto verificandi conditionem non videret quid homo reapse acturus sit.

Et ita per omnia apparet, quomodo scientia media sit fundamentum totius systematis, et simul quo sensu molinistae

essentiam, sed medium speciale tantum, tale scil. quod in divina essentia per prius repraesentaretur quam ipsum futuribile. — ¹ Vocatur autem *media*, tum quia mediat inter scientiam simplicis intellegentiae et scientiam visionis, tum quia reputatur medium ad conciliandam humanam libertatem cum causalitate et praedestinatione Dei.

ad quaestionem nostram, quomodo Deus futura libera, qua futura sunt, in sua essentia cognoscat, respondeant:

Futura libera, primo conditionata, exinde suppositis supponendis etiam absoluta, **a Deo cognoscuntur in sua essentia, in quantum haec objectivam eorum veritatem repraesentat.** Brevius sed in eamdem sententiam: cognoscuntur a Deo *in objectiva eorum veritate*, sive *in seipsis*. 96

Assertio explicatur et probatur hoc modo: Petrus, si in patria ejus persecutio erumpat, infallibiliter certo alterutrum eligit: fugere aut non fugere. Quum igitur impleta conditione alterutrum certo eveniet, ex duabus propositionibus contradictoriis; Petrus, si, cet., fugiet, et: Petrus, si cet., non fugiet, alterutra est objective vera, et quidem infallibiliter (quamvis nos lateat, quatenam sit vera). Porro si hodie vera est, etiam heri et nudius tertius et ab aeterno vera fuit. Quodsi ab aeterno objective vera est, necesse est, ut divina essentia objectivam ejus veritatem ab aeterno repraesentet, repugnat enim aliquid veri divinum intellectum latere. — Quod autem valet de Petro in his adjunctis, similiter valet de cunctis creaturis possibilibus in quibusvis adjunctis possibilibus. Ergo¹.

Reponunt thomistae: Ex duabus propositionibus: Petrus, si cet. fugiet, et: Petrus, si cet. non fugiet, alterutra est objective vera et quidem infallibiliter: *dist.* — Si supponatur aut electio Petri jam facta aut exsistentia decreti praeordinantis; *conc.* — Extra has suppositiones; *nego.* Tunc enim neutra habet esse futuritionis conditionatae neque a causa secunda, neque a causa prima; unde nihil infallibiliter verum est praeter

¹ Quodsi Molina, Becanus, alii *molinistae* interdum dicunt: Deum conditionate futura videre *in supercomprehensione humanae voluntatis*, teste cl. PESCH (*Prael.* II, n° 279), idem intellegunt quod supra dictum est; nihil enim aliud intendunt «nisi Deum scire, voluntatem positam conditionibus transituram in talem actum, quamvis voluntas considerata in actu primo hanc cognitionem producere non possit» (l.c.).

hoc unum: Petrus, si cet. *aut fugiet aut non fugiet*: duoabilia¹. — Atqui in casu utraque suppositio praedicta excluditur (agitur enim de futuro qua tali et decreta praeordinantia non admittuntur). Ergo, quamvis divinus intellectus necessario cognoscat omne verum, nec fugam nec non-fugam Petri cognoscere poterit ut futuribilem, quia reapse neutra est futuribilis, neutra habet esse futurationis conditionatae; sed Deus utramque cognoscat ut possibilem nihil praeterea. — Nec in contrarium facit, quod, si conditio verificatur, infallibiliter alterutrum eveniet, fugere aut non fugere; nam tota vis hujus assertionis huc redit: inter fugere et non-fugere non datur tertium. Sed quid inde?

- 98 Hucusque de duobus systematibus, quae inde a saec. XVI spectatissimi theologi sequuntur. Utrumque quanta potui concinnitate exposui, praeferebant solutionis thomisticae non dissimulans. Fateor, thomismum gravibus premi difficultatibus, tum quas supra enumeravimus, tum imprimis ubi mysterio praedestinationis applicatur; nihilominus fundamenta ejus mihi videntur solida ac vera, fundamentum molinismi, scientia media, non ita. Ceterum etiam molinismus obscuritatem divinae praedestinationis non pellit. Facile est ridere thomismum dicendo: incolae Corozain, si thomistae fuissent, Christo incredulitatem exprobranti², respondere potuissent: utique, Domine, tyrii et sidonii poenituissent, quia eos ad poenitentiam prae-movisses; nonne et nos poenitentiam ageremus, si nos aequaliter prae-moveres? Sed nonne iidem viri ex sententia molinismi potuissent reponere: Domine, praesciebas nos in his conditionibus poenitentiam non acturos, in aliis vero acturos; utinam decrevisses alias nobis verificare condiciones!³ Quum

¹ Ad summum verum esse *poterit* (ex dispositionibus Petri proxime expediti ad agendum): Petrus probabilissime = moraliter certo fugiet. Sed haec suppositio neglegi potest, quia molinistae requirunt non maximam probabilitatem, sed certitudinem absolutam. — ² Cfr. Mt. 11, 21. — ³ Nec restat effugium, Deum corozainitas non posuisse in conditionibus iis magis salutaribus, quia pro innata pervicacia iis indigni noscebantur, haec enim

igitur utrimque difficultates sint, modestiam servemus utrimque, cum psalmista confitendo: «Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est et non potero ad eam»!¹

ART. II

DE VOLUNTATE DEI²

Post ea, quae ad divinam scientiam pertinent, considerare **99** debemus voluntatem divinam, quam tamen hoc loco absolute tantum seu secundum se spectamus, nam considerationem providentiae et praedestinationis, quam divus Thomas in *Summa Theol.* hic subnectit, ob rationes practicas in tractatus *De Deo Creatore* et *De Gratia* amandamus.

Quum voluntas, scil. *facultas tendendi in bonum intellectu cognitum*, omnibus fatentibus sit perfectio simplex, absque dubio Deo formaliter competit, unde etiam conc. vatic. Deum praedicat «intellectu et voluntate omnique perfectione infinitum»³. Dicemus primo de perfectione et objecto, deinde de divisione divinae voluntatis.

§ I. *De perfectione et objecto divinae voluntatis.*

1° Deus, quaecumque vult, vult unico actu simplicissimo, 100 *qui est ejus essentia.* — Certum est. — Fluit ex praedictis de simplicitate Dei, quae omnem compositionem tum substantiae et facultatis, tum facultatis et actus excludit. Hinc velle Dei est aeternum, immutabile, absolute perfectum et independens.

2° Divina voluntas non appetit bonum non-habitu, sed *quiescit in bono habitu.* — Certum est. — S. THOMAS: «Voluntas

esset hareresis pelagiana statuens, gratias dari et negari pro praevisis meritis ac demeritis naturalibus. Hanc autem solutionem molinistae nec dant, nec umquam dederunt, eam diserte excludunt; unde ipsi non minori calumnia pelagianismi accusarentur, quam thomistae calvinismi (ac si liberum arbitrium negarent). — ¹ Ps. 138, 6. — ² Cfr. S. Th. I, 19 seq.; S. c. G. I, 72 seq. — ³ Const. *De fide*, cp. I.

in nobis pertinet ad appetitivam partem, quae licet ab appetendo nominetur, non tamen hunc solum habet actum ut appetat quae non habet, sed etiam ut amet quod habet et delectetur in illo, et quantum ad hoc voluntas in Deo ponitur»¹. Sane si velle divinum esset appetere bonum non-habitu, Deus non esset infinite perfectus, quum bonum aliquid ei deesset; praeterea alliceretur seu moveretur a bono extraneo tamquam ab objecto et ita dependens esset, causamque haberet. Bonum autem habitu, in quo Deus quiescit, non potest esse re distinctum ab ejus essentia, quidquid enim Deus habet, hoc est. Ratione tamen aliquo modo ab essentia distinguitur, nam essentia divina est objectum divinae voluntatis non praecise ut essentia est, sed ut est summum bonum.

Ex dictis sequitur ex affectibus nostrae voluntatis solum *amorem* et *gaudium* Deo proprie seu formaliter tribui posse²; siquidem amor seu complacentia respicit bonum in communi, sive habitu sive non habitu³; delectatio sive gaudium respicit bonum habitu. Reliqui vero affectus: *desiderium*, *spes*, *audacia*, *tristitia*, *fuga*, *ira*, *timor*, quum aut sint de bono absenti aut de malo conjuncto vel conjungendo, Deo formaliter convenire nequeunt. Nihilominus aliquando de Deo praedicantur *metaphorice*, vel secundum similitudinem effectus (Deus puniens peccatores dicitur iratus, quia homines ex ira punire solent), vel secundum similitudinem affectionis praecedentis (Deus dicitur tristari de hominibus seipsos perdentibus, quia eos vere amat, nos autem tristamur quando videmus amatos seipsos perdere⁴).

- 101 3° *Objectum primum et formale divinae voluntatis est ipsa divina essentia; objectum secundarium et materiale omnia, quae sunt extra Deum.* — Certum est.

Objectum primum est quod per se intenditur et per-

¹ S. Thom. I, 19, 1 ad 2. — ² Dicitur «affectus voluntatis» nam passiones proprie dictae, quum sint affectiones appetitus sensitivi, in Deo esse nequeunt. — ³ In amore quodammodo includitur *odium*, quod est de malo in communi, sive conjuncto sive non conjuncto. — ⁴ Cfr. S. c. G., I, 91.

fecte explet inclinationem voluntatis; objectum formale propter quod vel sub quo alia intenduntur, quod est ratio volendi alia. Jam divina essentia, quum sit bonum absolute perfectum atque ut tale a Deo plenissime cognoscatur, non potest intendi propter aliud; quum sit bonum infinitum, infinitae voluntati perfecte proportionatur. Quodsi divina essentia inclinationem divinae voluntatis explet, sponte sequitur, Deum si alia a seipso vult, non posse ea velle nisi propter suam bonitatem. Hinc *Scriptura*: «Universa propter semetipsum operatus est Dominus»¹.

Secundario autem Deus vult seu amat omnia, quae praeter ipsum sunt: «Diligis omnia quae sunt, et nihil odisti eorum quae fecisti»². Nihilominus creaturae sunt merus terminus divinae volitionis et nullo modo ejus causa motiva aut ratio. Nos quidem ad volendum permovemur a rebus extraneis, quarum bonitas vera aut existimata provocat amorem nostrum, quo volumus iis et bonum conservari quod habent et addi quod non habent; divina vero voluntas non praesupponit bonum extra se, sed volendo sive amando res, iis infundit et creat totam bonitatem quam habent, i. e. totum esse earum³. Hinc statim intellegis, quod et quo sensu Deus alias creaturas plus amat, alias minus: scil. non majori vel minori intensitate (omnia enim vult unico actu, qui est ejus essentia), sed secundum quod aliis majora bona vult, aliis minora: «Cum enim amor Dei sit causa bonitatis rerum, non esset aliquid alio melius, si Deus non vellet uni majus bonum quam alteri»⁴. Unica autem *ratio* (non causa), quae movet Deum ad volendum creaturas, est ipsa sua bonitas,

¹ *Prov.* 16, 4. — ² *Sap.* 11, 25. Nec in contrarium facit effatum: «Odisti omnes qui operantur iniquitatem» (*Ps.* 5, 7), uti ostendit S. THOMAS: «Nihil prohibet unum et idem secundum aliquid amari et secundum aliquid odio haberi. Deus autem peccatores in quantum sunt *naturae quaedam* amat, sic enim et sunt et ab ipso sunt. In quantum vero *peccatores* sunt non sunt, sed ab esse deficiunt, et hoc in eis a Deo non est; unde secundum hoc ab ipso odio habentur» (*S. Th.* I, 20, 2 ad 4). — ³ L. c., 2 c. —

⁴ L. c., 3.

quae per illas non augetur sed manifestatur tantum. Et ita Deus etiam volendo alia, ineffabiliter quiescit in bono suo¹.

- 102** 4° *Deus seipsum vult necessario, omnia vero alia libere.* — Agitur de necessitate et libertate physica; manifestum enim est in Deum, causam primam, proinde omnino independentem, nullam cadere posse necessitatem moralem seu obligationem. ex lege oriundam. Eadem independentia a Deo excludit necessitatem ab extrinseco seu coactionis; unde relinquitur, quod seipsum amet *necessitate* interna sive *naturae*, i. e. motu spontaneo (non coacto) et voluntario (non caeco, sequitur enim intellectum) sed tamen necessario, tum quoad exercitium tum quoad specificationem. Quoad exercitium: divina volitio, quum sit ipsa divina essentia, aeterna est et immutabilis; quoad specificationem: nulla voluntas gaudet libertate indifferentiae erga objectum suum adaequatum et perfecte proportionatum.

Deum *quaecumque praeter seipsum vult, libere velle*, est dogma fidei v.g. ex conc. vatic.: «S.q. Deum dixerit non voluntate ab omni necessitate libera, sed tam necessario creasse, quam necessario amat seipsum, a.s.»². — *Probatur.* **a.** Ex *s. Scriptura*: «Operatur omnia secundum consilium voluntatis suae». — «Abba, Pater, omnia tibi possibile sunt, transfer calicem hunc a me, sed non quod ego volo, sed quod tu»³. **b.** Ex *ratione*; S. THOMAS: «Alia a se Deus vult in quantum ordinantur ad suam bonitatem ut in finem. Ea autem, quae sunt ad finem, non ex necessitate volumus volentes finem, nisi sint talia sine quibus finis esse non potest. Unde cum bonitas Dei sit perfecta et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat, sequitur, ut alia a se eum velle non sit necessarium»⁴.

- 103** *Quomodo libertas Dei intellegenda sit?* — Quum Deus cuncta velit unico actu, qui est ejus essentia, non datur in

¹ Cfr S. Th. I, 19, 2 ad 2. — ² Const. *De fide*, can. I, 5 cfr. cp. I et DENZ. n° 374, 704, 1655. — ³ Eph. 1, 11; Mc. 14, 36; cfr. Ps. 134, 6; 1 Cor. 12, 11. — ⁴ S. Th. I, 19, 3 c.

eo libertas exercitii (indifferentia facultatis aut agentis ad agendum vel non agendum); sed actus Dei necessarius potest terminari vel non terminari ad objectum extraneum, ad hoc objectum extraneum vel ad aliud, et ita datur in Deo vera *libertas specificationis*, consistens in *indifferentia actus ad terminum extrinsecum*; a.v. velle divinum respectu rerum extra ipsum liberum est non (sicut velle nostrum) entitative, sed *terminative*. In hoc autem plene verificatur definitio libertatis, quae est potestas eligendi unum prae alio, indifferentia activa circa plura¹.

Quum autem Deus aeternus sit et immutabilis, etiam libera ejus electio aeterna est et immutabilis, unde dici potest, Deum semel tantum sed actu aeterno exercere suam libertatem. Hoc autem actu unico et aeterno decrevit hanc creationem cum omnibus mutationibus naturalibus et supernaturalibus rerum, quae eam per totam seriem temporum consequuntur, quum aequaliter potuisset abstinere a decreto creandi, aut alium atque alium ordinem rerum decernere. Nec libertati obstat, quod Deus, postquam voluit hunc ordinem rerum, eum non velle jam non possit; nam aeternitas omnem successionem actuum in Deo excludit, impossibile autem est, ut quum velit hunc ordinem simul eum nolit.

5° *De voluntate Dei circa malum*². — Malum dividitur in 104 physicum et morale. *Malum physicum* est privatio boni, quo creatura bene est in seipsa. Vocatur *malum naturae* seu naturalis defectus, si consequitur naturalem conditionem entis corruptibilis; *malum poenae* si infligitur in vindictam peccati. *Malum morale* est privatio boni, quo creatura bene se habet in ordine ad finem ultimum, privatio ordinis ad finem ultimum: malum culpae seu peccatum.

¹ *Libertas contrarietatis*, quatenus dicit facultatem eligendi inter bonum et malum morale, in Deo non est, uti patet ex dicendis de voluntate Dei circa malum, Sed indifferentia ad malum morale nec ad essentiam nec ad perfectionem libertatis pertinet; quomodo enim libera voluntas = facultas eligendi bonum, perficeretur ex eo, quod etiam appetere potest bonum non verum, sed apparens tantum. — ² Cfr. S. Th. I.c., 9.

Aliud est rem *velle per se*, i.e. ratione sui; aliud eam *velle per accidens*, i.e. non ratione sui, sed propter aliud cum quo conjungitur; aliud denique eam *permittere tantum*, i.e. nullo modo intendere seu appetere, sed velle non impedire quum impediri possit. — His praestitutis dicimus:

a. *Deus nullum malum per se intendit*. Nulla facultas fertur extra suum objectum; objectum autem appetitus est bonum, cui opponitur malum. Hinc impossibile est, ut ulla voluntas malum directe i. e. propter seipsum appetat, nisi per errorem intellectus aestimaretur bonum; id autem Deo accidere nequit. Ergo. — In hunc itaque sensum *Scriptura*: «Quoniam Deus mortem non fecit, nec laetatur in perditione vivorum. Creavit enim ut essent omnia»¹.

b. *Deus malum physicum per accidens intendere potest*. Quoties malum physicum inseparabiliter conjungitur bono vel morali vel physico majoris pretii quam illud, quo malum privat, voluntas bene ordinata hujusmodi malum appetere potest non propter se, sed propter bonum cui connectitur; nam hac ratione directe tendit in bonum, in malum vero non nisi secundum quod habet rationem boni. Et ita Deus reapse, volendo per se conservationem ordinis tum moralis tum physici, per accidens vult multa mala tum naturae tum poenae: «volendo justitiam vult poenam, et volendo ordinem naturae servari vult quaedam naturaliter corrumpi»². In hunc sensum *Scriptura*: «Ignis, grando, fames et mors omnia haec ad vindictam creata sunt»; et: «Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas a Deo sunt»³.

105 c. *Deus malum morale nullo modo intendit*, ne per accidens quidem. Dogma fidei est ex conc. trid.⁴. In tantum Deus malum morale per accidens velle posset, in quantum ei adjungeretur majus bonum quam illud quo privat malum. Atqui non datur majus bonum quam conversio creaturae

¹ Sap. 1, 13. — ² S. THOMAS, l.c. — ³ Eccli., 39, 35; 11, 14. — ⁴ «S. q. d., mala opera, ita ut bona, Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, a's.» (S. VI, can. 6).

ad finem ultimum, qua privat peccatum. Adhuc: Deus omnia alia a se vult propter seipsum, quomodo igitur vellet aliquam creaturam privari ordine ad ipsum? Hinc *Scriptura* praeter multiplices peccatorum prohibitiones etiam universaliter docet: «Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es»; et: «Nemo cum tentatur dicat, quoniam a Deo tentatur, Deus enim intentator malorum est, ipse autem neminem tentat»¹. — Nec in contrarium probant aliqui textus *Scripturae*, qui si ad literam intellegerentur, dicerent Deum velle et causare malitiam hominum. Nam attento modo loquendi orientalium explicari possunt et, spectata analogia fidei, explicari debent de voluntate permissiva tantum respectu ipsius peccati, cui tamen aut antecedeat voluntas subtrahendi auxilia (non necessaria, sed) abundantiora in poenam peccatorum jam commissorum², aut subsequebatur voluntas ordinandi malum permissum in justam vindictam aliorum³.

d. *Deus malum morale permittere potest*. Porro velle non-impedire malum bonum est, dummodo fiat ob rationes proportionatas et ita ut malum jam factum ordinetur in bonum. Id autem in Deo obtinere, dicitur ubi de divina providentia⁴. Cave tamen ne rem ita intellegas, ac si Deus utendo malo ad bonum reapse intenderet malum; Deus «vult bonum consequens, ex quo malum ordinatur; ex quo sequitur, quod velit mala facta ordinare, non autem quod velit ea fieri»⁵.

6° *De attributis moralibus divinae voluntatis*. — Ex vir- 106
tutibus, quae voluntatem nostram ornare possunt, plures in suo conceptu imperfectionem involvunt aut supponunt, ut v. g. fides, spes, temperantia, fortitudo⁶, obedientia, castitas, mansuetudo cet. Hae igitur nec formaliter in Deo sunt, nec

¹ Ps. 5, 5: *Jac.* 1. 13; incisum «Deus intentator malorum est» ex graeco ἀπειραστός ἐστιν κακῶν, convenientius vertitur: *Deus a malis non tentatur* sive allicitur. — ² Cfr. v.g. *Ex.* 7, 3 et 9, 12; *II Paral.* 18, 18 seq.; *Is.* 6, 10; *Rom.* 1, 24. — ³ Cfr. *II Reg.* 12, 11 (coll. c. 16, 22): 16, 10. — ⁴ Cfr. *De Deo creat.* n° 68. — ⁵ S. THOMAS, *In I Sent.* d. 46, q. 1, a. 4. — ⁶ Siquidem fortitudo resistit difficultatibus, Deo autem nihil difficile est.

per consequens proprie de eo praedicari possunt. Aliquae ut v.g. fortitudo et mansuetudo de Deo praedicantur metaphorice, propter similitudinem effectus: aliae vero ut v.g. castitas, ne metaphorice quidem, «quia non est accipere similitudinem ipsarum in Deo secundum similitudinem alicujus effectus»¹. Virtutes, quarum conceptus nullam imperfectionem involvit, Deo formaliter conveniunt, modo tamen eminentiori, siquidem in Deo non sunt habitus accidentales, sed ipsa divina voluntas, imo divina essentia ut est agens secundum honestatem. — Pauca annotamus de *sanctitate* (quae est veluti complexus omnium virtutum), deinde de *justitia* et *miser cordia* Dei, quas Scriptura frequentius praedicat.

- 107** a. *Sanctitas* consistit in immunitate a peccato et firma adhaesione voluntatis in Deum per amorem. Hinc statim liquet, Deo convenire summam sanctitatem, siquidem peccatum nec vult nec velle potest, et ideo velle non potest quia amore aeterno et infinito fertur in suam bonitatem. Merito igitur *Scriptura*: «Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth», et «Sancti estote, quia ego sanctus sum»². Vides sanctitatem Dei formaliter consistere in purissimo amore sui ipsius aut, quod prorsus idem est, in constanti voluntate agendi secundum suas perfectiones.
- 108** b. *Justitia* (ut est virtus specialis) consistit in constanti voluntate jus suum cuique tribuendi. Justitia commutativa servat aequalitatem inter datum et acceptum, ita ut quis tantum det alteri quantum ab eo recepit; justitia distributiva potius servat aequalitatem inter plures recipientes, ita ut singuli recipiant a superiore auxilia, onera, officia, munera, proportionaliter ad vires et conditiones suas, proinde absque «acceptione personarum». Ad justitiam distributivam pertinent remunerativa et vindicativa, quae praemia et poenas retribuunt secundum proportionem meriti vel demeriti. — Justitiam Deo convenire tum ratio tum revelatio apertissime docent³.

¹ S. c. G. 1, 92. — ² Is. 6, 3; Lev. 11, 44 cfr. I Petr. 1, 15. — ³ Cfr. S. Th. 1, 21, 1.

Porro justitia *commutativa*, saltem stricte dicta, Deo convenire nequit; quum enim nulla creatura quidquam boni ex seipsa habeat, nihil Deo offerre possumus quod non potiori titulo Dei sit quam nostri. Hinc *Scriptura*: «Quis prior dedit illi et retribuetur ei?»¹ et S. AUGUSTINUS: «Quaecumque sunt bona opera mea abs te mihi sunt, et ideo tua magis quam mea sunt»².

Est autem in Deo justitia *distributiva*, quia unicuique creaturae dat secundum rationem suae naturae et conditionis. Quum autem creaturis nihil debeatur nisi quod et quia Deus constituit illis dare, vel instituendo earum naturas vel eas gratuito ad finem supernaturalem elevando, facile intelleges haec duo: primo quod facere justitiam creaturis nihil aliud est quam eas adaequare intellectui divino, a. v. iis facere veritatem, et ita divina justitia etiam *veritas* appellatur³. Deinde quod Deus tribuens creaturis suis, quae iis debentur, proprie non est *debitor* creaturarum sed *sui ipsius tantum*, quatenus scil. sapientiae et bonitati suae debet implere in rebus, quod praeconstituit iis dare.

Justitiam distributivam, qualis in Deo est, comprehendere **109** *remunerativam* certissimum est; quinimo quum Deus positiva promissione bonis operibus nostris praemia constituerit, justitia ejus hac in re latiori quodam sensu vocari potest commutativa, quatenus ad commutativam pertinet, impleto opere rependere praemium pro ejus impletionem promissum. Hinc S. PAULUS: «In reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi in illa die justus iudex»⁴.

Aequè certum est justitiam Dei comprehendere *vindicativam*: «Mihi vindicta, ego retribuam»⁵. Justitia autem vindicativa nec cum Hermes aliisque ita enervanda est, ut poena solam emendationem rei, timoremque aliorum, non veram ultionem mali spectare dicatur; nec cum S. Anselmo ita exaggerari debet, ut Deus dicatur non potuisse contritis peccata remittere nisi intuitu condignae satisfactionis (per Christum prae-

¹ Rom. 11, 35. — ² Enarr. in Ps. 137, n° 18. — ³ S. Th. 1. c., 2. — ⁴ II Tim. 4, 8. — ⁵ Rom. 12, 19; cfr. 13, 4; Ps. 93, 1.

stitae). Primum quod spectat tenenda est sententia AUGUSTINI: «Non concupiscit Deus poenam reorum, tamquam saturari desiderans ultione, sed quod justum est cum tranquillitate decernit et recta voluntate disponit, ut etiam mali non sint inordinati»¹. In eundem sensum S. THOMAS: «Deus non delectatur in poenis propter ipsas, sed delectatur in ordine iustitiae, qui hoc requirit»², inflictionem scil. poenae. Alterum quod attinet sententia communissima adhaeret S. THOMAE dicenti: «Deus si voluisset absque omni satisfactione a peccato liberare, contra iustitiam non fecisset»³, sed supra eam; qui enim culpam in se commissam absque satisfactione remittit, misericorditer sed non injuste agit.

- 110 c. *Misericordia* (quae pertinet ad bonitatem relativam) est prompta voluntas sublevandi alienam miseriam. Misericordia Deo maxime convenit, non quidem secundum affectum, ac si haberet tristitiam, «miserum cor» de nostra miseria, sed secundum effectum; unde S. AUGUSTINUS: «De misericordia si auferas compassionem, ita ut remaneat tranquilla bonitas subveniendi et a miseria liberandi, insinuat divinae misericordiae qualiscumque cognitio»⁴. *Scriptura* misericordiam plurimum exaltat: «Miserator et misericors Dominus, longanimis et multam misericors»⁵.

In Deo tum misericordia tum iustitia infinitae sunt; quae quomodo componantur parum intellegimus. Imprimis considerandum est, nec iustitiae perfectionem esse in duritie, nec misericordiae perfectionem in mollitie animi. Ceterum idem amor purissimus suae bonitatis Deum movet, tum ut per iustitiam cunctis largiatur quae eorum conditioni et meritis debentur, tum per prius ut per misericordiam (late dictam) cunctis tribuat titulum accipiendi bona, quae deinde iustitia exhibebit. Hinc «omnes viae Domini misericordia et veritas»⁶.

¹ S. PROSPER, *Sent. s. Augustini*, 12. — ² S. Th. 1, II, 87, 3 ad 3. Et eodem modo «laetabitur justus cum viderit vidictam» (Ps. 57. 11), non de malo reprobiorum, sed de triumpho perfectae iustitiae. — ³ S. Th. III, 46, 2 ad 3. — ⁴ *De div. quaest.* 1. II, q. 2, n° 3. — ⁵ Ps. 102, 8. — ⁶ Ps. 25, 10.

De quo S. THOMAS: «Opus divinae justitiae semper praesupponit opus misericordiae et in eo fundatur. Creaturae enim non debetur aliquid nisi propter aliquid in ea praeexistens vel praeconsideratum. Et rursum si illud creaturae debetur, hoc erit propter aliquid prius. Et cum non sit procedere in infinitum, oportet devenire ad aliquid quod ex sola bonitate divinae voluntatis dependeat. Et sic in quolibet opere Dei apparet misericordia quantum ad primam radicem ejus»¹. Quodsi in quibusdam operibus Dei peculiariter elucet unum attributum, numquam totaliter deest alterum, nam v. g. «in damnatione reprobatorum apparet misericordia, non quidem totaliter relaxans sed aliquid allevians, dum punit citra condignum; et in justificatione impii apparet justitia, dum culpas relaxat propter dilectionem, quam tamen ipse misericorditer infundit»².

§ 2. De divisione divinae voluntatis.

Divina volutas, utut in se simplicissima. pro diversitate objectorum, in quae tendit, aut pro diverso modo, quo in ea tendit, varie dividitur: unde etiam hic ratio divisionis non est ex parte Dei, sed *ex parte rerum volitarum* tantum. Distingui solent:

1° Voluntas *necessaria* et *libera*; cujus divisionis ratio 111 patet ex supra dictis³.

2° Voluntas Dei legislatoris *inadaequata* et *adaequata*. Inadaequata est, si spectatur tantum ut imponens praeceptum; adaequata si spectatur ut imponens praeceptum et ut sanciens illud per praemium aut poenam. Porro voluntas legislatoris inadaequate sumpta saepe non impletur a creaturis et hoc sensu *inefficax* est; adaequate sumpta semper impletur. Hinc voluntas Dei merito dicitur *numquam vinci*;

¹ S. Th. I, 21, 4. — ² L. c. — Legi meretur L. JANSSENS, *De Deo Uno*, II, p. 343 seq. — ³ Supra n° 102.

nam **a.** transgressio legis obtinet, non quia Deus eam impedire nequit, sed quia vult eam non impedire; **b.** praevaricator ultionem proinde et dominium divinae voluntatis effugere nequit, «quia si vult fugere de voluntate iubente, currit sub voluntatem punientem»¹.

- 112** 3° Voluntas *absoluta* et *conditionata*. Absoluta est, qua Deus aliquid decernit independenter ab omni conditione, ut v.g. creationem mundi, vel consequenter ad conditionem jam verificatam, ut mortem Adae post peccatum commissum. Conditionata est, qua aliquid decernit sub conditione adhuc suspensa, ut v.g. mortem Adae pro casu lapsus intimatam.
- 113** 4° Voluntas *antecedens* et *consequens*, quae divisio fere unice adhibetur in materia praedestinationis. Molinistae docent, voluntatem antecedentem esse quae praecedit praevisioni actuum liberorum creaturae, consequentem quae hanc praevisionem sequitur². Thomistae censent, hanc explicationem non semper verificari, dari etiam voluntatem consequentem, quae non supponat praevisionem actuum humanorum³. Ne igitur hoc loco praejudicetur quaestio de motivo praedestinationis, praefenda est explicatio generalior, quam tradit ipse Aquinas⁴. Igitur voluntas antecedens vel prima est, quae tendit in rem consideratam absolute seu in abstracto, praescindendo scil. ab adjunctis, quae eam afficere possunt. Voluntas consequens seu secunda tendit in rem, qualis est in concreto, vestitam omnibus adjunctis suis. Porro quum saepe fiat, ut res secundum se et in abstracto bona, fiat mala ex adjunctis, facile intellegitur, Deum plura velle voluntate antecedenti, quae nolit voluntate consequenti. Et hac ratione voluntate antecedenti vult salutem omnium hominum, quum tamen voluntate consequenti velit alios salvare, alios damnare. — Voluntas proprie comparatur ad res quales sunt in concreto; hinc

¹ S. ANSELMUS, *Cur Deus homo*, 1, 15; cfr. S. THOMAS, *S. Th.*, I, 19, 6 c.

² Cfr. v. g. PESCH, *Prael. dogm.* II, n° 321. — ³ Cfr. v. g. BILLUART, *De Deo Uno*, Diss. 7, art. 5. — ⁴ *S. Th.* I, 19, 6 ad 1.

quae Deus vult voluntate antecedenti, non sunt volita nisi secundum quid; quae vult voluntate consequenti sunt volita simpliciter. Et hoc sensu dici potest, voluntatem antecedentem magis esse velleitatem quam voluntatem, dummodo non intellegatur velleitas, quae est merus affectus absque ulla efficacia, haec enim in Deo exsistere nequit; hinc dicere, Deus voluntate antecedenti vult salutem omnium hominum, idem est ac dicere: Deus omnibus praeparavit media sufficientia ad salutem.

5° Voluntas *beneplaciti* et voluntas *signi*¹. Voluntas be- 114
neplaciti est ipsa voluntas Dei (absoluta aut conditionata, antecedens aut consequens, efficax aut inefficax); voluntas signi est signum quoddam externum voluntatis divinae, quod per metaphoram vocatur voluntas, quemadmodum v.g. apud nos testamentum «ultima voluntas» vocari solet.

Voluntatis divinae quinque signa enumerari solent: *operatio*, *praeceptum*, *prohibitio*, *consilium*, *permissio* (vel secundum notum hexametrum: «praecipit ac prohibet, permittit, consulit, implet»); nam his quinque modis nos homines significare solemus quid velimus.

Dicitur «significare *solemus* quid velimus», fieri enim potest ut reapse non velimus fieri ea, quae permittimus aut jubemus. Nonne superiores saepius permittunt malum aliquod quod minime approbant; quod, quum impedire possent, volunt non impedire ne majus bonum frustretur aut majus malum contingat. Nonne prudens pater aliquando pecuniam credit, jubendo ut post tempus reddatur, non ea intentione ut eam resumat, sed ut filius debiti sui conscius interim ad laborem et parcimoniam stimuletur? Quod autem apud nos aliquoties evenit, apud Deum, causam universalissimam, saepius contingit, ut scil. voluntate beneplaciti non velit, aut saltem non absolute et efficaciter velit, quod signum voluntatis prima facie importare videtur. *Operatio* semper incidit in idem objectum cum voluntate beneplaciti, eaque absoluta

¹ Cfr. S. Th. I, 19, 11 et 12.

et consequenti; impossibile enim est, ut Deus non velit quae ipse operatur. *Permissio* numquam incidit in idem objectum cum voluntate beneplaciti, nam quae Deus permittit; ea reapse non vult fieri, sed vult non-impedire ut fiant. *Praeceptum, prohibitio, consilium* quandoque coincidunt cum voluntate beneplaciti efficaci, quandoque cum inefficaci tantum; nam per se sumpta voluntatem Dei legislatoris inadaequatam tantum exhibent. Quinimo fieri potest, ut ne quidem cum beneplacito inefficaci in idem objectum coincident; quum enim Deus Abrahae praeciperet ut filium suum immolaret, reapse non voluit immolationem Isaac, sed voluit Abrahae imponere obligationem immolandi postea auferendam, ut ille difficillimae obedientiae meritum sibi lucraret¹. Igitur signo voluntatis semper respondet in Deo aliqua voluntas beneplaciti, secus enim jam immerito diceretur signum voluntatis; sed nos in interpretando signo errare possumus. Quodsi quis pro casibus in quibus verum Dei beneplacitum non ita apertum est, voluntatem beneplaciti dicere velit *arcanam*, voluntatem signi *revelatam*, nihil obstat. Sed hac distinctione multum abusus est Calvinus², dicendo

¹ Adverte: a. Deum, vitae mortisque dominum, immolationem hominis injungere posse, nec malam esse huiusmodi immolationem, si divinitus mandetur (cfr. *S. Th.* I, II, 100, 8 ad 3). b. Impositionem obligationis cum intentione eam auferendi antequam opus impleatur, non esse simulationem (proprie dictam, i. e. mendacium facti), sed solum dissimulationem verae intentionis propter finem honestum. Nec putes, mandatum Dei patriarcham necessario in errorem induxisse; Abraham necessario iudicavit: onus mihi incumbit filium immolandi et puer immolandus erit, nisi Deus obligationem auferat; et in hoc non erravit. Numquid necessario iudicavit: Deus obligationem non auferet? Nonne saltem sciebat, Deum obligationem adhuc auferre posse? — Simili quodam modo Christus, quando «ipse se finxit [προσεποιήσατο] longius ire» (*Luc.* 24, 28), veram intentionem occultabat, tum ut cum hominibus procederet more humano (i. e. ita ac si futuram invitationem nesciret), tum ut discipulis officiosae hospitalitatis exercendae occasionem praeberet. His itaque de causis Dominus ita gressum habitumque componebat ac si longius progredi vellet, et reapse longius esset progressus, nisi eum precibus ad manendum adegissent. —

² *Inst.* I, 18, 4.

praecepta Dei, quibus peccata prohibentur, longissime distare a voluntate vera seu arcana, qua Deus ipsa peccata saltem indirecte vult eaque causat.

ART. III.

DE POTENTIA DEI ¹

Post considerationem intellectus et voluntatis, quae habent actus immanentes, dicendum est de potentia, quae respicit operationem ad extra.

Potentia in creaturis alia est *passiva*, principium patiendi 115 seu recipiendi aliquid ab alio; alia *activa*, principium efficiendi aliquid seu agendi in aliud. *Potentia* passiva, quum connotet carentiam alicujus perfectionis, in Deo infinite perfecto esse non potest. Unde de sola *potentia activa* sermo est.

I. *Potentia activa in Deo est, aliter tamen quam in creatis.* —

a. *Scriptura* de Deo aperte dicit quod «potens est», imo «solus potens»². Ceterum *potentia* agendi ad extra est perfectio simplex. — **b.** In creaturis *potentia* est principium tum actionis tum effectuum; quum autem in Deo non detur actio distincta a divina essentia, *potentia* divina non est principium actionis seu operationis, sed tantum *principium quo* effectuum seu *operatorum ad extra*. Adhuc: in creaturis *potentia* distinguitur tum ab essentia tum ab intellectu et voluntate; in Deo *potentia* non realiter differt nec ab essentia, nec ab intellectu et voluntate, per quas Deus est causa rerum, sed *potentia divina* est ipsa *divina essentia*, quatenus a nobis concipitur ut principium exsequens ad extra id, quod voluntas imperat et ad quod scientia dirigit. Similiter est ipsa divina scientia et voluntas, conceptae ut principium effectivum ad extra.

II. *Divinae potentia perfectio.* — *Potentia* Dei, principium 116 operatorum ad extra, considerari potest tum ex parte agentis,

¹ Cfr. S. Th. 1, 25. — ² Luc. 1, 49; I. Tim. 6, 15; cfr. Gen. 17, 1.

tum ex parte terminorum, et ita quaeri potest: 1° *quanta* sit ejus virtus, et 2° *quaenam* res per eam fieri possint.

1° Ad priorem quaestionem respondetur: *Potentia Dei est infinita*. Est *de fide* ex conc. vatic., quod Deum «omni perfectione infinitum» praedicat. Et merito: «Unumquodque secundum quod est actu et perfectum, secundum hoc est principium activum alicujus»¹; atqui Deus est actus purus et infinitus, ergo etiam ejus virtus effectiva infinita est. Adhuc: «Quanto aliquod agens perfectius habet formam qua agit, tanto est major ejus potentia in agendo. Unde quum ipsa essentia divina, per quam Deus agit, sit infinita, sequitur quod ejus potentia sit infinita»². — Consequitur, potentiam Dei esse plane *independentem*: nullo eget instrumento, a nullo potest impediri, non indiget praejacenti materia, ipsi nulum opus est alio facilius aut difficilius, solo enim voluntatis nutu omnia facit: «Dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt»³.

- 117 2° Ad alteram quaestionem respondetur: *Deus est omnipotens*, a. v. omnia, omnes res ejus potentia actuari possunt. *De fide* est v. g. ex symb. ap., et tum in s. Scriptura tum in Traditione apertissime continetur. *Scriptura*: «Dominus omnipotens»; «Apud Deum omniaabilia sunt»; «Non erit impossibile apud Deum omne verbum»⁴. s. AUGUSTINUS: «Non dico, da mihi christianum, da mihi judaeum, sed: da mihi paganum, idolorum cultorem, daemonum servum, qui non dicat Deum esse omnipotentem. Negare Christum potest, negare Deum omnipotentem non potest»⁵.

Quaeritur, quid in voce «omnipotentiae» importet verbum *omnia*? Non cuncta quae Deus facit, possent enim ab eo effici plura, alia, meliora; non cuncta quae quaevis creatura facere potest, sic enim omnipotentia non esset praerogativum divinum; non cuncta, quae ipse Deus facere valet, nihil enim explicaret qui diceret: Deus potest omnia quae potest; sed intelleguntur *cuncta, quae sunt intrinseceabilia*, a. v.,

¹ S. Th. 1, 25 1 c. — ² L. c. 2, c. — ³ Ps. 32, 9. — ⁴ II. Cor. 6, 19; Mt. 19, 26; Luc. 1, 37. — ⁵ Sermo 140, n° 2.

quorum conceptus non involvit contradictionem. Immerito autem putares hinc limitari divinam potentiam; nam ea quorum conceptus contradictionem involvit, quae constant notis invicem repugnantibus (quarum alia tollit, quod alia posuit, ita ut jam nihil entis remaneat), quum sint purum nihil, non sunt factibilia, proinde non possunt esse objectum potentiae effectricis. Hinc S. THOMAS: «Convenientius dicitur, quod ea non possunt fieri, quam quod Deus ea non possit facere»¹.

Corollarium. Minus adhuc omnipotentia Dei laeditur ex **118** eo, quod Deus non possit *deficere in suo esse et agere*, a. v. quod nequeat mori (= deficere a vita), errare (= deficere in cognoscendo), peccare (= deficere in agendo a sua bonitate), cet. Quinimo haud immerito dicitur cum S. AUGUSTINO: «Propterea quaedam non potest, quia omnipotens est»². Si quidem Deus omnipotens est, quia est infinite perfectus, atqui infinita ejus perfectio obstat, quominus mori, falli, peccare, cet. queat.

III. *Divinae potentiae divisio.* — Potentia divina, etsi una **119** ac simplex, distingui solet in *absolutam* et *ordinatam*; sed haec divisio non semper eodem sensu intellegitur.

a. Explicatio potior³. Potentia *absoluta* est potentia Dei spectata *antecedenter ad decretum de praesenti ordine rerum* instituendo; *ordinata* est potentia Dei spectata *consequenter ad institutionem hujus ordinis*; a. v. potentia absoluta est potentia exsequendi id quod divina sapientia et justitia statuere potuisset; ordinata est potentia exsequendi id quod divina sapientia et justitia revera statuit. Ita v. g. Deus de potentia absoluta potuisset reparare hominem lapsum absque incarnatione Verbi, et Christus in horto olivarum potuisset impetrare duodecim legiones angelorum⁴; de potentia ordinata non ita.

b. Alia explicatio catholica. Potentia *absoluta* est potentia

¹ S. Th. I, 25, 3 c. — ² De Civ. V. 10, 1; cfr. Serm. 213, n° 1. — ³ Cfr. S. Th. 1, 25, 5 ad 1. — ⁴ Mt. 26, 53.

Dei quatenus operatur praeter ordinem rebus inditum, vel melius: *praeter leges communes ordinis tum naturalis tum supernaturalis*; potentia *ordinata*, quatenus operatur *secundum leges consuetas*. Ita e. g. potentia Dei absoluta resuscitavit Lazarum et causavit conversionem Pauli, potentia Dei ordinata facit singulis diebus solem oriri et justificat impios per sacramenta baptismi et poenitentiae. — Sed in hac explicatione melius distingueretur potentia ordinaria et extraordinaria.

c. Explicatio haeretica. Potentia *absoluta* est potentia Dei veluti *divisa ab ejus sapientia et justitia*; *ordinata* est potentia conjuncta sapientiae et justitiae, ac veluti *per eas moderata*. Ita v. g. Deus de potentia absoluta posset hominem justum et sanctum igni aeterno addicere. Porro haec explicatio inepta est; quum enim in Deo potentia re eadem sit cum sapientia et justitia, nulla datur vel dari potest in eo potentia divisa a sapientia ac justitia aut ab iis praescindens; a. v. nulla datur in Deo potentia operandi praeter sapientiam et justitiam.

SECTIO II

DE DEO TRINO¹

120 In priori sectione vix non unice ea tractavimus de Deo, quae, etsi revelatione expeditius, certius, purius innotescunt, etiam sola naturali ratione cognosci possunt; modo accedimus ad mysterium altissimum, quod nemo principum hujus saeculi agnovit aut ex sese agnoscere potuit, quod revelatio V. T. non nisi obscurius insinuavit, ipse autem Unigenitus, qui est in sinu Patris, nobis enarravit: mysterium scil. ss. *Trinitatis*, quo *unica et simplex essentia divina subsistit in tribus per-*

¹ Cfr. S. THOMAS, S. Th. 1, 27—43 et Commentatores; S. c. G. IV, 2—26; TH. DE REGNON, S. J. *Études de Théol. positive sur la s. Trinité*, Paris. 1892; M. J. SCHEEBEN, *Mysterien des Christenthums*, Ed. 2. 1898, cap. II; A. LÉPICIER, *De ss. Trinitate*, Paris, 1902; H. COUGET, *La sainte Trinité* (in coll. *Science et Religion*, n° 320 et 321). Pro doctrina graecorum schismaticorum de ss. Trinitate cfr. DE MEESTER in *Rev. Bénéd.* 1906, p. 568; 1907, p. 86.

sonis, realiter ab invicem distinctis, Patre, Filio, Spiritu s.

Mysterium hoc «substantiam Novi Testamenti» sacri doctores appellarunt: est enim veluti fons et caput reliquorum mysteriorum, quae credimus; «benedictiones, ritus, sacramenta comitatur aut conficit s. Trinitatis imploratio»; unde etiam jure merito «psalmis, hymnisque idem omnibus praeconium accedit in Patrem et Filium s. Spiritum»¹.

Universam doctrinam tribus absolvemus capitibus, quorum *primum* erit *de exsistentia* seu veritate ss. Trinitatis: *secundum de natura* ss. Trinitatis, in quo scil. pro posse humano aliquid investigabimus, quomodo Deus sit trinus; *tertium* denique *de habitudine hujus mysterii ad rationem* humanam. Secundo imprimis capiti applicatur monitum angelici: «Quum de Trinitate loquimur, cum cautela et modestia est agendum, quia ut Augustinus² dicit, nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius aliquid invenitur»³.

CAPUT I

DE EXSISTENTIA SS. TRINITATIS

Antequam dogma ss. Trinitatis ex s. Scriptura et Traditione probetur, subicere placet tum brevem conspectum praecipuorum errorum, tum schema quoddam doctrinae catholicae.

ERRORES proveniunt ex difficultate conciliandi unitatem naturae cum pluralitate personarum. Hinc alii, ut facilius salvarent unitatem naturae, aut realem distinctionem personarum negarunt aut dixerunt Filium et Spiritum s. non esse verum Deum: *antitrinitarii, unitarii*. Alii ut facilius trinitatem personarum admitterent, induxerunt tres naturas divinas: *tritheitae*. 121

¹ Cfr. LEO XIII, Encycl. *Divinum illud munus*, in *Leonis XIII allocut. cet.* (Ed Desclée), t, VII, p. 21 et 22. — ² *De Trin.* 1, 3. — ³ *S. Th.* 1. 31, 2.

Antitrinitarii et Unitarii ¹.

I. *Antiquitus* haeretici antitrinitarii profitebantur aut monarchianismum (crassiozem) aut modalismum aut subordinatianismum.

1° Saec. II et deinceps exstiterunt *Monarchiani*, qui «monarchiam,» θεόν μονάδα, unicum personam divinam profitebantur. De Christo docebant, vel a. quod esset natura merus homo, cui virtus Dei, logos seu sapientia Dei, spiritus Dei (impersonaliter acceptus) inhabitaret, ita ut latiori tantum sensu «Deus» vocari posset: *Monarchianismus dynamicus* (Theodotus coriarius c. 192 cum discipulo suo Theodoto nummulario; Paulus a Samosata c. 260 ep. antioch.; Photinus ep. sirmiensis † 366); — vel b. quod esset quidem verus Deus, sed ipse Pater caro factus, ita ut una eademque persona divina, secundum se spectata diceretur Pater, secundum quod carnem assumpserat diceretur Filius. Haec doctrina, secundum quam Pater in Christo passus ac mortuus esset, vocatur *Monarchianismus patripassianus*, ejus asseclae vero *Patripassiani* (Noëtus smyrnaeus, Praxeas, contra quem scripsit Tertullianus, c. 192). De Spiritu s. monarchiani, antiquiores saltem, vix loquebantur.

- 122 2° Medio saec. III fuerunt *Modalistae* aut *Sabelliani* (discipuli scil. Sabellii, qui tamen ipse patripassianus fuit et probabilius permansit). Hi verbotenus trinitatem admittebant, sed nomine P. F. et S. s. intellegebant diversos modos seu respectus, quibus una eademque persona divina se habet ad extra: Deus ab aeterno μονάς exsistens, in tempore factus erat trinus, siquidem qua creans vocatur Pater, qua incarnatus vocatur Filius, qua sanctificans vocatur Spiritus s.. Unam tantum ὑπόστασιν admittentes, praedicabant tres ἐνέργειας aut ὀνομασίας, imo tria πρόσωπα, sed πρόσωπα ἀνύποστατα, i. e. tria munera, ea fere ratione, qua nos v.g. diceremus: hic homo modo agit personam sacerdotis, modo personam medici, modo personam magistratus.

¹ Qui tempore reformationis et deinceps trinitatem personarum negarunt, *unitarii* dici solent.

Modalismum impugnavit imprimis Dionysius alex., qui tamen in modo loquendi nonnihil excessit; postea s. Athanasius.

Quum fines monarchianismi et modalismi non ita fixi sint, nomina saepe promiscue adhibentur¹.

3° Saec. IV venerunt *Subordinatiani*, qui tres quidem per- 123
sonas distinctas admittebant, sed secundae et tertiae personae veram divinitatem abjudicabant, dicendo eas gratia tantum aut merito Deos vocari.

a. *Arius*, presb. alex. (c. 218), docebat Filium esse creaturam (ποίημα, κτίσμα) Patris, non ab aeterno genitum (γεννήτων) ex ejus substantia, sed factum (γενητόν) ab eo ex nihilo, proinde natura Patri dissimilem (ἀνόμοιον; hinc Ariani dicebantur Anomoei). Nihilominus Logos seu Filius erat factus ante omnes alias creaturas, quibus natura longe praeeminebat, et ita quidem ut Pater per eum omnia creasset. — Quum conc. nicaenum (a. 325) arianismum proscripsisset, docendo Filium esse Patri consubstantialem (ὁμοούσιον), i. e. aequalis, imo ejusdem naturae cum Patre, semiariani errorem suum dissimulare conabantur, dicendo Filium esse Patri ὁμοιούσιον, i. e. similem natura.

b. *Macedonius*, ep. constantinop. (c. 360), semiarianus, thesim arianam diserte applicabat tertiae personae, docendo Filium, facturam Patris, fecisse seu creasse Spiritum s.; et ita complebatur subordinatianismus, qui Spiritum praedicabat «magnum», Filium «majorem», Patrem «maximum». Quum autem plures semiariani eo inclinarentur, ut Filii quidem divinitatem admitterent, non vero Spiritus s., a s. Athanasio πνευματόμαχοι vocati sunt. — Macedonium condemnavit Damasus papa cum synodo rom. (a. 380), deinde conc. cp. I, aequivalenter definiendo consubstantialitatem Spiritus s.: Credo «et in Spiritum s., Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas»².

¹ Cfr. *Der Monarchianismus und die Röm. Kirche im 3 Jahrhundert*, in *Der Katholik*, 1905, II, p. 1 seq. — ² Cfr. DENZ. n° 58 seq. et n° 86.

124 II. *Tempore reformationis* sabellianismus instaurarunt *Michael Servetus* hispanus († 1533) et *Sociniani* (ita dicti a Laelio Socino † 1562 ejusque nepote Fausto Socino † 1604), quibus in patria nostra accedebant Arminiani, subordinatianismum quemdam admittentes. — Socinianos condemnauerunt Paulus IV et Clemens VIII¹.

125 III. *Recentiori tempore* theologi protestantes permulti (exceptis orthodoxis) fidem ss. Trinitatis et divinitatis Christi exuerunt. Nomina quidem P. et F. et S.s. retinent, sed ea aut in sensu modalistico intellegunt, aut dicunt Christum nonnisi in sensu valde improprio vocari «Filius Dei», Spiritum s. vero esse virtutem aut efficaciam Dei personificatam. Alii asserunt Filium esse manifestationem ideae divinae in mundo externo, Spiritum s. ejusdem manifestationem in animis fidelium.

Quodsi nonnulli philosophi rationalistae aut pantheistae vocem Trinitatis subinde adhibent, a dogmate revelato longissime absunt. Secundum Kant credere debemus Deum *legislatorem* sanctum, *gubernatorem* sapientem, *judicem* justum. Secundum Hegel Idea-Ens, quod se determinando totam rerum universitatem constituit, per triplex stadium seu momentum logicum perfectionem suam attingit; stadium primum est Idea per abstractionem sumpta: *Deus in se*; stadium secundum est Idea ad extra evoluta: *Natura*; stadium tertium est Idea in se reversa, sui conscia facta in mente hominis; *Homo*!

Nec melius insanae *theosophiae* cultores. Secundum hanc «antiquam sapientiam», «fontem et fundamentum omnium religionum», admittendum est «unum Esse aeternum infinitum incognoscibile», quod seipsum manifestando fit logos = Deus manifestatus. Hic autem seipsum evolvendo fit triplex. *Primus logos* est radix essendi. Ex ipso procedit *secundus logos*: primitiva dualitas, duo extrema naturae complectens: vita-forma, spiritus-materia, positivum-negativum, activum-passivum, pater-mater mundorum. Denique *tertius logos*, intellectus

¹ Cfr. DENZ. n° 993.

universalis, thesaurus exemplarium cunctorum entium, quae durante evolutione universi apparebunt¹. Et hanc «esotericam sapientiam», reapse emanatismum pantheisticum, christianismus (sicut et aliae religiones exotericae) symbolizavit sub imagine unius Dei in tribus personis subsistentis!

Tritheitae.

126

1° Medio saec. VI *Joannes Philóponus*, philosophus alex. monophysita, personam identificans cum natura, docuit, P.F. et Sp. s. eodem modo participare de una natura abstracta deitatis quo tres personae humanae de eadem humanitate, natura specifica, participant. Hinc tres personae divinae ipsi erant *τρεῖς μερικαὶ οὐσὶαι ἐν οὐσίᾳ κοινῇ*. Nihilominus apertam consequentiam: ergo tres sunt dii, recusabat; quomodo autem eam effugere conatus sit, non liquet.

2° Saec. XI *Roscellinus*, nominalistarum antesignanus, docuit, P. et F. et Sp. s. esse tres res seu substantias distinctas, sed voluntate, potentia, cet. perfecte similes atque consentientes, et hac ratione unum. Hinc solus usus loquendi ecclesiasticus impediēbat, quominus tres personae divinae tres dii dicerentur. Doctrinam Roscellini impugnavit s. Anselmus, proscripsit syn. suession. a. 1092.

3° Saec. XII eandem fere doctrinam profitebatur, incontumaciter tamen, *Joachim*, abbas *florensis* (in Calabria). De illo haec habet decretum condemnatorium conc. later. IV (1215): «Quamvis concedat, quod P. et F. et S. s. sunt una essentia, una substantia, una natura, unitatem huiusmodi non veram et propriam sed quasi collectivam et similitudinariam esse fateatur, quemadmodum dicuntur multi homines unus populus»².

4° Medio saec. XIX *Ant. Günther*, († 1863), praesupponens personam esse substantiam sui consciam, et Trinitatem constitui processu immanenti conscientiae divinae, docuit, divinam essentiam generatione et processione «triplicari». Singula «principia» seu «factores» processus «theogonici» conscientiam

127

¹ Ita ANNIE BESANT, *De oude Wijsheid* (Amstelod. 1902), p. 5. 6, 52—53, 35.

² DENZ. n° 431.

habent tum distinctionis ab invicem tum relationis ad invicem, et ideo sunt tres personae. Quum autem non solum aequales sint et una ab alia procedat, sed insuper ipsa conscientia ad invicem referantur, ex tribus sui consciis, veluti ex tribus momentis, componitur una conscientia sui absoluta, una persona absoluta, et hac ratione unus Deus. Unitatem hanc Günther vocabat «qualitativam», quae medium locum teneret inter numericam et specificam¹. — Opera Güntheri in Indicem librorum prohibitorum relata sunt, insuper Pius IX declaravit «in iisdem libris ea legi, quae a catholica fide, sinceraque explicatione de unitate divinae substantiae in tribus distinctis sempiternisque personis non minimum aberrant»².

- 128 SCHEMA DOCTRINAE CATHOLICAE, quam probandam et, quantum fieri possit, explicandam aggredimur.

Dogma ss. Trinitatis importat identitatem naturae, realem distinctionem personarum, ordinem originis absque ulla inferioritate in originatis.

1° Identitas, i. e. *unitas numerica naturae*, essentiae, substantiae divinae. Hinc P. F. et S. s., quum habeant unam numero naturam, non sunt aliud ac aliud, sed una eademque Deitas; imo quum sint una numero natura (nulla enim datur in Deo compositio) sunt unus idemque Deus. Observa voces *essentia*, *natura*, *substantia* in hac materia promiscue adhiberi, quia universim distinctionem non realem sed virtualem tantum important; nam eadem realitas quatenus est principium quo res est id quod est, vocatur essentia, quatenus est principium quo operationis, vocatur natura, quatenus exsistit in se et non in alio (tamquam in subjecto cui inhaereat) vocatur substantia.

- 129 2° *Distinctio realis trium personarum*, ita ut revera alius sit P., alius F., alius S.s.

Persona definitur: rationalis naturae individua substantia.

¹ Cfr. KLEUTGEN, *Theol. der Vorzeit*, I², p. 379; HEINRICH, *Dogm. Theol.* IV, p. 452. — ² DENZ. n° 1655; cfr. *Coll. lac.* VII, p. 539.

Quamvis antiqui philosophi inter naturam (intellectualem, singularem, completam, actuatam) et personam non distinxerint, revelatione mysteriorum ss. Trinitatis et incarnationis didicimus, eas apprime distinguendas esse. Notio autem personae notioni naturae (sumptae ut supra) superaddit perfectam *incommunicabilitatem* seu esse sui ipsius¹, ita ut omnia, quae quocumque modo ad eam pertinent: natura, proprietates, actiones de persona praedicentur, ipsa vero persona de nullo alio praedicari possit, sed sit ultimum attributionis subjectum. — Porro natura divina identificatur tribus inter se realiter distinctis, qui Pater, Filius, Spiritus s. nominantur. Quum igitur modo quodam ineffabili his tribus communis sit, nomen personae non naturae divinae qua tali, bene vero his tribus distinctis convenit. — In praesenti autem materia in eundem sensum promiscue adhibentur voces *persona*, *suppositum*, *hypostasis* et, raro tamen, *subsistentia*².

3° *Ordo originis absque ulla inferioritate*. Personae ab **130** invicem realiter distinguuntur ex eo, quod alia ab alia originem habet; nihil praeterea. Secunda siquidem persona procedit a prima per generationem (quod nomen Filius exprimit), tertia persona procedit a prima et secunda tamquam ab uno principio, ea processione cujus analogia in origine creaturarum viventium non invenitur, sed quae vocatur spiratio. Quum tamen secunda ac tertia persona eandem numero naturam habeant, imo sint ac prima persona, processiones praedictae nullam involvunt posterioritatem temporis, nullam cujuslibet nominis minoritatem aut perfectionis inaequalitatem, sed

¹ Intellege secundum esse *physicum*; nam v.g. puer et uxor, etsi moraliter sint patris atque mariti, personae dignitate minime carent, quum quantum ad esse physicum sint sui ipsius. — ² Voces *suppositum* et *hypostasis* proprie praescindunt a rationalitate, ita ut etiam convenient naturae irrationali incommunicabiliter subsistenti. *Subsistentia* in concreto apud omnes idem sonat ac persona; in abstracto aliquando adhibetur ut synonymum personalitatis, aliquando pro actu essentiae substantialis, a. v. pro illo modo existendi, qui naturae substantiali debetur, ita ut subsistentia sit existentia in se, et non in alio tamquam in subjecto. Nos ad vitandam confusionem vocem subsistentia in *abstracto* non nisi in ultima significatione adhibemus.

solum *ordinem originis* seu processionis, quo una est prima ac Pater, una secunda ac Filius, una tertia ac Spiritus s.

- 131 Vocem *Θεός* et *Trinitas*, quantum scimus, primus adhibuit ex graecis Theophilus antioch.¹, deinde ex latinis Tertullianus². *Θεός*, Trinitas etymologice idem est ac ternarius, ternio, proinde *numerus* personarum divinarum exprimit; sed ex usu ecclesiastico etiam primordiali concrete sumitur et significat ipsum Deum, qui est P., F. et S.s. Hac ratione festum ss. Trinitatis colimus et precamur, «ss. Trinitas, unus Deus, miserere nobis!»³. Idem omnino ex usu communi significant voces neerlandicae *Drieëenheid* et *Drievuldigheid*. Nomen *Drieëenheid* (tri-unitas = trium unitas) etiam etymologice optimum est. Nomen *Drievuldigheid*, apud nos usu consecratum (sicut et apud Germanos nomen *Driefaltigkeit*), si ad litteram verteretur, latine et gallice⁴ male sonaret.

ART. I

EXSISTENTIA SS. TRINITATIS PROBATUR EX S. SCRIPTURA

Licet Scriptura nec vocem personae de Deo usurpet, nec nomen trinitatis adhibeat, nec a fortiori umquam ipsissimis verbis dicat, esse unum Deum in tribus personis distinctis, ipsa doctrina catholica in N. T. certo et clare continetur, et in V. T. saltem aliquatenus innuitur. Proferemus 1° testimonia N. T. de tribus personis singulatim; 2° testimonia N. T. de tribus personis simul; 3° testimonia N. T. de identitate naturae in tribus personis; denique 4° doctrinam V. T. de ss. Trinitate.

§ 1. Testimonia N. T. de tribus personis singulatim.

Neminem latet libros N. T. innumeris in locis memorare Patrem, Filium et Spiritum s.. Ostendere debemus, his nomi-

¹ *Ad Autol.* II, 15. — ² *Adv. Praxeam*, 2. — ³ Cfr. JANSSENS, *De Deo Trino*, p. 324 seq.; *S. Th.* 1, 31, 1. — ⁴ *Triplicitas*, *Triplicité*; cfr. JANSSENS, l. c. p. 328.

nibus designari **a. personas**, **b. personas inter se realiter distinctas**, **c. quae in sensu vero ac proprio sint Deus**, imo **d. idem numero Deus**.

A. De Deo Patre.

Nomen Patris in divinis duplici ratione adhibetur. Primo **132** *improprie* ad designandam habitudinem Dei ad creaturas suas¹, imprimis ad homines, quos non tantum fecit sed in super gratia sanctificante quasi in filios adoptavit («Pater noster»); et hoc sensu paternitas non uni personae sed toti Trinitati convenit, quia (ut infra videbimus) omnia opera ad extra sunt tribus personis communia. Deinde adhibetur *proprie* ad significandam habitudinem unius personae divinae ad aliam, quae non adoptione, sed natura et generatione filius ejus est et de hac tantum paternitate proprie dicta in praesenti agitur².

Porro de *divinitate* Ejus, quem dominus Jesus «Patrem» suum appellabat, nemo christianus umquam dubitavit; unde sola quaestio est, num in nonnullis saltem Scripturae locis nomine «Patris» designetur in Deo persona *distincta* ab aliis, et quae sit *prima* respectu aliarum. Haec autem quaestio eo ipso in partem affirmativam solvitur, si ostendimus, dari in Deo alias personas praeter eum qui Pater appellatur, et imprimis dari in Deo secundam personam, quae respectu Patris sit «filius» proprius ac naturalis. Imo existentia Patris ut est persona *distincta*, alia via probari nequit; semper enim maneret effugium: non liquet vocem «Pater» sumendam esse in sensu proprio ac distinctivo personae. Hinc statim transimus ad secundam personam.

B. De Deo Filio.

Non agimus hoc loco determinate de divinitate *Christi*, i. e. **133**

¹ *Job. 38, 28*: «Quis est pluviae pater, vel quis genuit stillas roris?»

² Utraque paternitas, propria et impropria simul memoratur v.g. *Gal. 4, 4*: «Misit Deus Filium suum . . . ut adoptionem filiorum [*υἱοθεσίαν*] recipere-mus»; cfr. *Jo. 1, 12*.

Filii *incarnati*, sed de personalitate ac divinitate *Filii, quata* *talis*, i. e. sive nondum incarnati, sive jam in natura humana subsistentis. Quum autem manifestum sit, humanitatem assumptam Filio nihil *divini* (sive naturam sive personalitatem) afferre aut auferre potuisse, nihil impedit quominus promiscue adhibeantur textus, qui Filium Dei secundum se et textus qui Filium Dei incarnatum spectant.

Loci praecipui (ad faciliorem usum folio separato impressi), quibus nonnullos alios subnectemus, sunt *prologus s. Jois, initium Ep. ad Heb., testimonium ipsius Domini apud Jo. 10, 24 seq.*

1° Probatur, Filium esse vere *personam*, subjectum ultimum attributionis, principium quod intellectuale operationis:

a. Ex *vocibus* «Filius», «unigenitus a Patre», «primogenitus», «Dominus»¹, quae sunt nomina personae, non rei (aut proprietatis vel operationis). Nec in contrarium faciunt *λόγος* et *φῶς* apud Joannem, nam his vocibus in casu designari personam ostendit ipse contextus, ubi voci neutri *φῶς* respondet pronomen masculinum *αὐτόν*².

b. Ex *comparatione cum aliis personis*, Joanne bapt., Mose, prophetis, angelis³.

c. Ex *operationibus* et attributis *personalibus*: habitat in nobis, enarrat aliquas res, heres constituitur, portat omnia verbo virtutis suae, gignitur, terram fundavit, missus in mundum facit opera Patris sui⁴. Praeterea cognoscit Patrem⁵, est dominus sabbati⁶, dabit confessoribus suis os et sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii⁷, veniet cum majestate et omnes angeli cum eo⁸.

134 2° Probatur Filium esse personam *distinctam* a Patre (proinde et patrem esse distinctum a Filio). Etenim:

¹ Jo. 1, 14, 18; 10, 36; Heb. 1, 2, 5, 6, 8, 10; et alias in N. T. saepissime.

² Jo 1, 10–12. — ³ Jo. 1, 8, 16, 17; Heb. 1, 1, 4, 5, 7. — ⁴ Jo. 1, 14, 18; 10, 36–38; Heb. 1, 2, 3, 5. — ⁵ Mt. 11, 17. — ⁶ Mt. 12, 8. — ⁷ Luc. 21, 15. —

⁸ Mt. 25, 31.

I. Prologus s. Joannis. Jo. 1, 1—18.

¹ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. ² Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. ³ Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν * ὃ γέγονεν. ⁴ Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. ⁵ Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. ⁶ Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. ⁷ Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ. ⁸ Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. ⁹ Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. ¹⁰ Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. ¹¹ Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. ¹² Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ . . . ¹⁴ Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δοξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. ¹⁵ Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων. ¹⁶ Οὗτος ἦν ὃν εἶπον· Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν . . . ¹⁷ Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀληθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. ¹⁸ Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· ὁ μονογεῆς υἱὸς**, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο***.

II. Ep. ad Hebr. 1, 1—11

¹ «Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, ² novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula. ³ Qui, cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus [ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ], portansque omnia verbo virtutis suae, purificationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis: ⁴ tanto melior angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen hereditavit.

⁵ Cui enim dixit aliquando angelorum: Filius meus es tu ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium? ⁶ Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: Et adorent eum omnes angeli

¹ Alia lectio: οὐδὲ ἓν. * Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. — ² Alia lectio: μονογενὴς θεός, ὁ ὢν. — ³ Voces ὁ λόγος et τὸ φῶς designare eundem, qui plerumque Filius Dei, Unigenitus, cet. nominatur, indubium est tum ex analogia totius N. T., tum in specie ex iis quae leguntur Jo. 1, 14—18, 29—34.

Dei. ⁷ Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis. ⁸ Ad Filium autem: thronus tuus Deus in saeculum saeculi.... ¹⁰ Et: tu in principio Domine terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli. ¹¹ Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent; ¹² et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.»

III. Testimonium Christi, Jo, 10. 24—38.

²⁴ «Dicebant ei Judaei..., si tu es Christus, dic nobis palam. ²⁵ Respondit eis Jesus: loquor [εἶπον] vobis, et non creditis. Opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me.... ²⁸ Ego vitam aeternam do eis [ovibus meis]: et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. ²⁹ Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est: et nemo potest rapere de manu Patris mei. ³⁰ Ego et Pater unum sumus [ἐν ἑσμεν]. ³¹ Sustulerunt ergo lapides Judaei ut lapidarent eum. ³² Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? ³³ Responderunt ei Judaei: de bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: et quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum. ³⁴ Respondit eis Jesus: nonne scriptum est in lege vestra: quia Ego dixi: dii estis?* ³⁵ Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; ³⁶ quem Pater sanctificat et misit in mundum, vos dicitis: quia blasphemias, quia dixi: Filius Dei sum? ³⁷ Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. ³⁸ Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis, quia Pater in me est, et ego in Patre [ὅτι ἐν ἑμοὶ ὁ πατήρ, καὶ γὰρ ἐν τῷ πατρὶ]”**.

¹ Ps. 81, 6; cfr. Exod. 22, 28. — ² Ne putes, Christum allegando verba: «Dii estis vos» (utique in sensu improprio), effatum suum «Ego et Pater unum sumus» ad sensum improprium emollivisse. Christus, ut furorem Judaeorum nonnihilo sedaret, ita arguebat: Nolite statim incallescere audito praedicato «deus»: mementote ipsam Scripturam judices vestros deos vocare! Perpendite igitur: si homines auctoritate divina praeditos jam aliquo sensu dii vocari merentur, nonne ille, qui sua virtute opera divina perficit, alio sensu, eoque proprio, nomen Dei meretur? Hinc concludit, primum effatum «Ego et Pater unum sumus» sub alia forma repetendo: «Pater in me est et ego in Patre.»

a. *Genitus est a Patre* ¹.

b. *Est apud Deum* [Patrem] ², et *in sinu Patris* ³.

c. *Accipit a Patre* ⁴, est *splendor gloriae et figura substantiae* Patris ⁵, *heres constituitur a Patre* ⁶, *Pater eum cognoscit* et *vicissim ab eo cognoscitur* ⁷, *Pater ad eum loquitur* ⁸, a Patre *mittitur in mundum* ⁹, de seipso et Patre loquitur *tamquam de duobus distinctis* ¹⁰.

3° Probatur Filium esse personam *divinam*, a.v. Deum in sensu proprio.

a. Ex *formali declaratione* Scripturae: «Θεὸς ἦν ὁ λόγος» et (secundum lectionem valde probabilem) «unigenitus Deus, qui est in sinu Patris» ¹¹. Praeterea s. Thomas ap. eum alloquitur: «Dominus meus et Deus meus» ¹², s. Joannes testatur: «hic est verus Deus et vita aeterna» ¹³, a s. Paulo laudatur: «ὁ ὧν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας» ¹⁴.

b. Ex *attributis et operationibus divinis*. Tribuitur ei forma i.e. *natura divina*: «Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo» ¹⁵; «Ego et Pater unum sumus» ¹⁶; *aeternitas* ¹⁷, *immutabilitas* ¹⁸, *scientia divina* ¹⁹,

¹ Jo. 1, 14, 18, Heb. 1, 5 — ² Jo. 1, 1; cfr. 16, 28: «Exivi a Patre»; 17, 5: «Clarifica me, tu Pater, apud te ipsum claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te». — ³ Jo. 1, 18. — ⁴ Jo. 10, 29; cfr. 5, 26: «Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso». — ⁵ Heb. 1, 3; cfr. II Cor. 4, 4: «Christi, qui est imago Dei». ⁶ Heb. 1, 2; cfr. Mc. 12, 6, 7. — ⁷ Mt. 11, 27: «Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et.». — ⁸ Heb. 1, 5—12; 5, 5; II Petr. 1, 17: «Accipiens a Deo Patre honorem . . . hic est Filius meus dilectus». Cfr. Mt. 3, 17 et 17, 5. — ⁹ Jo. 10, 36; Gal. 4, 4: «Misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege». — ¹⁰ Jo. 10, 30, 38; 14, 23: «Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus». — ¹¹ Jo. 1, 1, 18; cfr. Heb. 1, 8, 10. — ¹² Jo. 20, 28; cfr. Jac. 1, 1. — ¹³ I Jo. 5, 20. — ¹⁴ Rom. 9, 5. De iis, qui verba non ad Christum, sed ad Deum referri vellent, cfr. CORNELY in h. l. et DURAND in Rev. Bibl. 1903, p. 550. — ¹⁵ Philip. 2, 6. — ¹⁶ Jo. 10, 30 (unde Judaei inferunt: «facis te ipsum Deum»); cfr. Heb. 1, 3. — ¹⁷ Jo. 1, 1; cfr. 8, 58: «Antequam Abraham fieret, ego sum». — ¹⁸ Heb. 1, 11. — ¹⁹ Luc. 10, 22: «Nemo scit, quis sit Filius nisi Pater, et quis sit Pater nisi Filius»; Col. 2, 3: «In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi».

*creatio et conservatio rerum*¹, *sanctificatio hominum*², *opera divina generatim*³, *honor divinus*⁴.

135 *Corollarium.* Ad solvendas difficultates duo observentur.

a. Filium esse «Deum de Deo», *Deum genitum*. Quum igitur a Patre procedat per ejusdem naturae communicationem, merito dixit se accepisse a Patre⁵, nihil facere a se ipso, sed quae dederit ei Pater, quae viderit Patrem facientem⁶, cet.

b. Filium post incarnationem esse *verum Deum et verum hominem simul*, proinde de eadem persona alia praedicari posse secundum divinam naturam, alia secundum humanam naturam. Secundum humanam autem naturam de seipso dixit v.g. «De die autem illa vel hora nemo scit, neque angeli in coelo, neque Filius, nisi Pater»⁷; «Si diligeretis me gauderetis utique quia vado ad Patrem, qui Pater major me est»⁸; «Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum»⁹.

¹ Jo. 1, 3; Heb. 1, 2, 3, 10; cfr. Col. 1, 16, 17: «In quo condita sunt universa in coelis et in terra... omnia per ipsum et in ipso creata sunt... et omnia in ipso constant». — ² Jo. 1, 12, 17; Heb. 1, 3; Jo. 10, 28. — ³ Jo. 10, 37; cfr. 5, 19; 14, 13, 14. — ⁴ Heb. 1, 6; cfr. Mt. 22, 41: «Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo»; Jo. 5, 13: «Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem»; Rom. 14, 10: «Omnes stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu et omnis lingua confitebitur Deo»; Philip. 2, 9: «Donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, cet.»; Apoc. 5, 13: «Sedenti in throno et Agno benedictio et honor et gloria et potestas in saecula saeculorum». Cfr. tractatum *De Deo Redempt.* n° 14–27. — ⁵ Jo. 10, 29; 5, 26. — ⁶ Jo. 5, 19, 30, 36. — ⁷ Mc. 13, 32. Quo sensu Filius ut homo diem iudicii nesciverit, hic non disputo. — ⁸ Jo. 14, 28. Nihilominus plures patres graeci et ex latinis s. Hilarius illud «Pater me major est» intellexerunt de Filio ut Deo, np. ratione generationis ex Patre, et exclusa omni inferioritate perfectionis: «Major itaque donans est, sed minor jam non est, cui unum esse donatur» (S. HILARIUS, *De Trin.* 9, 54. — ⁹ In quem locum AUGUSTINUS: «Non ait: Patrem nostrum; aliter ergo meum, aliter vestrum: natura meum [quia Christus non quidem ratione naturae humanae, sed tamen ut hic homo erat filius Dei naturalis], gratia vestrum. Neque hic dixit: Deum nostrum, ergo et hic aliter meum, aliter vestrum; Deum meum sub quo

C. De Deo Spiritu Sancto.

136

Etiam nomen «Spiritus» in divinis varie adhibetur. *Primo* ad significandam essentiam divinam, ut est omnis materiae expers: et hoc sensu nomen spiritus toti Trinitati convenit: «Spiritus est Deus et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare»¹. *Deinde* ita, ut saltem intellegi possit de virtute divina personificata aut de dono creato: «Spiritus Domini ferebatur super aquas»²; «Spiritus sanctum tuum ne auferas a me»³. *Tertio* de persona distincta in divinate, quae ratione suae processioneis a duabus aliis personis peculiari ratione vocatur Spiritus, Spiritus Sanctus, Spiritus Patris, Christi, cet.

1° Probatur Spiritum s. esse vere *personam*.

a. Ex nomine «Paracliti» ei saepius tributo: ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.... ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει»⁴. Haec enim vox sive reddatur *advocatus* (= in auxilium vocatus, adjutor,) sive reddatur *consolator*⁵, soli personae convenit.

b. Ex *comparatione cum aliis personis*: «Visum est Spiritui s. et nobis»⁶. «Omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur ei, ei autem qui in Spiritum s. blasphemaverit, non remittetur»⁷. «Baptizantes eos in nomine P. et F. et S. s.»⁸.

c. Ex *operationibus personalibus*. Spiritus s. *loquitur*, docet, testificatur: «Docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur, a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur, et quae ventura sunt annuntiabit vobis»⁹; «Dixit Spiritus s. ei [Petro]: ecce viri tres quaerunt te»¹⁰; potest *contristari* et *tentari*: «Nolite contristare Spiritum s. Dei»¹¹; «Quid convenit vobis tentare Spiritum Domini»¹²; nonnulla *vetat*: «Vetati sunt a Spiritu s., loqui verbum Dei in Asia.... et non per-

et ego homo sum; Deum vestrum. inter quos et ipsum mediator sum» (*Tract. in Jo.* 121, 3). — ¹ *Jo.* 4, 24. — ² *Gen.* 1, 2. — ³ *Ps.* 50, 13, cfr 12 et 14. — ⁴ *Jo.* 14, 26; observa pronomen masculinum ἐκεῖνος; cfr, 14, 16; 15, 26; 16, 7; idem nomen semel tribuitur Christo *I Jo.* 2, 1. — ⁵ S. AUGUSTINUS: «Consolator vel advocatus, utrumque enim interpretatur quod est graece paracletus» (*Tract. in Jo.* 94, 2). — ⁶ *Act.* 15, 28. — ⁷ *Luc.* 12, 10. — ⁸ *Mt.* 28, 19. — ⁹ *Jo.* 16, 13; cfr. 15, 26. — ¹⁰ *Act.* 10, 19; cfr, *Luc.* 2, 26. — ¹¹ *Ephes.* 4, 30. — ¹² *Act.* 5, 9; cfr. 3.

misit eos Spiritus Jesu»¹; *constituit ministros* imo eos *sibi eligit*: «Gregi, in quo vos Spiritus s. posuit regere ecclesiam Dei»²; «Dixit illis Spiritus s.: segregate mihi Saulem et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos»³.

137 2° Probatur, Spiritum s. esse personam *distinctam* a Patre et Filio. Etenim:

a. *Procedit* a Patre, *mittitur* a Patre, *postulatur* a Patre.

b. *Accipit* a Filio, *mittitur* a Filio, *testimonium perhibet* de Filio, *supplet vicem* Filii. «Ego rogabo patrem, et *aliu*m paraclitum dabit vobis, . . . Spiritum veritatis», — «Paraclitus autem Spiritus s., quem mittet Pater in nomine meo.» — «Cum autem venerit paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me». — «Expedi vobis ut ego vadam, si enim non abiero paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos». — «Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet loquetur . . . quia de meo accipiet et annuntiabit vobis»⁴.

3° Probatur, Spiritum s. esse personam *divinam*, i.e. Deum in sensu proprio.

a. Ex *permutatione nominum* Spiritus s. et Dei: «Cur tentavit satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto? . . . non es mentitus hominibus sed Deo»⁵. — «Nescitis quia templum Dei estis et Spiritus Dei habitat in vobis?»⁶ — «Olim Deus loquens patribus in prophetis»; et «Spiritu s. inspirati locuti sunt sancti Dei homines»⁷. Hinc Isaïas: «Audiui vocem Domini dicentis: vade et dices populo huic», cet. et s. Paulus: «Bene Spiritus s. locutus est per Isaïam: vade et dices» cet.⁸

b. Ex *attributis* et *operationibus divinis*. Spiritui s. tribuitur *scientia divina*: «Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei . . . quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei»⁹;

¹ Act. 16, 6, 7. — ² Act. 20, 28. — ³ Act. 13, 3. — ⁴ Jo. 14, 16; 26; 16; 15, 26; 16, 7, 13, 14. — ⁵ Act. 5, 3, 4. — ⁶ I Cor. 3, 16; cfr. 6, 19, 20. ⁷ Heb. 1, 1; II Petr. 1, 21. — ⁸ Is. 6, 8, 9; Act. 28, 26. — ⁹ I Cor. 2, 10.

*inspiratio prophetarum*¹, *largitio charismatum*², *sanctificatio hominum*: «Sanguis Christi, qui per Spiritum s. semetipsum obtulit immaculatum Deo»³. — «Nemo potest dicere: Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto»⁴. — «Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu s....»⁵. — «Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum s., qui datus est nobis»⁶.

§ 2. Testimonia N. T. de tribus personis simul

Quae supra adduximus, ad probandam existentiam trium **139**
 personarum, quae sint Deus, omnino sufficiunt, sed operae pretium est 'breviter subicere eos locos N. T., ubi tres personae *simul* memorantur. Hi quidem loci, *si singuli per se spectantur*, non ita comparati sunt, ut omnem difficultatem de personalitate, distinctione, divinitate trium personarum statim eliminent; verum *si leguntur post ea quae § I tradidimus*, nonnisi in sensu dogmatis catholici intellegi possunt. Praeterea ostendunt: **a.** doctrinam de trinitate personarum auctoribus primisque lectoribus N. T. fuisse *familiarem*, proinde dogma ss. Trinitatis, substantiam quod attinet, in N. T. *aperte* praedicari (et non obscuriori tantum ratione ac si laboriosa multorum textuum collatione eruendum esset); **b.** doctrinam de ss. Trinitate merito vocari *substantiam N. T.*, quum iis praecise manifestatur in locis, ubi maxima quaeque pro salute nostra gesta traduntur.

Trinitas personarum patet:

140

¹⁰ *In ingressu Christi in mundum*: «Spiritus s. superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod

11; cfr. Jo. 16, 13. 14. — ¹ Cfr. supra sub **a** et Act. 1, 16; 4, 25; Heb. 3, 7.

² I. Cor. 12, 4—11; Act. 2, 4, 19, 6. — ³ Heb. 9, 14. — ⁴ I Cor. 12, 3; cfr. Rom. 8, 26. Quodsi ibi dicitur: «Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus», intellegendum est, Spiritum s., habitantem in nobis, nobis inspirare, causare in nobis affectus et gemitus sensum humanum excedentes. Cfr. SCHERMANN, *Die Gottheit des h. Geistes nach d. griech. Vätern des 4 Jahrh.* (1901). — ⁵ Jo. 3, 5; cfr. 20, 22, 23. — ⁶ Rom. 5, 5; cfr. I Cor. 6, 11.

nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei»¹. — *Altissimus* est Deus Pater, nam qui nascetur non solum vocatur Filius Dei sed etiam *Filius* altissimi²: *Spiritus* s. quum a Patre procedat, virtus altissimi cognominatur.

2° *In initio vitae publicae* post baptismum Christi: «Aper- tum est coelum et descendit Spiritus s. corporali specie sicut columba in ipsum et vox de coelo facta est: tu es Filium meus dilectus, in te complacui mihi»³.

3° *In egressu Christi ex mundo*, quum apostolis «alium paraclitum», Spiritum s. promitteret. Vide textus supra n° 137.

4° *In solemni missione apostolorum*: «Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti [εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος]»⁴. — Quum textus sit locus classicus pauca addere debemus.

a. Pater et Filius ex ipso nomine probantur *personae*; ergo et Spiritus s., quum iis aequiparetur, persona esse debet. b. Pater et Filius manifeste sunt personae *distinctae*, nam ipsae voces originem hujus ab illo exprimunt. Connumeratio autem (καὶ — καὶ) et articulus interpositus (τοῦ) ostendunt, Spiritum s. iis coordinari, proinde hanc vocem non esse aliud nomen pro Filio, sed indicare tertiam personam distinctam. c. Agi de personis *divinis* constat ex coordinatione Filii et Spiritus s. cum Patre, qui certo certius Deus intellegi debet, deinde ex analogia fidei, qua excluditur baptismus εἰς τὸ ὄνομα vel in nomine creaturae collatus. Nec refert, utrum formulam exponas: hac lotionem consecraris, devoveris P. et F. et S.s., an: hac lotionem regeneraris virtute et auctoritate P. et F. et S.s.⁵; nam in religione christiana homo nec creaturae consecrari, nec virtute creaturae regenerari potest. Denique d.

¹ *Luc.* 1, 35. De asserto plane gratuito quorundam criticorum, vv. 34 et 35 (proinde conceptionem virginalem et filiationem divinam) primitivae traditioni fuisse superadditos, cfr. LAGRANGE in *Rev. Bibl.* 1895, p. 174 et BARDENHEWER in *Bibl. Zeits.* 1905, p. 154. — ² L. c. 32. — ³ *Luc.* 3, 22; cfr. *Mt.* 3, 16; *Mc.* 1, 10. — ⁴ *Mt.* 28, 19. Contra eos, qui dicunt textum allatum non esse genuinum effatum Domini, cfr. tract. *De Sacram.* I, n° 167. Adde F. E. CHASE, *The Lord's command to Baptize*, in *Journal of Theol. Studies*, 1905, p. 481. — ⁵ Cfr. tract. *De Sacram.* I, n° 185.

saltem insinuatur *unitas naturae* per singulare «in nomine»; S. AUGUSTINUS: «Unus Deus, quia non in nominibus P. et F. et S.s., sed in nomine P. et F. et S.s.. Ubi unum nomen audis, unus est Deus»¹.

Corollarium. Hisce adjici possunt ex epp. apost. textus 141 sequentes.

S. PETRUS: «Petrus.... electis.... secundum praescientiam Dei Patris, in sanctificationem [*ἐν ἁγιασμῷ*] Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Jesu Christi»².

S. PAULUS: «Divisiones gratiarum [*χαρισμάτων*] sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministracionum [*διακονιῶν* = officiorum in ecclesia], sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum [*ἐνεργημάτων*] sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus.... Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult»³.

«Gratia Domini nostri J. C. et caritas Dei et communicatio s. Spiritus sit cum omnibus vobis»⁴. — De commate joanneo infra.

§ 3. Testimonia N. T. de identitate naturae in tribus personis

Jam disertius probandum est, N. T. praedicando tres personas, quae sunt Deus, nullatenus favere tritheismo, sed omnino docere consubstantialitem seu *ὁμοούσιαν* trium personarum, a. v. certo et clare docere *unitatem numericam naturae* in tribus personis distinctis. — Quod probatur:

1° *Indirecte* sed validissime ex manifesta doctrina totius 142 Scripturae, etiam N. T. de unitate Dei⁵; nam si Scriptura ab una parte diserte docet non esse nisi unum Deum, et ab alia parte etiam aperte praedicat Patrem, et Filium et Spiritum s. esse Deum in sensu vero ac proprio, necessario

¹ *Tract. in Jo.* 6, 9. — ² *I Petr.* I, 2. — ³ *I Cor.* 12. 4–6, 11. — ⁴ *II Cor.* 13, 13; cfr. de his textibus POHLE, *Lehrb. d. Dogmatik*, I², p. 245. — ⁵ Cfr. supra n° 46.

concludendum est, ergo tres personae divinae sunt unus numero Deus, sunt natura identici.

2° *Directe* ex iis textibus, qui saltem aequivalenter efficiunt, Filium et Spiritum s., etsi sunt alii a Patre, non esse aliud ac Pater. Porro.

a. Saepius significatur tres personas habere *unam eandemque operationem* ad extra; operatio autem sequitur naturam, quae est ejus principium quo.

«Quaecumque ille [Pater] fecerit, haec et Filius similiter facit» [ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ]¹, in quem locum AUGUSTINUS: «Non ait: quaecumque facit Pater, facit et Filius alia similia, sed: quaecumque facit Pater, haec eadem et Filius facit similiter. Quae ille, haec et ipse»². — «Ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me»; «Pater in me manens ipse facit opera»; «Si ego in Spiritu Dei ejicio daemonia, igitur»³....

Hinc eadem opera modo Deo absolute, modo alii atque alii personae tribuuntur.

»In principio creavit Deus coelum et terram»⁴; «Pater, ex quo omnia»⁵. «Omnia per ipsum [Verbum] facta sunt»⁶.

«Ipse Deus pacis sanctificat vos per omnia»⁷; «In hoc [Christo] omnis, qui credit, justificatur»⁸; «Ut fiat oblatio gentium [ipsae gentes conversae] sanctificata in Spiritu»⁹.

«Olim Deus [Pater] loquens patribus in prophetis»; «Spiritu s. inspirati locuti sunt sancti Dei homines»¹⁰.

«Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi»; «Ego rogabo Patrem et alium paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum»¹¹.

Effatum, quod Isaias profert tamquam dictum ab Adonai, a s. Paulo tribuitur Spiritui sancto¹².

143 b. Aliquoties dicitur: *unam personam esse in alia*, eum

¹ Jo. 5, 19. — ² Tract. in Jo. 20, 3. — ³ Jo. 5, 36; 14, 10; Mt. 12, 28.

⁴ Gen. 1, 1. — ⁵ I Cor. 8, 6; cfr. Mt. 11, 25. — ⁶ Jo. 1, 3; cfr. Col. 1, 1, 6; Heb. 1, 10. — ⁷ I. Thess. 5, 23. — ⁸ Act. 13, 39. — ⁹ Rom. 15, 16. — ¹⁰ Heb. 1, 1; II Petr. 1, 21. — ¹¹ Mt. 28, 20; Jo. 14, 16; cfr. 16, 17. — ¹² Is. 6, 8 seq. Act. 28, 25.

qui videt unam personam videre et aliam, unam personam habere omnia quae habet alia; quae per solam identitatem naturae explicantur. «Pater in me est, et ego in Patre». «Philippe, qui videt me, videt et Patrem,... non creditis, quia ego in Patre et Pater in me est?»¹ — De visione Isaiae, qua viderat Adonai, cui seraphim clamabant: «Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus [Jahve] sabaoth,» s. Joannes scribit, quod viderat gloriam Filii². — Spiritus s. «de meo accipiet.... Omnia quaecumque habet Pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet»³. «Mea omnia tua sunt et tua mea sunt»².

c. Denique Christus diserte declaravit *identitatem naturae* sui ipsius cum Patre: «Ego et Pater unum sumus»⁴. Et observa primo, Christum hoc effato rationem dedisse, quare ipse opera divina faceret⁵ et ejusdem potestatis esset ac Pater⁶; deinde Christum in eundem sensum quo dixerat: «Ego et Pater unum sumus», mox adjecisse: «Pater in me est et ego in Patre»⁷. Unde confirmatur, ea quae sub **a.** et **b.** exhibuimus, haud immerito in probationem identicae naturae afferri. Et sequitur, declarationem Domini de seipso et Patre etiam in Spiritu s. verificari (propter textus sub **a.** allatos).

Corollarium. Ex unicitate naturae in personis distinctis **144** explicantur haec: **a.** «Haec est autem vita aeterna ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum»⁸. Nam ex graeco vox «solum» non refertur ad «te», nec proprie ad »Deum», sed ad «verum» [σὲ τον μονον ἀληθινόν θεόν]. Affirmatur itaque unicitas veri Dei, per oppositionem ad falsos Deos, quos gentes colebant, sed a consortio unicae verae deitatis non excluditur Christus. Hinc «vita aeterna est» cognoscere «te et quem misisti», i. e. Patrem et Filium, qui sunt unus Deus verus, secundum illud: «Hic est antichristus, qui negat Patrem et Filium. Omnis qui negat Filium nec Patrem habet; qui confitetur Filium et Patrem habet»⁹. — **b.** «Nobis

¹ Is. 6, 1 seq. 12, 41. — ² Jo. 16, 14, 15. — ³ Jo. 17, 10. — ⁴ Jo. 10, 30, ⁵ v. 25, 28. — ⁶ v. 28, 29. — ⁷ Jo. 10, 38. — ⁸ Jo. 17, 3. — ⁹ I. Jo. 2, 23; cfr. II Jo. 9.

tamen unus Deus, Pater ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum»¹. Intentio s. Pauli ex contextu est, excludere falsos deos et asserere unitatem veri Dei. Quum autem vox Dominus (κύριος) absolute dicta apud s. Paulum idem sonet ac Deus, et statim Jesu Christo tribuatur creatio («per quem omnia»), sensus non potest esse nisi hic: «Pater et Jesus non sunt nisi unus Deus, unus Dominus."

- 145 **Scholion.** *De commate joanneo.* — Hoc nomine vocari solet incisum (infra typis italicis impressum) ex I ep. s. Joannis secundum Vulgatam sixto-clementinam, quod unitatem naturae divinae in tribus personis quovis alio textu singulari clarius exprimit. «Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei. Hic est qui venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus; non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas. (7) Quoniam tres sunt qui testimonium dant *in coelo*: Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt. (8) Et tres sunt qui testimonium dant in terra: Spiritus, aqua et sanguis: et hi tres unum sunt. (9) Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est: quoniam hoc est testimonium Dei quod majus est, quoniam testificatus est de Filio suo»².

Dico: commate exprimi unitatem *naturae*; etsi enim testes terrestres non nisi in testificando uniuntur, haud sequitur, etiam de testibus in coelo solam unitatem testimonii significari; quinimo diversus modus dicendi (ἐν εἰσι, «unum sunt» et εἰς τὸ ἐν εἶσιν «in unum sunt» = conveniunt) hanc interpretationem satis excludit. — Dico: unitatem naturae in tribus personis quovis alio textu *singulari* clarius exprimi; nam post praedicta vix opus est observare, eamdem doctrinam etiam in aliis locis N. T. inter se collatis plane certo et satis aperte

¹ I Cor. 8, 6. — ² I Jo. 5, 5—9. Graece: (7) „Ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ οὐρανῷ, ὁ πατὴρ, ὁ λόγος καὶ τὸ ἄγιον πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι. (8) καὶ τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἓν εἰσιν.

contineri, ita ut comma nostrum reliquae Scripturae reapse nihil novi superaddat.

Porro supra ab usu commatis joannei abstinuimus, quia contra adversarios dogmatis nostri ut testimonium Scripturae adhiberi nequit. Siquidem ab acatholicis universaliter ut spurium rejicitur, quum recentiori tempore etiam ex catholicis non pauci ejus genuinitatem in dubium revocaverunt imo negaverunt. Genuinitatem dico, quae et *authentia critica* vocatur et agit de questione, num verba typis italicis expressa Spiritu s. inspirante conscripta sint; nam quod comma doctrinam catholicam exhibeat et, quum saltem a decem saeculis in Vulgatam receptum sit imo in ipsa liturgia adhibeatur, ad minus testimonium traditionis exsistat (*authentia dogmatica*), nemo catholicus dubitat.

Quaestionem de genuinitate quod spectat, duo veniunt expendenda: 1° num argumentis *theologicis* conficiatur; 2° quaenam argumenta *critica* in utramque partem afferantur.

1. Argumenta theologica.

146

Provocatur:

a. Ad conc. lat. IV; — sed immerito, nam comma non adhibetur a concilio ut argumentum, sed memoratur referendo argumentationem abbatis Joachim, cujus doctrina proscribitur¹.

b. Ad decretalem Gregorii IX *In quadam*; — sed parum proficit, nam pontifex textum per transennam tantum laudat, ut perveniat ad versum sequentem de cujus sensu quaerebatur².

c. Praesertim ad canonem conc. trid.: «Si quis libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in ecclesia catholica legi consueverunt et in veteri vulgata editione latina habentur, pro sacris et canonicis non suscepit, a. s.»³. Unde sic: comma nostrum est locus per se dogmaticus maximi momenti, ergo certo certius «pars» Scripturae; quum igitur per multa saecula in ecclesia legi consueverit et in Vulgata habeatur, non obstante quavis difficultate critica habendum est canonicum,

¹ Cfr. DENZ. n° 431. — ² *Decret.* l. III, t. 41, c. 8. — ³ S. IV. cfr. tractatum *De Fontibus*, n° 127—134. —

proinde inspiratum¹. — Respondetur: α) Imprimis non est simpliciter verum, comma haberi in «veteri vulgata editione latina», *qualem eam syn. trid. respiciebat*; deest enim tum in nonnullis editionibus ante conc. trid. impressis, tum in pluribus manuscriptis iisque antiquioribus Vulgatae (ex quibus saltem quinquaginta adhuc exstant); quinimo certum videtur illud non affuisse in Vulgata, qualis e manibus s. Hieronymi prodiit. — β) Certum non est, conc. trid. canonizare voluisse quemlibet textum singularem etiam per se dogmaticum suae Vulgatae, sed eos tantum de quorum usu constanti in universali ecclesia constaret (ita ut vetus vulgata editio latina ex mente concilii habenda sit hujusmodi usus testis praecipuus quidem, sed non per se solum sufficiens). Atqui usus constans et universalis commatis nostri non probatur, ut infra patebit.

- 147 d. Ad recens decretum s. Officii a Leone XIII (in forma communi) approbatum: ad quaestionem, «utrum tuto negari aut saltem in dubium vocari possit esse authenticum textum I Jo. 5, 7..., eminentissimi cardinales respondendum mandarunt negative»². — Respondetur: s. Congregatio pronuntians de tuto (ergo non directe de veritate, sed de securitate doctrinae: quid in praesenti quaestionis statu tuto seu prudenter judicari possit) decreto suo disciplinari quaestionem theoreticam de genuinitate non diremit, nec ulteriores eruditorum investigationes prohibuit, uti imprimis constat ex declaratione card. Vaughan, paulo post ex Urbe scribentis: intentionem s. Officii non fuisse terminare discussionem criticam de genuinitate textus³. Igitur s. Congregatio, maximi aestimans praesumptionem in favorem genuinitatis ex Vulgata clementina diuturnoque usu ecclesiastico ortam, prudentiam monere

¹ Ita imprimis FRANZELIN, *De Deo Trino*. th. 4. — ² Decret. 13 Jan. 1897,

³ Scripsit: «I have ascertained from an excellent source, that the Decree of the Holy Office on the passage on the «three Witnesses», which you refer to, is not intended to close the discussion on the authenticity of that text. The field of biblical criticism is not touched by this Decree». Quod responsum d. Wilfr. Ward cum licentia cardinalis publicavit in *The Guardian*, 4 Junii 1897.

voluit, et hac de causa judicia in contrarium ut saltem praematura prohibuit¹.

Sequuntur itaque rationes criticae in utramque partem, ne status quaestionis lectorem lateat.

2. Argumenta critica.

148

Contra genuinitatem haec fere militant:

a. Nullus codex *graecus ante s. XV*, nulla ex *versionibus orientalibus*, nullus *codex Vulgatae ante s. VIII* comma habet, quum etiam postea in exemplaribus vulgatae non sine variantibus et modo ante, modo post v. 8 occurrat.

b. Ex *patribus graecis* nemo comma laudavit, quum tamen in causa arianismi cet. maximae utilitatis fuisset; ex *patribus latinis* pauci illud adhibuerunt, imo nulla citatio omnino certa apud illos occurrit ante saec. v.

c. Nuper Dr. Künstle probasse sibi visus est, comma primo adhibitum fuisse a Priscilliano (haeretico hispano) c. 380, et quidem sub hac forma: «Et tria sunt qui testimonium dicunt in coelo, Pater, Verbum et Spiritus, et haec tria unum sunt in Christo Jesu». Sed haec forma haereticalis mox in sensum catholicum correctam fuit².

In favorem genuinitatis haec afferri solent³:

149

a. Codices conscripti ante certam commatis citationem sunt numero *paucissimi* et *incertae originis*, quum *omissio* longe *facilius explicatur* quam additio, praesertim quia v. 7 et v. 8 iisdem verbis incipiunt ac desinunt. Posito autem facto quod comma e nonnullis codicibus exciderat, jam probabiliter *explicatur, quare plerique patres ab ejus usu abstinuerint*, ne scil. incerto fundamento niti viderentur.

¹ Ita judicant v. g. ARENDT, in *Anal. eccles.* 1902, p. 37; *Civiltà catt.* S. 17, t. VI (1899) p. 650; FEL, *De Deo uno et trino*, p. 105; J. BRUCKER, in *Etudes*, T. 82 (1900) p. 403. — ² Cfr. Imprimis L. JANSSENS, *De Deo trino*, p. 139 seq.; K. KÜNSTLE, *Das Comma joanneum* (1905). — ³ Cfr. FRANZELIN, *De Deo Trino*, th. 4; *Studium solesmense, De Deo Trino*, p. 37; ARENDT, in *Anal. eccles.* 1902, p. 36.

Ceterum comma *legitur in fragmento* (s. VII) *veteris Italiae*, quod a 1876 invenit Dr. Ziegler¹; unde infertur textum jam ante versionem s. Hieronymi in ecclesia occidentali notum fuisse.

b. Ex patribus ad comma alludere videtur *Tertullianus*²; illud probabilius citavit s. *Cyprianus*: «Dicit Dominus: Ego et Pater unum sumus. Et iterum de Patre et Filio et Spiritu Sancto scriptum est: Et tres unum sunt»³. Quodsi Facundus herminianus († 570) hunc textum ut mysticam applicationem v. 8 intellexit⁴, s. Fulgentius ruspensis († 533) eum ut veram citationem v. 7 habuit⁵. — Saec. VI comma absque dubio legerunt in Italia Cassiodorus⁶, rerum biblicarum sapiens aestimator, in Africa s. Fulgentius ruspens.⁷ Eodem ferme tempore, vel saec. praecedenti comma saepius occurrit in libris *Contra Marivadum* et in libris *De Trinitate*, qui olim absque sufficienti fundamento Vigilio tapsensi (fl. c. 485) tribuebantur⁸.

c. Maximi momenti est *Libellus fidei*, a. 484 regi Hunnerico transmissus ab 461 *episcopis catholicis* «universae Africae et insularum multarum», ubi legitur: «Ut adhuc luce clarius unius divinitatis esse cum Patre et Filio Spiritum s. doceamus, Joannis evangelistae testimonio comprobatur. Ait namque: tres sunt qui testimonium perhibent in coelo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt»⁹. Hinc probatur, comma tunc saltem in Africa universaliter receptum fuisse et quidem ut certo genuinum; quomodo enim tot episcopi contra regem haereticum et persecutorem adhibuissent textum, de cujus authentia ipsis non constitisset? Nec facile explicatur, qua ratione textus ante unum saeculum ab haeretico notorio

¹ *Fragmenta frisingensia*. — ² *Adv. Praxeam*, 25. — ³ *De Unit. eccl.* 6.

⁴ *Pro defens. 3 capitul.* 1, 3. Etiam s. AUGUSTINUS v. 8 mystice ss. Trinitati applicavit *Contra Maximum arian.* II, 22, 3. Alibi tamen idem Augustinus videri potest ad comma nostrum allusisse: *De Civ.* V, 11; *In Jo. tract.* 36, 10. — ⁵ *Resp. c. Arianos*, (MIGNE, P. L. 65, p. 224). — ⁶ *Complex. in I Jo.*, n° 10 (MIGNE, 70, p. 1373). — ⁷ L. c. — ⁸ Libri citati habentur apud MIGNE, 62. Cfr. BARDENHEWER, *Patrologie*², p. 543. — ⁹ Apud VICTOR VITENS., *De persecut. vandal.* III, 11 (MIGNE, 58, p. 227).

fabricatus ita recipi potuerit. Quodsi doct. Laur. Janssens observat, «de genuinitate hujus loci [*Libelli fidei*] apud eruditos magnum prostare dubium», et ipse deinde suspicatur, citationem commatis Vigilio tapsensi, praecipuo ejus fautori, deberi¹, respondendum putamus, tum eruditorum dubitationem, tum conjecturam cl. theologi fundamento carere².

Argumentum *internum* mittimus; genuinitatis patroni dicunt sine commate contextum hiaticum esse, adversarii reponunt admissionem commatis obscurare sensum totius periodi. Saltem admittendum putamus, indolem contextus illud non exigere³.

§ 4. *Doctrina V. T. de ss. Trinitate*

Alia quaestio est, num mysterium ss. Trinitatis in Scriptura **150** V. T. ita contineatur, ut ex ea probari queat; alia, num a nobis, qui revelatione christiana existentiam hujus mysterii clare didicimus, ostendi possit illud jam in V. T. aliquatenus innui ac veluti obumbrari; alia denique, num saltem praecipui magistri gentis electae ex hujusmodi insinuationibus accedente illustratione divina notitiam nostri mysterii sibi comparaverint.

Prima quaestio communiter negatur, et adjicitur argumentum congruentiae: aperta revelatio altissimi mysterii a longe praeparari debuit et judaeis ad polytheismum nimium inclinantibus periculosa fuisset. Tertia quaestio valde obscura est et inferioris momenti, unde eam infra brevissime expediemus. Secunda quaestio ideo potissimum tractatur, ut cohaerentia utriusque testamenti appareat et contra judaeos posteriores ostendatur, V. T. non esse anti-trinitarium.

Porro ss. Patres et theologi constanter docent, *in V. T. satis indicari quamdam distinctionem ac pluralitatem personarum in Deo, imo ipsam trinitatem saltem aliquatenus insinuari*. — Argumenta praecipua referimus⁴.

¹ L c., p. 151. — ² Quoad *primum* cfr. *De Katholiek*, 123 (1903) p. 181; quoad *alterum*: nulla ratione probatur susceptionem commatis suadente Vigilio factam esse, nec aliunde constat Vigilium commatis nostri patronum exstitisse. — ³ Cfr. JANSSENS, l. c., p. 154. — ⁴ Plura invenies v.g. apud FRANZELIN, *De Deo Trino*, th. 6 et 7; HEINRICH, *Dogm. Theol.* T. III, 1 214–219.

- 151 1° *Generalia*. «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.... Et creavit Deus hominem ad imaginem suam; ad imaginem Dei creavit illum»¹. Quum statim sequatur singulare «creavit», hypothesis nudi pluralis majestatici minus probabilis est; aliunde verba non diriguntur ad angelos, non enim ad imaginem angelorum creatus est homo. Adjici potest triformis benedictio liturgica, Dei jussu a sacerdotibus adhibenda², et imprimis trisagion quod audivit Isaias in solemni visione, qua propheta consecrabatur: «Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum.... Et audivi vocem Domini dicentis: quem mittam, et quis ibit nobis»³. Porro s. Joannes docet, Isaiam hac visione conspexisse gloriam Filii, et s. Paulus verba Domini prophetam mittentis tribuit Spiritui Sancto⁴.
- 152 2° De *secunda persona* V. T. apertius loquitur; nec mirum: finis enim legis et totius antiqui foederis Christus. — a. *Prophetiae messianae* satis significant, Messiam a Deo mittendum esse Deum, quod necessario arguit distinctionem duarum personarum, mittentis scil. et missi. Praeterea indicant Messiam esse Deum genitum, ergo Filium. Messias vocatur «Emmanuel», «Deus fortis, pater futuri saeculi» [aeternitatis]⁵, «dominator in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus aeternitatis»⁶. Dicitur: «Ecce ego mitto angelum meum et praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum dominator (יהוה), quem vos quaeritis et angelus testamenti quem vos vultis»⁷. Et: «Sedes tua Deus in saeculum saeculi.... unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae»⁸. — Praeterea: «Dixit Dominus ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te»⁹; «Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.... ex

¹ Gen. 1, 26, 27. — ² Num. 6, 22 seq. — ³ Is. 6, 3, 8. — ⁴ Jo. 12, 41; Act. 28, 25. — Celebrem *theophaniam* in Mambre (Gen. 18.) s. Augustinus intellexit ut manifestationem totius ss. Trinitatis; tres vidit et unum adoravit; cfr. JANSSENS, l. cp., p. 118 seq. Contra LAGRANGE: «La difficulté se résout; croyons-nous, par une distinction de sources: dans l'une trois personnages qui ont la forme humaine, dans l'autre Jahvé seul». Rev. Bibl. 1903, p. 220.

⁵ Is. 7, 14, 8, 8; 9, 6. — ⁶ Mich. 5, 2. — ⁷ Mal. 3, 1. — ⁸ Ps. 44, 7, 8. Et parum refert quod textus primitivus probabilius habuerit: «Unxit te Jahve, Deus tuus».... — ⁹ Ps. 2, 7.

utero ante luciferum genui te»¹. **b. Libri sapientiales** de Sapientia ita loquuntur, ut effata omnia simul vix, aut ne vix quidem, intellegi possint de solo attributo aut dono Dei, sed intellegi moraliter debeant de Sapientia, quae sit persona divina, distincta ab alio a quo procedit per generationem quamdam spiritualem². Lege *Prov.* 8, 22—31, *Eccli.* 24, 5—14, *Sap.* 7, 25—27, 8, 1; 9, 9; 10³.

3° De *tertia persona* obscurissimae tantum prostant in- **153**
sinuationes. Etsi enim V. T. saepius memorat «Spiritus Domini,» «Spiritus sanctum,» cet. et saltem aliquoties eo modo ut lectores christiani veluti sponte intellegant personam distinctam⁴, nullus quantum scio affertur locus, qui per se consideratus non possit convenienter exponi de attributo aut operatione divina personificatis.

Corollarium. Ad quaestionem tertiam multi scholastici **154**
cum s. Thoma respondent, etiam sub V. T. majores, patriarchas scil. et prophetas de ss. Trinitate habuisse notitiam satis claram, legisperitos saltem aliquam, commune vulgus vix ullum. Ipse s. THOMAS: «Ante peccatum et post necessarium fuit a maioribus explicitam fidem de Trinitate haberi, non autem a minoribus usque ad tempus gratiae»⁵.

Attamen salva reverentia observare liceat, hujusmodi assertiones excedere praemissas, quas Scriptura V. T. suppeditat.

¹ *Ps.* 109, 1, 3. Quod lectio «ex utero» cet. retinenda est, cfr. *Der Katholik*, 1865, 11, p. 129; *Theol. Quartals.* (Tübingen), 1898, p. 612. — ² Cfr. KLASSEN, *Die alttest. Weisheit und der Logos der jüdisch-alexand. Philosophie* (1878). — ³ De voce *ἐκτίσεν* (*Prov.* 8, 22) et «creata sum» (*Eccli.* 24, 14) infra, ubi de processione secundae personae. Plures s. patres censuerunt, distinctionem duarum personarum in Deo etiam insinuari iis V. T. *theophaniis*, in quibus idem apparens simul *Deus* et *Angelus Dei* (מַלְאָכֵי יְהוָה) vocatur: *Gen.* 16, 7—13; *Gen.* 31, 11—13 cfr. 28, 13; *Exod.* 3, 2 seq. Quum enim Verbum in carne venturum etiam alibi angelus = missus nominetur (*Mal.* 3, 1), patres concluserunt Deum, Angelum-Dei, esse Filium missum a Patre. Cfr. v.g. L. JANSSENS, *De Deo trino*, p. 115. Longe aliter de Angelo-Jahve sentit LAGRANGE, *Rev. Bibl.* 1903, p. 212. — ⁴ Cfr. v.g. *Is.* 11, 2; 61, 1; *Joel.* 2, 28; *Job.* 26, 13; 33, 4; *Ps.* 103, 30; *Sap.* 1, 7; 9, 17. — ⁵ *De verit.* 14, 11 c.; cfr. *S. Th.* II, II, 2, 7, 8; *In III Sent.* d. 25, q. 2, a. 2, sol. 4.

Quid patriarcharum et prophetarum coryphaei per speciales illustrationes divinas didicerint, judicare nequimus; summos quosdam viros divinitatem futuri Messiae, proinde aliquam distinctionem personarum in Deo, clarius obscurius cognovisse, non ambigimus; ceterum id unum asserere audemus, ante Christi adventum revelationem ss. Trinitatis satis praeparatam fuisse, ut tempore Annuntiationis notiones «Filius Dei» et «Spiritus Sanctus» non fuerint plane novae et incognitae.

ART. II

EXSISTENTIA SS. TRINITATIS PROBATUR EX TRADITIONE

- 155** Fidem ss. Trinitatis inde a conc. nicaeno (a. 325) communem fuisse in universa ecclesia, extra controversiam est; sed adversarii dogmatis dicere solent, illud proprie per conc. nicaenum (et subsequens conc. constantinop. I) formatum esse, antea vero plerosque christianos aut modalismo affines fuisse aut saltem Filium et Spiritum s. non origine tantum sed etiam distinctione naturae Patri subordinasse, a. v. eos non habuisse verum Deum. Requiritur igitur et sufficit, ut traditionem antenicaenam breviter perlustremus¹. Exponemus 1° argumenta quaedam ex cultu et praxi publica ecclesiae, 2° testimonia praecipua ss. Patrum; deinde in scholio indicabimus viam ad difficiliora illorum effata concilianda.

Praemittimus duos textus, quibus s. Augustinus et ipse Athanasius, praecipuus arianismi impugnator, communem fidem antiquorum patrum de ss. Trinitate attestantur.

S. AUGUSTINUS: «Omnes quos legere potui, qui ante me scripserunt de Trinitate quae Deus est, divinatorum librorum veterum et novorum catholici tractatores, hoc intenderunt secundum Scripturas docere, quod Pater et Filius et Spiritus s. unius ejusdemque substantiae inseparabili aequalitate divinam insinuent unitatem, ideoque non sunt tres dii sed unus

¹ Plura invenies v.g. apud FRANZELIN, *De Deo trino*, th. 8—11; HEINRICH, *Dogm. Theol.* IV, 1 229 seq.

Deus, quamvis Pater Filium genuerit et ideo Filius non sit qui Pater est, Spiritus Sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, Patri et Filio etiam ipse coequalis»¹.

S. ATHANASIUS: «Nos quidem hanc sententiam a patribus ad patres transiisse demonstramus; vos vero, o novi judaei et Caiphae discipuli, quos patres dictorum vestrorum exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem umquam proferetis, omnes enim a vobis abhorrent.» Calumniamini «oecumenicam synodum [nicaenam], quia videlicet non vestra definivit, sed ea quae ab initio tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt et ministri fuerunt sermonis; nam fides quam synodus scripto confessa est, ipsa est fides catholicae ecclesiae»².

I. Testimonia ex *cultu et praxi ecclesiae*.

156

1° Forma baptismi, quam ecclesia semper adhibuit, et praxis antiquissima *triplicis* immersionis aut infusionis in honorem trium personarum publicam fidem Dei unius simul et trini arguunt. *Didachè*: «Baptizate in nomine P. et F. et Sp. s.... Effunde in caput ter aquam in nomine P. et F. et S. s.»³. TERTULLIANUS: «Nec semel sed ter ad singula nomina in personas singulas tingimur»⁴.

Praeterea sensum formae baptismalis apertius explicant tum *interrogationes* baptismi praeviae, quas Firmilianus caesaraeen. «symbolum Trinitatis» appellabat⁵, tum imprimis *symbolum apostolicum*, quod saltem ad medium saec. II ascendit⁶.

2° *Doxologiae*, quarum usus perantiquus est, eundem 157 honorem Patri, Filio, Spiritui s. deferunt. Forma «Patri, per Filium in Spiritu s.» [ὁὶὰ . . ἑν,] quae ordinem personarum exprimit et quam ariani postea in suum sensum detorquebant,

¹ *De Trin.* 1, 4, 7. — ² *De Decr. nicaen.* n° 27. — ³ *Didachè*, 7; cfr. s. JUSTINUS, *Apol.* 1, 61. — ⁴ *Adv. prax.* 26; cfr. *De Coron.* 3; S. BASILIUS, *De Spir. s.* c. 27, n° 66. — ⁵ *Inter Ep. Cypriani*, 75, n° 11; cfr. *Epp. s. Cypri.* 69, n° 7. — ⁶ Cfr. s. IRENAEUS, *Adv. Haer.* 1, 10, 1; et meum tractatum *De Fontibus*, n° 162.

non videtur antiquior formis simpliciter coordinantibus: «Patri cum Filio in Spiritu s.» [μετά... σὸν] et: «Patri et Filio et [vel: cum] Spiritu s.» — *Martyr. s. Polycarpi* (scriptum infra annum post ejus mortem, a. 155): «Te glorifico per sempiternum et coelestem pontificem J. C., dilectum tuum filium, per quem tibi cum ipso et Spiritu s. gloria et nunc et in futura saecula, amen»¹. — Hymnus graecus 2ⁱ vel 3ⁱ saec.: «Lumen cernentes vespertinum, laudamus Patrem et Filium et Spiritum Sanctum Dei»². — DIONYSIUS ALEX. († 264) «secundum formam ac regulam a presbyteris, qui ante nos vixerunt, acceptam», epistolam concludit: «Deo Patri et Filio d. n. J. C., cum Sancto Spiritu gloria et imperium in saecula saeculorum»³.

158 II. Testimonia ex ss. *Patribus*.

S. CLEMENS ROM.: «Sicut enim Deus vivit et Dominus J. C. vivit et Spiritus sanctus, fides et spes electorum, ita...»⁴. Igitur Dominus Jesus et Spiritus s. sunt unum objectum fidei et spei cum Patre.

S. IGNATIUS M.: «Studete confirmari in doctrinis Domini et apostolorum, ut omnia prospere vobis succedant in Filio et Patre et in Spiritu.... Subjecti estote episcopo ut Jesus Christus Patri secundum carnem, et apostoli Christo et Patri et Spiritui»⁵.

ATHENAGORAS: «Quis non miretur, cum atheos vocari audit eos, qui docent Deum Patrem et Filium Deum et Spiritum sanctum, eorumque ostendunt et in unitate potentiam et in ordine distinctionem» τὴν ἐν ἐνώσει δύναμιν καὶ τὴν ἐν τάξει διαίρησιν»⁶.

S. IRENAEUS: «Adest enim ei [Deo Patri] Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus, per quos et in quibus omnia libere et sponte fecit, ad quos et loquitur dicens: Faciamus hominem.... Et quoniam Verbum semper cum Patre erat, per multa demonstravimus. Quoniam autem et Sapientia, quae est Spiritus,

¹ *Martyr. Polyc.* 14; cfr. s. JUSTINUS, *Apol.* 1, 65; 67. — ² Apud ROUTH, *Reliq. Sacr.* III, p. 515. — ³ Apud s. BASILIUM, *De Spir. s.*, c. 29, n° 72,

⁴ *I Cor.* 58, cfr. 46, 6; DE GROOT, *Clemens rom. over de h. Drieuuldigheid*, enz. in *Studien* an. 65, p. 259. — ⁵ *Ad Magnes.* 13. — ⁶ *Legatio*, 10.

erat apud eum ante omnem constitutionem per Salomonem ait: Deus sapientia fundavit terram»¹. — Alibi: «Solus unus Deus fabricator [universorum]; hic Pater, hic Deus fecit ea per semetipsum, hoc est per Verbum et per Sapientiam suam»². Denique dicit de Filio: «Qui est in Patre et habet in se Patrem»³.

TERTULLIANUS: «Nos unicum quidem Deum credimus.... 159 Custodiatur oeconomiae sacramentum, quae unitatem in trinitatem disponit, tres dirigens. Tres autem non statu sed gradu, nec substantia sed forma, non potestate sed specie. Unius autem substantiae et unius status et unius potestatis, quia unus Deus, ex quo et gradus isti et formae et species in nomine Patris et Filii et Spiritus s. deputantur.» Alibi: «Opus evangelii, substantia N. T. Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres crediti, unum Deum sistunt»⁴.

ORIGENES: «Species eorum, quae per praedicationem apostolicam manifeste creduntur, istae sunt. Primo quod unus Deus est... Hic Deus justus et bonus pater Domini nostri J. C.... Tum deinde quia Jesus Christus, ipse qui venit, ante omnem creaturam natus ex Patre est. Qui homo factus incarnatus est quum Deus esset, et homo factus mansit quod erat Deus. Tum deinde honore ac dignitate Patri et Filio sociatum tradiderunt Spiritum sanctum. In hoc jam non manifeste discernitur, utrum natus an innatus, vel filius etiam Dei habendus sit ipse, necne. Sed inquirenda jam ista pro viribus sunt de s. Scriptura»⁵. Et: «Nihil in Trinitate majus minusve dicendum est... Manifestissime designatur, quod nulla est in Trinitate discretio»⁶. Alibi: »Didicimus credere esse [in Deo] tres hypostases: Patrem et Filium et Spiritum sanctum»; et: «Quomodo inferior dici potest, qui Filius est et omnia est quae Pater»⁷.

S. CYPRIANUS: «Dicit Dominus: ego et Pater unum sumus,

¹ *Adv. Haer.* IV, 20, 1, 3; cfr. I, 10, 1. S. Irenaeus Spiritum s., qui «Spiritus veritatis» (*Jo.* 15, 16) est, saepius Sapientiam vocat. — ² L. c. II, 30, 9. — ³ L. c. III, 6, 2. — ⁴ *Contra Prax.* 2 et 31. — ⁵ *De Princ.* Praef. n° 4. (Translatio Rufini satis libera et emendata). — ⁶ L. c., cp. 3. — ⁷ *In Jo. tract.* 2 (MIGNE, P.G. 14, p. 128; *In Ep. ad Rom.* VII, 5 (MIGNE, p. 1115).

et iterum de Patre et Filio et Spiritu s. scriptum est: et hi tres unum sunt»¹.

- 160** S. DIONYSIUS papa in ep. dogmatica ad Dionys. alex. a. 262: «Sabellii impietas est, quod dicat Filium esse Patrem et vicissim; illi autem [Tritheitae] tres deos quodammodo praedicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostates inter se omnino separatas dividunt. Necesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum s. in Deo manere et habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem, Deum universorum omnipotentem dico, reduci et colligi... Non minus illi culpani sunt, qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, cum divina Scriptura illum genitum, non autem formatum et factum esse testetur. Fuit semper, siquidem est in Patre, ut ipse declarat... Itaque admirabilis divinaque unitas non est in tres divinitates separanda, neque factionis vocabulo dignitas summaque Domini magnitudo est diminuenda, sed credendum esi in Deum, Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium et in Spiritum Sanctum»².

S. GREGORIUS THAUMATURGUS († 270): «Unus Deus pater Verbi viventis.... Unus Dominus solus ex solo, Deus ex Deo.... Unus Spiritus s. ex Deo subsistentiam (*ὑπαρξιν*) habens. Trinitas perfecta, quae gloria et aeternitate et regno non dividitur nec alienatur»³.

- 161** **Scholion.** *De difficilioribus patrum ante-nicaenorum dictis*⁴.

¹⁰ Tum ex testimoniis supra allatis, tum ex facto indubitato, quod ecclesia coaeva doctrinam Arii statim ut inauditam et blasphemam abhorruit, satis refellitur assertio, patres

¹ *De Unit. eccl.* 6. — ² Apud s. ATHANASIUM, *De Decr. nicaen.* n° 26.

³ *Expos. fidei*, MIGNE, P.G. 10, p. 984; cfr. BARDENHEWER, *Altkirch. Lit.* II, p. 279. — ⁴ Cfr. PETAVIUS, *De Trinitate*, l. 1, 3–5 cum *Praefatione* in 2^a Ed. adjecta et notis Zachariae; siquidem multis placet, Petavium in corpore operis de antiquis patribus paulo durius judicasse. DUCHESNE, *Les Témoins antenicéens du dogme de la Trinité* (1882), qui Petavio assensit.

antenicaenos aut omnes aut plerosque subordinatianismum quemdam fovisse, proinde reapse, etsi bona fide, antinicaenos fuisse. Negari tamen nequit, apud patres antenicaenos bene multos inveniri effata, quae, si per se sola considerantur, sensum subordinatianum habere possunt, imo nonnumquam facilius ad mentem Arii quam in sensum catholicum exponerentur. Verum quia iidem scriptores alibi catholice loquuntur, et ii saltem qui vere «patres» sunt omnino cum ecclesia sentiebant, rationi consentaneum est, duriora eorum dicta, quantum moraliter fieri potest, benigne interpretari¹. Nec mirum est, patres quoad substantiam dogmatis, identitatem scilicet naturae in tribus personis distinctis, plane recte sentientes, interdum minus apte esse locutos. *Primo* notiones de intima altissimi mysterii quidditate adhuc satis confusae exsistebant; *deinde* defuit iis idioma ad novos conceptus exprimendos expolitum: significatio terminorum usque loquendi adhuc fluctuabat; *tertio* formulae adhibitae ad unum errorem excludendum, aliquando incautae erant respectu alterius erroris, quem loquens aut non cognoscebat aut actu non respiciebat. *Denique* distinguendae sunt fides et incipiens speculatio theologica, nec statim dicendus est substantiam dogmatis non cognovisse aut dimisisse, qui theologizando ea protulit quae, si urgeantur et ad strictam consequentiam perducantur, salvo dogmate sustineri nequeunt. Iniquum esset non aestimare ingentem difficultatem, quam experti sunt qui «intellectum fidei» excolere coeperunt!

2° Porro praecipuae difficultates ad has fere classes reducuntur². 162

a. Aliquando multum urgent eam Patris notam, qua est *principium fontale* aliarum personarum. Hinc solus Pater vocatur «ὁ Θεός» (cum articulo), «αὐτόθεος», «Deus super omnia», «tota substantia»; Filius vero simpliciter Θεός (sine articulo), «Deus de Deo», «Deus secundo loco», «Dominus», «derivatio

¹ Cfr. Tract. *De Fontibus*, n° 173. — ² Cfr. FRANZELIN, *De Deo Trino*, th. 11; brevius POHLE, *Dogmatik*, I², p. 298.

totius et portio». — Nihilominus non inferioritatem naturae in Filio (et Spiritu s.), sed solam habitudinem procedentis ad principium significare voluerunt.

b. Aliquando docent, Patrem *voluntate* aut *voluntarie* genuisse Filium, quod ita intellegi potest ac si libera voluntas Patris esset causa effectrix Filii, qui in hac suppositione esset creatura. — Reapse patres respiciebant tricas adversariorum: nusquam dixerunt aut intenderunt Patrem libere genuisse Filium, sed significarunt eum nec invitum, nec caeca necessitate Filium generasse, sed necessitate naturae intellectualis, voluntate concomitante¹.

- 163 c. Aliquando dicunt, Filium *ministrare* Patri in operibus ad extra, generationem Filii exhibent *veluti ordinatam ad creationem* mundi; praeterea duplicem generationem distinguunt, internam qua *Verbum insitum* (λόγος ἐνδιάθετος) ab aeterno a Patre procedit, et externam qua ut *Verbum prolatitium* (λόγος προφορικός) creatione et incarnatione manifestatur; illam s. Hippolytus et Tertullianus nomine conceptionis, hanc generationis discernunt. — Ministerium Verbi ex mente patrum non importat minoritatem naturae sed solum ordinem processionis, nam teste Irenaeo idem est »facere per seipsum» et »facere per Verbum et Sapientiam»². Ubi (respiciendo ad *Prov.* 8, 22 seq.) generationem Verbi describunt ut dispositivam ad creationem, in Verbo considerasse videntur ideas exemplares rerum, quas etiam posteriores patres Filio appropriant. Nec mirum est, antiquos non satis distinxisse proprium et appropriatum. Memorando generationem externam in tempore, vocem generationis improprie adhibent pro manifestatione et missione, quatenus creatio mundi est manifestatio idearum exemplarium Verbo appropriatarum, incarnatio vero missio ipsius Verbi in carnem. Distinctio conceptionis et generationis habenda est speculatio philosophico-theologica, minus recta quidem, sed quae saltem apud Tertullianum verum errorem in fide non importabat.

¹ Cfr. S. 1h. I, 41, 2. — ² Cfr. supra n° 158.

d. Aliquando dicunt, Patrem ratione suae immensitatis esse *penitus invisibilem*, Filium vero (et Spiritum s.) posse visibiliter apparere et in his apparitionibus quodammodo loco circumscribi. — At nusquam Filium ab immensitate excludunt, numquam dicunt Filium secundum naturam divinam visibilem fieri posse aut circumscribi, unde haec intellexisse censendi sunt de natura humana et phaenomenis theophaniarum, ex opinione patrum incarnationi praeludentibus. Ceterum non satis distinxisse videntur missionem et apparitionem, hinc ex eo quod Pater mitti nequit, minus recte conclusisse, eum apparere non posse.

Ceterum nec necessarium est, nec possibile cuncta scriptorum antenicaenorum effata salvare. Hermas Verbum (ante incarnationem) cum Spiritu s. identificasse omnino videtur¹. S. Hippolytum cum suis ipse Callistus papa aliquando di-theismi accusavit². S. Justinus et magis adhuc Origenes duplicem veluti faciem ostendunt, christiani scil. et philosophi. Ubi simpliciter referunt quid credant, traditionem orthodoxam exhibent; ubi placita philosophica cum fide sua componere, imo fidem suam speculatione philosophica confirmare nituntur, subinde ab integra veritate nonnihil deflectunt³.

³⁰ Quam incerta olim fuerit quorumdam *terminorum significatione*, patet ex sequentibus⁴. 165

Ὀυσία. S. Hippolytus contra Noetum *Ὀυσίαν* adhibuerat pro *persona*. Hinc syn. antioch. (a. 269) contra Paulum samosat. dicere noluit, Filium esse *ὁμοούσιον* cum Patre, et Origenes asseruit, eum esse *ἑτεροούσιον* a Patre — Praevaluit usus ut *Ὀυσία* acciperetur pro essentia seu natura, et ita syn. nicaena Filium *ὁμοούσιον* praedicavit.

Πολύμα. S. Dionysius alex., defendendo realem distinctionem

¹ Pastor, Sim. 9, I. — ² Philos. IX, 2, II. — ³ De s. Justino cfr. FEDER, *Justins des Märtyrers Lehre von Jesus Christus*, cet. (1906); de Origène cfr. iudicium aequissimum s. Athanasii *De Decret. nicaen.*, 27. — ⁴ Cfr. *Studium Solesmense, De Deo Trino*, p. 60.

personarum contra Sabellium, Filium dixit «opus», *ποίημα* Patris. Hinc accusatus apud Dionysium papam, huic quoad rem plene consentiebat, docens Filium esse ejusdem substantiae cum Patre. — Symbolum nicaenum habet: *γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα*.

Ὑπόστασις et πρόσωπον. In conc. alex. a. 362 (ergo diu post nicaenum) orientales adstruebant unam *οὐσίαν* et tres *ὑπόστασεις*; occidentales, quibus *ὑπόστασις* supposebat pro substantia, non tres *ὑπόστασεις* sed tria *πρόσωπα* admittenda esse dicebant. Quia tamen Sabellius vocem «tria πρόσωπα» adhibuerat pro tribus muneribus seu modis unius personae, orientales hanc vocem excludendam censebant. — Rem componebat s. Athanasius ostendendo litem agi de vocibus.

Apud latinos non tanta fuit vocum confusio, habuerant enim Tertullianum latinitatis christianae fabrum eximium.

166 CONSECTARIA HUIUS CAPITIS.

Probato dogmate ss. Trinitatis, existentia scil. trium personarum inter se realiter distinctarum, quae, quum eandem numero essentiam habeant, sunt consubstantiales, operae pretium est explicitius statuere tres veritates, quae in praedictis jam implicite continentur.

1° Tres personae divinae sunt **perfecte coaequales**, tum quantum ad *aeternitatem*¹, tum quantum ad magnitudinem seu *perfectionem*², proinde quantum ad gloriam ac beatitudinem³. — *De fide* est ex *Symb. athan.*: «In hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totae tres personae coaeternae sibi sunt et coaequales... Aequalis

¹ Cfr. S. Th. I, 42, 2. — ² L. c., 4. — ³ Hinc *Praefatio* ss. Trinitatis: «Quod enim de tua [Patris] gloria revelante te credimus, hoc de Filio tuo, hoc de spiritu s. sine differentia discretionis [i.e. sine differentia, quae discretionem seu diversitatem naturae sequeretur] sentimus. Ut in confessione verae sempiternaeque deitatis, et in personis proprietas [nota singulis propria] et in essentia unitas et in maiestate [perfectione] adoretur aequalitas».

gloria, coaeterna majestas». Ratio est manifesta: qui eamdem numero naturam habent, imo sunt (nulla enim in Deo datur compositio ex natura et personalitate), nonnisi ejusdem aeternitatis, perfectionis, gloriae esse queunt. S. Paulus de Filio: «Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo» [Patri]¹. — Quomodo autem cum hac aequalitate quadret, quod paternitas non convenit Filio, nec fileitas Patri, cet. infra dicetur.

Porro quum quaelibet persona sit infinite perfecta, infinito autem nihil addi possit, sequitur *tres personas simul non plus perfectionis habere quam singulas*; s. AUGUSTINUS: «Tantus est solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus Sanctus, quantus est simul Pater, Filius et Spiritus Sanctus»². Quamvis itaque una persona non sit *tot* (personae) quot tres, est tamen *tantum* (perfectione) quantum tres.

Sequitur adhuc, *singulas personas et totam Trinitatem esse aeque adorabiles* et eodem cultu prosequendos³.

2° Tres personae divinae inconfusae sibi mutuo permeant 167 et inexistunt: περιχώρησις, *circuminessio* (circuminedere, circumpermeare), *circuminsessio* (circuminsidere). — De *fide* est ex conc. florent.: «Propter hanc unitatem [naturae] Pater est totus in Filio, totus in Spiritu s.; Filius totus est in Patre, totus in Spiritu s.; Spiritus s. totus est in Patre, totus in Filio»⁴.

Rationem exhibet s. THOMAS: «Secundum essentiam Pater est in Filio, quia Pater est sua essentia et communicat suam

¹ Philip. 2, 6. — ² De Trin. VI, 7, 9. — ³ LEO XIII: «Innocentius XII decessor noster solemnina quaedam honori Patris propria postulantis omnino negavit. Quodsi singula incarnati Verbi mysteria certis diebus festis celebrantur, non tamen proprio ullo festo celebratur Verbum secundum divinam tantum naturam; atque ipsa etiam Pentecostes solemnina non ideo inducta antiquitus sunt, ut Spiritus s. per se simpliciter honoraretur, sed ut ejusdem recoleretur adventus sive externa missio. Quae quidem omnia sapienti consilio sancita sunt, ne quis forte a distinguendis personis ad divinam essentiam distinguendam prolaberetur.» Enc. *Divinum illud munus*, 9 Maji 1897, in *Leonis XIII Allocutiones*, cet. (Ed. Desclée) VII, p. 21. — ⁴ DENZ. n° 703.

essentiam Filio, non per aliquam suam transmutationem: unde sequitur quod, cum essentia Patris sit in Filio, in Filio sit Pater. Et similiter cum Filius sit sua essentia, sequitur quod sit in Patre, in quo est ejus essentia... Et eadem ratio est de Spiritu s.»¹. Ipse Dominus: «Ut cognoscatis et credatis, quia Pater in me est et ego in Patre»; et: «Qui videt me, videt et Patrem... non creditis, quia ego in Patre et Pater in me est?... Pater in me manens ipse facit opera»². S. JOANNES DAMASC.: «Ἐν ἀλλήλαις αἱ ὑποστάσεις εἰσὶν»³.

168 3° Tres personae divinae **unam numero habent operationem ad extra**, a.v. omnis operatio ad extra procedit a tribus personis communiter tamquam ab uno principio. — De *fide* est ex conc. florent.: «Pater et Filius et Spiritus s. non sunt tria principia creaturae, sed unum principium»⁴.

Ratio: operatio sequitur naturam, quae est principium quo agit persona. Igitur quum tres personae divinae eandem numerice naturam habeant, sequitur quod unam eandemque habeant operationem. Praeterea: natura et operatio in Deo indentificantur, operatio enim ad extra nihil aliud est quam ipsa natura divina, quatenus est actus infinitus, connotato termino extrinseco. Ergo quia una numero est natura, una etiam est operatio⁵. Ipse Dominus: «Quaecumque enim ille [Pater] fecerit, haec et Filius similiter facit»⁶.

Quum autem personae divinae non tantum simul sed etiam singulae totam deitatem habeant ac sint, eadem operationes modo uni, modo alteri personae tribui possunt, quum reapse non minus unius sint quam alterius⁷.

Diximus operationes ad extra procedere a tribus personis communiter *tamquam ab uno principio*. Operantur enim ad extra non formaliter ut sunt tres distincti, sed ut consubstantiales, ut habentes unam numero naturam. Et ita tres

¹ S. Th. I, 42, 5. — ² Jo. 10, 38; 14, 9, 10, cfr. I Cor. 2, 10, 11. —

³ De fid. orth. I, 8, 38. — ⁴ DENZ. n° 703; cfr. conc. later. IV: «unum universorum principium»; DENZ. n° 428. — ⁵ Cfr. S. Th. I, 42, 6; 45, 6. —

⁶ Jo. 5, 19; cfr. supra n° 142, a. — ⁷ Cfr. supra, I. c.

personae operantes non sunt nisi unus operator, tres personae creantes unus creator. Cfr. quae infra dicemus de Patre et Filio, ut sunt unum principium Spiritus s..

Nota. Quomodo doctrina de communi operatione verificetur in incarnatione, alibi explicatur¹. Manifestum autem est, doctrinam expositam non applicari iis operationibus et passionibus Verbi incarnati, quarum *principium quo erat natura assumpta*. Non enim Deus Pater natus est et manducavit et esurivit, cet., sed solus Filius. Quodsi Pater non minus quam Filius Lazarum suscitavit, solus Filius clamavit: «Lazare, veni foras!»

In s. Trinitate tres personae operantes unam habent operationem propter unicitatem naturae, in Christo una persona operans duas habet operationes propter duplicitatem naturae.

CAPUT II

DE NATURA SS. TRINITATIS

Probata substantia dogmatis, intimam ejus rationem considerare debemus, ut ita tum per ea quae fontes revelationis continent, tum per ea quae speculatio theologica exinde deduxit, ad notitiam paulo explicatiorem altissimi mysterii perveniamus. Ad hunc autem finem agendum erit *primo* de processionibus, *deinde* de relationibus divinis, *denique* ad modum appendicis de appropriatione et missione in divinis.

ART. I

DE PROCESSIONIBUS DIVINIS²

Processio (ἐκπόρευσις, προβολή) in praesenti materia est origo 169 unius ab alio.

Processio alia est *ad extra*, transiens, cujus terminus procedit extra causam, sicut filius est extra patrem et opus extra

¹ Cfr. tract. *De Deo redempt.* n° 60. — ² S. 1h. I, 27; S. c. G. IV, 1 seq.; *De Pot.* 10.

factorem; alia *ad intra*, immanens, cujus terminus manet intra principium, sicut verbum (mentis) procedit ab intellectu.

Ubi agitur de creaturis in quavis processione, etiam immanenti, distingui potest processio *operationis* et operati seu *termini*; primo enim a nostro intellectu procedit actio intellegendi, deinde verbum (species expressa), quod est terminus ejus. *In Deo* autem nulla datur secundum rem processio operationis ab operante, quippe quae potentialitatem involvit, sed *processio termini tantum*. Et ita ab eo ad extra procedunt creaturae; ad intra vero revelatione docemur Filium procedere a Patre, Spiritum s. a Patre simul et Filio. Intellegitur autem processio *realis*, non rationis tantum, talis scil. quae est in Deo independentem a nostro modo cogitandi.

Porro in divinis processio immanens non potest intellegi tamquam processio a causa. Verae siquidem causae respondet effectus; effectus dicit effectiōnem = eductionem rei ex nihilo sui = transitum a non-esse ad esse, dehinc diversitatem saltem numericam naturae, dependentiam et posterioritatem sive temporis sive saltem naturae in procedente: quae omnia divinis personis convenire nequeunt. Hinc processio in divinis vocari solet *processio tamquam a principio*, quae vox latius patet quam causa et praedicta inconvenientia non ita necessario innuit, sed solum dicit «quemdam ordinem, sicut cum dicimus punctum [physicum] esse principium lineae»¹.

Principio respondet principiatum, sed quia haec vox «minorationem importare videtur, refugere debemus ne Filio et Spiritui Sancto attribuatur»², unde personae praecedentes potius dicuntur esse *a principio* quam principiatæ.

Jam expurgata notione efficientiae cum suis consequentiis, processio in divinis reapse nihil aliud importat quam realem distinctionem personarum cum habitudine principii ad eum qui est a principio, et vice versa, in eadem numero essentia.

¹ S. Th. I, 33, 1. Quodsi patres graeci non tantum vocem ἀρχή sed etiam vocem αἰτία adhibent, id faciunt unice ad indicandam originem seu ordinem, *exclusa quavis efficientia*. — ² De Pot. 10, 1 ad 9. Addit tamen s. Doctor, vocem *principiati* a graecis adhiberi et apud sane intellegentes concedi posse.

Definiri autem potest: *origo unius personae ab alia tamquam a puro principio, per ejusdem numero naturae communicationem.*

Dogma catholicum de processionibus exhibet symb. athan.: «Pater ~~est~~ nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est, non factus nec creatus, sed genitus. Spiritus s. a Patre et Filio, non factus nec creatus nec genitus, sed procedens.»

PROP. 1. **Solus Pater non procedit, sed est principium 170 sine principio.**

Conc. florentinum: «Pater quidquid est aut habet, non habet ab alio sed ex se et est principium sine principio»¹.

Patrem esse *principium* probabitur iis, quae in prop. 2 et 3 afferemus. Patrem eumque solum non procedere, seu esse principium *sine principio*, implicite continetur in Scriptura, quae nullibi habet Patrem procedere, et, docendo alias personas ab ipso procedere, processione (passivam) ipsius aequivalenter excludit: repugnat enim principium procedere ab iis quorum principium est. Traditio est aperta: praedicando Patrem eumque solum ἀγέννητον, ingenitum, innascibilem, patres non processione per generationem tantum, sed omnem omnino processione excludere intendunt: s. BASILIUS: «Ingenitum esse idem est ac a nullo esse»².

Scholion. *Nomina propria primae personae*³. — Ex prae- 171 dictis sequitur nomina *Principium, Pater, Ingenitus*, ubi et quatenus personaliter adhibentur, soli Patri, non vero aliis personis convenire. Dico: ubi *personaliter* adhibentur, nam eadem nomina etiam essentialiter, i. e. de Deo secundum essentiam, praedicari possunt: siquidem Deus, in quantum est unus essentia, est principium creaturae, pater noster (in sensu improprio), et ingenitus (i. e. non productus).

Principium habitudinem primae personae ad duas alias personas significat. Dici tamen solet *Principium sine principio*

¹ Cfr. DENZ. n° 703. — ² C. *Eunom.* l. 1, n° 15. — ³ S. Th. I, 33.

aut *Principium fontale*, ut prima persona disertius distinguatur a secunda, quae simul cum prima est principium Spiritus s., non tamen principium sine principio, nec principium fontale, sed principium de principio.

Pater habitudinem primae personae ad secundam exprimit.

Ingenitus ex uso theologico non meram negationem processionis passivae significat, sed potius designat primum principium, quatenus ipsum non est ab alio; unde sub forma negativa rem maxime positivam exprimit.

172 PROP. 2. Filius procedit a Patre per generationem.

Dogma fidei est ex symb. athan. jam citato et symb. nicaeno¹. — Prop. duo complectitur: secundam personam procedere a prima, et ab ea procedere per generationem; quum autem generatio sit modus specialis procedendi, solam generationem ex Patre probasse sufficiet.

Probatur. — Ex s. *Scriptura*. a. Secunda persona saepissime vocatur «Filius» Dei Patris, et ita quidem ut necessario intellegendus sit filius non in sensu metaphorico: adoptatus, sed filius in sensu proprio; atqui filius in sensu proprio is tantum est, qui generatione procedit ab ea cujus filius dicitur. — Nomen «filii» in sensu proprio esse sumendum, constat a) quia vocatur filius simpliciter: $\delta \nu\acute{\iota}\omicron\varsigma$ ²; β) quia distinguitur ab aliis et opponitur aliis, qui sunt filii per adoptionem³; γ) quia in oppositione ad adoptatos vocatur filius proprius et verus: «Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum»⁴. — «Scimus quoniam Filius Dei venit et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita aeterna»⁵.

b. Secunda persona aperte dicitur «genita», quod plane idem est ac generatione procedens. «Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi [$\acute{\omega}\varsigma$] unigeniti a Patre.» — «Unigenitus, qui est

¹ DENZ. n° 54. — ² Jo. 3, 35; 8, 35, 36; cfr. Mt. 3, 17; Col. 1, 13. —

³ Heb. 1, 1, 5, 7, 8; 3, 5, 6; Mc. 12, 6, 7; 13, 32; Gal. 4, 4. — ⁴ Rom. 8, 32. — ⁵ I Jo. 5, 20.

in sinu Patris, ipse enarravit.» — «Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret»¹. — «Cui enim dixit aliquando angelorum: «Filius meus es tu, ego hodie genui te»². — «Dixit Dominus Domino meo.... ex utero ante luciferum genui te»³. Idem insinuat illud: «Nondum erant abyssi et ego jam concepta eram.... ante colles ego parturiebar»⁴. — Traditionem brevitatis gratia omittimus.

Objicitur. Christus ab apostolo vocatur «primogenitus omnis creaturae»⁵; et in V. T. Sapia, quam omnes intellegunt secundam personam, dicitur creata: «Κόριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ»⁶, cui lectioni LXX consentiebat vetus Itala: «Dominus creavit me» (Achilles arianorum).

Resp. Secundam personam esse verum Deum non creaturam, ergo non veri nominis creatione procedentem, constat ex praedictis⁷. Intentio apostoli ex contextu aperta est, quum enim Filius statim praedicetur creator, conservator, finis omnium creaturarum, et ipse dicatur esse «ante omnes», incisum «primogenitus omnis creaturae» idem sonat ac genitus ante omnem creaturam seu ante omnem creationem, i.e. ab aeterno. — Quoad difficultatem ex V. T. imprimis constat, patres consensu saltem moraliter unanimi contra arianos tenuisse, textum agere de secunda persona ss. Trinitatis et nihil probare contra veram ejus divinitatem, aeternamque generationem ex Patre. Hinc alii locum intellexerunt de Filio secundum humanitatem assumendam, alii (immerito) falsificationem arianam suspicarunt, alii putarunt vocem «creare» sumendam esse in sensu latiori pro gignere. Textus hebraicus

¹ Jo. 1, 14; 18; 3, 16. — ² Heb. 1, 5. S. THOMAS in h. l.: Dicitur «genui» ut ostendatur geniti perfectio, quia apud nos generare in praesenti importat aliquid nondum perfectum. Dicitur «hodie» ut ostendatur generationem fieri in nunc immobili aeternitatis. Cfr. Act. 13, 33. — ³ Ps. 109, 3. Ita praeter Italam et Vulgatam legunt LXX et peschitto; unde hodierna lectio hebraea; «Quasi de vulva orietur tibi ros adolescentiae tuae» corrupta habetur. Cfr. supra n° 152. — ⁴ Prov. 8, 24, 25. De vocibus *conceptio*, *partus*, *uterus*, *sinus* in generatione secundae personae cfr. S. c. G, IV, 11 in fine. — ⁵ Col. 1, 15, — ⁶ Prov. 8, 22. — ⁷ Cfr. supra n° 134 et 142.

habet יְהִי, quod etiam alibi significat generatione sibi habere (*Gen.* 4, 1: «Possedi hominem per Deum»), unde Vulgata s. Hieronymi vertit: «Dominus possedit me in initio viarum suarum.» — Ceterum vox κτίζειν = creare etiam alibi adhibetur: «Ab initio et ante saecula creata sum, et usque ad futurum saeculum non desinam»¹. Quid ibi habuerit textus primigenius, nescimus; sed vocem «creata» sumendam esse in sensu improprio satis indicatur tum ipso textu, qui aeternitatem Sapientiae describit, tum contextu, ubi legitur: «Ego ex ore Altissimi prodivi»².

- 174 Scholion 1. Principium quo proximum generationis Filii est intellectus Patris.** — Certum est. In omni processione (active sumpta) distinguimus principium quod: persona aut suppositum quod terminum producit, et principium quo: natura et facultas quibus persona terminum producit. Natura vocatur principium quo remotum, facultas seu potentia principium quo proximum. Quum tamen in Deo persona, natura, facultas re idem sint, praedicta distinctio processionibus divinis applicata, non intellegenda est realis, sed virtualis tantum.

Dicendo Filium procedere a Patre, eo ipso dicimus, primam personam seu *Patrem* esse *principium quod* generationis Filii. *Principium quo remotum* est natura divina, non simpliciter tamen (sic enim tribus personis communis est, nec ullo modo habet rationem principii respectu alicujus personae) sed natura divina ut habita a Patre, *natura Patris*. Hinc conc. nicaen. Filium praedicat: «Genitum ex patre, id est ex substantia Patris»³, ubi praepositio «ex» non principium materiale sed principium quo consubstantiale generationis significat⁴. Ut *principium quo proximum*, olim Durandus (saec. XIII) indicabat naturam Patris praeintellectam intellectui et voluntati, sed sententia communis et theologicè certa assignat naturam Patris, formaliter ut est intellegens, a. v. *intellectus Patris*.

¹ Eccli. 24, 14 (cfr. 12): Ἡρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με, καὶ ἕως αἰῶνος οὐ μὴ ἐκλίπω". — ² Eccli. 24, 5. Ceterum cfr. SCHEEBEN, *Kath. Dogmatik*, 1, p. 791. — ³ DENZ. n° 54. — ⁴ Cfr. S. Th. I, 41, 3 ad 1.

Porro processionem Filii revera esse secundum operationem intellectus, a. v. eum procedere ex Patre per generationem intellectualem, *probat*ur ex eo, quod Filius in Scriptura designatur nominibus sibi peculiaribus Verbi et Sapientiae.

a. Filius dicitur *Verbum Dei* (Patris)¹, quam vocem universa **175** traditio ut nomen distinctivum secundae personae habuit et proprie, non metaphorice, intellegendam esse censuit. Porro non potest intellegi verbum exterius prolatum (verbum vocis), agitur enim de processione ad intra in ente pure spirituali; ergo Verbum immanens. Atqui verbum immanens dicitur ab intellectu, est foetus intellectus. Igitur nomen Verbi significat, secundam personam procedere a Patre per intellectum, quemadmodum apud nos verbum internum, conceptus mentis, procedit ab intellectu tamquam terminus operationis ejus. Hinc s. GREGORIUS NAZ.: Filius vocatur «Verbum quia ita se habet ad Patrem ut sermo ad mentem»²; s. BASILIUS: «Cur Verbum? ut perspicuum sit processisse ex mente»³.

b. Filius dicitur *Sapientia* hypostatica seu personalis⁴. Porro **176** quum omnes personae divinae sapientes sint et sua sapientia, non est cur nomen Sapientiae secundae personae peculiariter proprium sit, nisi quia modum processionis ejus exprimit; nam personae divinae (ut infra explicitus dicitur) sola relatione originis ab invicem distinguuntur. Porro si Filius propter modum originis suae Sapientia vocatur, per intellectum procedere debet, nam principium sapientiae est intellectus. Consonat illud: «Ego ex ore Altissimi prodivi»⁵, nam in spiritualibus os intellectum significat.

Dato quod Filius per intellectum sive per viam intellecti- **177** onis procedat, necesse est eum procedere per aliquarum

¹ Jo. 1, I Jo. 1, 1–3; Apoc. 19, 13; cfr. S. Th. I, 34. — ² Orat. theol. 4, n° 20. — ³ Hom. 16 in *In principio erat Verbum*, n° 3. — ⁴ Cfr. supra n° 152. Quodsi Theophilus antioch. et s. Irenaeus Sapientiam intellexerunt Spiritum sanctum, haec opinio apud patres ac theologos recepta non fuit, quia Sapientia in Scripturis dicitur genita. — ⁵ Eccli. 24, 5.

rerum intellectionem. Quaerunt igitur theologi, quarumnam rerum cognitione Pater dicat Verbum suum? Breviter respondemus cum S. THOMA: cognitione omnis veri: «Pater enim intellegendo se et Filium et Spiritum Sanctum et omnia alia, quae ejus scientia continentur, concipit Verbum, ut sic tota Trinitas Verbo dicatur et omnis creatura»¹. De penitiori solutione hujus difficillimae quaestionis multum disputatur².

- 178 Scholion 2.** *Quomodo processio secundae personae sit vera generatio?*³ — Fide tenemus, secundam personam ss. Trinitatis esse Filium et generatione procedere; pariter fide tenemus, eum esse Verbum, unde certa conclusione inferimus, quod procedat per intellectum. Quaeritur itaque, qua ratione haec duo componantur, a. v. *quomodo in divinis processio secundum operationem intellectus sit generatio in sensu proprio?*⁴

Respondent scholastici, quia definitio generationis in hac processione apprimè verificatur, imo perfectius verificatur quam in quavis generatione creaturarum.

Generatio, in sensu specifico⁵, definitur *origo viventis a vivente conjuncto in similitudinem naturae*⁶. Differentiam ultimam generationis stricte dictae exprimunt voces «in similitudinem naturae»: non habetur vera generatio nisi procedens

¹ S. Th. I, 34, 1 ad 3. — ² Cfr. v. g. L. JANSSENS, *De Deo trino*, p. 496.

³ Cfr. S. Th. I, 27, 2; S. c. G., IV, 11; *Comp. Theol.* 37–39. — ⁴ Dicimus: *in sensu proprio*. Etsi enim voces: pater, filius, generatio, cet. de Deo et de creatura non praedicantur univoce sed analoge, praedicantur tamen de utroque proprie, quia quidquid in earum definitione necessario continetur in utroque salvatur, licet alio atque alio modo; nam in Deo salvatur in gradu summo et dempta omni imperfectione, quae in creaturis semper admiscetur: in Deo salvatur modo eminentiori. Hinc theologi dicunt paternitatem cet. divinam esse analogon princeps, quam paternitas cet. creaturarum ut analogatum imitatur, secundum illud: «Flecto genua mea ad Patrem d. n. J. C., ex quo omnis paternitas in coelis et in terra nominatur» (*Eph.* 3, 15.). — ⁵ Nam generatio in sensu lato, quae opponitur corruptioni, nihil aliud est quameductio rei ex nihilo sui. — ⁶ Cfr. SANSEVERINO, *Dynam.* n° 34; BEYSENS, *Dynam.* I, p. 28.

sit **a.** ejusdem naturae cum procedente, idque **b.** praecise vi hujusmodi processiois; siquidem non dicitur cum similitudine, sed «in similitudinem» naturae. Hinc Eva non dicitur genita ex Adam: fuit quidem ejusdem naturae cum eo, sed non vi suae processiois ex Adam, non ideo, quia de costa Adae sumpta erat. Statim inferes, eo uberius verificari propriam notam generationis, quo major exsistat, vi ipsius modi procedendi, unitas naturae inter genitorem et genitum.

Atqui processio Verbi est **a.** origo *viventis a vivente*, nam Pater et Filius sunt personae et secunda procedit a prima per operationem intellectus, quae est actus vitalis; **b.** a vivente *conjuncto*, nam Verbum procedit ex substantia Patris; **c.** *in similitudinem naturae*, nam intellectio natura sua eo tendit ut similitudinem rei intellectae exprimat. Igitur Deus Pater intellegendo seipsum (et omnia alia in seipso) imaginem simillimam sui ipsius exprimit, et ita dicit Verbum suum. Quum autem in Deo intentio intellecta seu Verbum non sit accidens habens esse diversum ab intellegente, sed idem secundum essentiam cum intellegente, sequitur, quod Verbum Dei et ipse sit Deus per essentiam, ejusdem naturae (non specificae tantum, sed) numericae cum dicente, et relatione tantum originis ab eo distinctus tamquam Deus intellectus a Deo seipsum intellegente. Unde vides, generationem divinam qualibet generatione creaturarum perfectius esse «in similitudinem naturae»; nam in creaturis generatio eo tendit, ut oriatur non tantum aliud suppositum, sed etiam alia numero natura ejusdem speciei cum generante¹; in Deo per generationem procedit alia persona, sed quae est ejusdem numero naturae cum generante: personalitate alius, sed natura identicus generanti, proinde ei simillimus similitudine aequalitatis².

¹ Et ita in creatis omnis generatio necessario includit productionem rei ex nihilo sui: quod in generatione divina necessario excluditur. — ² Ex dictis liquet, quare *in nobis* processio verbi ab intellectu *non sit generatio*. Verbum mentis nostrae non est suppositum vivens, sed accidens et perfectio viventis; non est ex principio conjuncto, non ex nostra substantia; non procedit in similitudinem naturae, sed (supposito etiam quod intel-

— Et ita processio Verbi, quum in ea modo perfectissimo verificetur nota distinctiva generationis, in sensu maxime proprio generatio, utique spiritualis, vocari meretur.

179 Scholion 3. Nomina propria secundae personae. — Quum secunda persona in Scripturis non tantum dicatur genita sed etiam unigenita, sequitur, quod sola ex tribus personis generatione procedit. Atqui hoc supposito pronum est intellegere, voces *Filius*, *Verbum*, *Imago* esse nomina propria secundae personae.

Filius aut *Genitus* dicitur, quia vera generatione procedit¹.

*Verbum*² dicitur, quia procedit per intellectum ut terminus intellectionis Patris.

*Imago*³ Dei (Patris) dicitur ab apostolo: «Qui est imago Dei invisibilis»⁴. Ad plenam rationem imaginis requiritur: **a.** similitudo in specie (natura specifica) vel in signo speciei, **b.** deducta ab archetypo, **c.** idque formaliter, np. ita ut ipse modus originis natura sua tendat ad similitudinem inducendam. Igitur nomen Imaginis importat distinctionem et similitudinem vi ipsius modi processionis existentem. Atqui haec omnia Filio conveniunt, et (ut ex dicendis patebit) soli Filio respectu Patris conveniunt⁵.

gens seipsum intellegat) similitudinem repraesentationis tantum. — Nihilominus productio verbi nostri est in creatis similitudo proxima generationis divinae. Qua in re non omnino otiosum videri potest, observasse affinitatem vocum *gigno* et *cognosco*, γίγνομαι, γεννάω et γινώσκω (a communi radice sanscritica *Gen.* derivatarum), quum praeterea vox latina *conceptus* tum ideam mentis, tum foetum ventris significet. Etiam in hebraeo verbum גָּן (intellegere seu cognoscere) saepius de congressu maritali adhibetur, v. g. *Gen.* 4, 1. Cfr. POHLE, *Dogmatik*. I², p. 327. — ¹Immerito syn. pist. docuit nomen Filii esse minus proprium et exactum quam nomen Verbi. Cfr. DENZ. n° 1597. — ²*S. Th.* I, 34, Loco Verbi olim etiam adhibebantur voces *Ratio* et *Sermo*. — ³*S. Th.* I, 35. — ⁴*Col.* 1, 15. Eandem ideam expriment *Heb.* 1, 3: «Qui cum sit *splendor gloriae* et *figura substantiae* ejus» [Patris]; ubi figura, χαρακτήρ, idem est ac imago expressa. — ⁵Quodsi patres graeci etiam Spiritum s. vocarunt imaginem Patris ac Filii, nomen imaginis in sensu minus stricto sumpserunt, uti ostendit v. g. s. THOMAS. (I, 35, 2), cfr. JANSSENS, *De Deo Trino*, p. 515.

PROP. 3. **Spiritus Sanctus procedit a Patre et Filio simul.** 180

Dogma fidei est ex symb. athanas.: «Spiritus s. a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus sed procedens;» et conc. florent.: «Diffinimus, quod Spiritus s. ex Patre et Filio aeternaliter est, et ex utroque aeternaliter tamquam ab uno principio et unica spiratione procedit»¹.

Spiritum s. procedere a Patre clare dicitur in Scriptura: «Spiritus veritatis, qui a Patre procedit»², et ab omnibus admittitur. Eum etiam procedere a Filio, inde a tempore Photii negant graeci schismatici, unde in probatione huic tantum puncto diserte intendimus³.

Probat. — 1° Ex s. *Scriptura*, quae hanc veritatem non quidem totidem verbis, bene vero aequivalenter seu formaliter implicite continet.

a. Spiritus Sanctus, quemadmodum Spiritus Patris, ita et *Spiritus Filii* (Christi. Jesu) vocatur; atqui non esset Spiritus Filii, nisi etiam a Filio procederet.

Major: «Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba, Pater»⁴. — «Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet hic non est ejus»⁵. «Transeuntes autem Phrygiam, vetati sunt a Spiritu s. loqui verbum Dei in Asia. Cum autem venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam et non permisit eos Spiritus Jesu»⁶.

Minor: nomen Spiritus Filii utique exprimit relationem Spiritus s. ad Filium: atqui non potest excogitari alia relatio in divinis praeter relationem originis. Adhuc: Spiritus Filii idem sonat ac Spiramen Filii, Spiratus a Filio, a.v. spiratione procedens a Filio. Confirmatur ex eo, quod ipsis graecis

¹ DENZ. n° 691; cfr. conc. lugdun. II, DENZ. n° 460. — ² Jo. 15, 26; cfr. Mt. 10, 20: «Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.» — ³ Rem latissime tractat card. FRANZELIN, *De Deo Trino*. th. 32 seq. et *Examen doctrinae Mac. Bulgakow*. cet. — ⁴ Gal. 4, 6. ⁵ Rom. 8, 9, cfr. 11 ubi adhuc clarius patet, agi non de dono creato, sed de Spiritu inhabitante. — ⁶ Act. 16, 6, 7; cfr. Philip. 1, 19; I Petri, 1, 11.

fatentibus, Spiritus Patris nihil aliud significat nisi: spiratione procedens a Patre. — Ineptum est effugium graecorum: dicitur Spiritus Filii, quia Filius est consubstantialis Patri a quo Spiritus procedit. Nam si haec ratio sufficeret, etiam secunda persona vocari posset Filius Spiritus Sancti, quod est aperte haereticum.

- 181 b. Spiritus Sanctus, quemadmodum a Patre, ita et a *Filio mitti* dicitur. Atqui non posset dici missus a Filio, nisi etiam a Filio procederet.

Major: «Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit». — «Si non abiero, Paraclitus non veniet ad vos, si autem abiero mittam eum ad vos»¹.

Minor: qui mittitur accipit ab alio voluntatem ponendi aliquem effectum. Atqui persona divina non potest ab alia accipere voluntatem aliquid faciendi, nisi per processionem qua ab illa accipit naturam, cum qua voluntas identificatur. Hinc secundum Scripturam Pater numquam mittitur, Filius a solo Patre, Spiritus s. tum a Patre tum a Filio mittitur. — Neque possibile est, quod graeci volunt, ideam missionis ad solam operationem externam restringere.

- 182 c. Spiritus Sanctus dicitur *accipere, audire a Filio*. Atqui hoc dici nequiret, nisi a Filio procederet.

Major: «Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur a seipso, sed quaecumque audiet loquetur, et quae ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. Omnia quaecumque habet Pater mea sunt. Propterea dixi: quia de meo accipiet et annuntiabit vobis»².

Minor: textus agit de scientia divina cum respectu ad manifestationem aliquando apostolis faciendam (hinc forma futura: «audiet», «accipiet»; in ipso enim Deo nihil futurum sicut nec praeteritum fingi potest). Atqui in divinis scientia re idem est cum essentia; aliunde impossibile est ut una per-

¹ Jo. 15, 26; 16, 7; cfr. 14, 16. — ² Jo. 16, 13–15.

sona divina absque minoratione ab alia accipiat nisi per communicationem ejusdem numero naturae, a.v. per processionem. Hinc etiam Filius processionem suam a Patre indicat dicendo: «Ego quae audiavi ab eo, haec loquor in mundo. Et non cognoverunt, quia Patrem ejus dicebat Deum»¹. — Graeci quidem incisum ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήμψεται interpretari nituntur: ἐκ τοῦ ἐμοῦ πατρός (ac si nominativus non esset: τὸ ἐμόν sed ὁ ἐμός); sed perperam, tum quia Pater antea non memoratur, tum quia ipse Christus statim explicat, quare Spiritus non solum a Patre sed etiam ab ipso accipiat: «πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμὰ ἔστιν διὰ τοῦτο εἶπον», cet. Hinc autem exsurgit novum argumentum; nam si Filii sunt omnia quaecumque habet Pater (excepta paternitate, quam si haberet tolleretur distinctio personarum), etiam spirare tertiam personam Patri Filioque commune esse debet.

2° Et *Traditione*. — Traditionem *occidentalem*, de qua nulla **183** difficultas moveri solet, testetur S. AUGUSTINUS: «Si ergo et de Patre et de Filio procedit Spiritus s., cur Filius dicit: de Patre procedit? Cur putas, nisi quemadmodum ad eum solet referre et quod ipsius est, de quo et ipse est. A quo autem habet Filius ut sit Deus, est enim de Deo Deus, ab illo habet utique ut etiam de illo procedat Spiritus s.; ac per hoc Spiritus s. ut etiam de Filio procedat, sicut procedit de Patre, ab ipso habet Patre»².

Patres *graeci* a. modo aequivalenter, modo diserte dicunt Spiritum s. *procedere a Filio*. ORIGENES: «Filius, ad quem necessaria relatione refertur Spiritus s., cum Filius hypostasi Spiritus Sancti subministret, non solum ut sit, sed ut sit sapiens et intellectualis et justus et quidquid eum esse intellegere oportet»³. — S. ATHANASIUS: «Qualem scimus proprietatem [*ιδιότητα*] esse Filii ad Patrem, eamdem ad Filium habere Spiritum s. comperiemus. Et quemadmodum Filius dicit: 'omnia quaecumque habet Pater mea sunt', ita haec omnia per

¹ Jo. 8, 26; cfr. 28. — ² *Tract. in Jo.* 99, 8. — ³ *In Jo.* t. II, c. 6 (al. 10).

Filium in Spiritu s. esse deprehendemus»¹. Alibi Filium «fontem Spiritus Sancti» appellat². — S. BASILIUS: «Dignitate [origine] Spiritum s. secundum esse a Filio, cum habeat esse ab ipso, atque ab ipso accipiat et annuntiet, et omnino ab illa causa dependeat, tradit pietatis sermo»³. — S. GREGORIUS NAZ. Patrem ἀναρχον, Filium ἀρχήν, Spiritum Sanctum τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς vocat⁴; imo Spiritum τὸ ἐξ ἀμφοῖν συννημμένον (ex duobus connexum) praedicat⁵.

b. Haud semel diserte dicunt, Spiritum procedere *ex Patre et Filio*, vel *ex ambobus*: s. EPIPHANUS: «Spiritus vero ab ambobus... Spiritus s. veritatis, lumen tertium, a Patre et Filio»⁶; «Spiritus ex Patre et Filio»⁷. — DIDYMU ALEX. († c. 395) ita Christum loquentum inducit: Spiritus Sanctus «ex Patre et me est: hoc enim ipsum quod subsistit a Patre et me illi est»⁸. — S. CYRILLUS ALEX.: «Spiritus Sanctus procedit ex Patre et Filio»⁹.

184 c. Ut plurimum dicunt Spiritum s. procedere *ex Patre per Filium*, διὰ τοῦ υἱοῦ. Factum notorium est, unde ab exscribendis textibus abstinemus. Sed graeci posteriores formulam ita intellegendam dicunt: Pater, postquam (posterioritate logica) genuit et quia jam genuit Filium, solus spirat Spiritum Sanctum. Verum haec explicatio sustineri nequit, nam α) praepositio διὰ vix non semper causalem influxum exprimit, unde per se praesumendum est, formula «per Filium» secundam personam assignari ut comprincipium Spiritus Sancti. β) Ineptum est formulam patrum graecorum, utique catholicorum, in sensum jam per se inverisimilem interpretari, si haec interpretatio contradicit tum traditioni occidentalium, tum pluribus effatis certis et claris ipsorum graecorum. Atqui ita esse de interpretatione schismaticorum constat ex praedictis.

Igitur patres graeci formulam «per quem», quae ceteroquin etiam apud latinos aliquoties occurrit¹⁰, praelegerunt,

¹ Ad Serap. Ep. 3, n° 1. — ² De Incarn. c. Arian. n° 9. — ³ Contra Eunom. III, 1. De genuinitate integri textus cfr. BARDENHEWER. Patrologie², p. 246. — ⁴ Orat. 42, n° 15. — ⁵ Orat. 31, n° 2. — ⁶ Haer. 74, n° 7 et 8. — ⁷ Ancor. n° 8, 9, 11. — ⁸ De Spir. s., 34. — ⁹ Thesaur. Assert. 34. — ¹⁰ TERTULLIANUS: «Spiritum non aliunde puto, quam a Patre per Filium» (Adv.

tum ut significarent, Filium, etsi principium est Spiritus s., non esse principium sine principio¹, tum ut innuerent Patrem et Filium non esse duo principia Spiritus s., sed unum principium (de quo infra); in quibus latini iis plene consentiunt. Quodsi s. Joannes damasc. dicere noluit, Spiritum s. esse ex Filio, sed ex Patre per Filium², reapse non negavit Filium esse comprincipium Spiritus Sancti, sed id unum intellexit Spiritum non esse ex Filio tamquam ex principio fontali; unde s. Thomas minus recte de damasceno iudicavit³.

Corollarium. De additione vocis *Filioque* in symbolo⁴. — **185**
 Symbolum nicaeno-constantinop. contra pneumatomachos, qui Spiritum s. non verum Deum, sed facturam seu creaturam Filii dictitabant, decrevit: «Credo in Spiritum sanctum..., qui ex Patre procedit». Mox synodi ephesina et chalcedon. statuerunt, «alteram fidem [ἐτεραν πίστιν] nemini licere proferre aut conscribere praeter definitam a s. patribus, qui in Nicaena in s. Spiritu congregati fuerunt». Hinc graeci multum con-questi sunt et conqueruntur tum de corruptione doctrinae, tum de illicita mutatione symboli. — Additamentum «Filioque» non esse corruptionem doctrinae, sed distinctiorem explicationem tantum, constat ex praedictis. Nec mirum est concilium cp., cujus intentio erat vindicare veram divinitatem Spiritus s., nihil ultra, quaestionem nondum motam de processione ex Filio vel per Filium non tetigisse, praesertim quia adversarii processionem Spiritus s. a. Filio (utique male intellectam) minime negabant⁵. — Mutationem symboli quod attinet, synodi ephes. et chalced. aut solam corruptionem sym-

Prax. 4.) s. HILARIUS: «Patrem te nostrum, Filium tuum una tecum adorem; Spiritum s., qui ex te per unigenitum tuum est, promerear» (*De Trin.* l. XII, n° 57). — ¹Hinc. s. CHRYSOSTOMUS: «Si ,per ipsum' dicitur, id ob nullam aliam causam positum est, quam ne quis Filium ingenuum esse suspicetur» (*Hom. 5 in Jo.* n° 2); et s. BASILIUS: «Haec vox ,per quem' confessionem habet causae principalis» [principii fontalis] (*De Spir. S.*, 8, 21.)

²*De Fid. orth.* I, 8 41: «Eum ex Filio esse non dicimus, Filii tamen Spiritum vocitamus.» — ³S. *Th.* I, 36, 2 ad 3; cfr. L. JANSSENS, *De Deo Trino*, p. 580, ubi et de s. Maximo. — ⁴Cfr. JANSSENS l. c., p. 585; *Rev. Bénédict.* 1907, p. 86. — ⁵Cfr. supra n° 123, b.

boli (per additionem heterodoxam) aut ad summum etiam privatam ejus explicationem prohibuerunt. Privatam nunc intellege, quae fieret praeter consensum concilii oecum. aut summi pontificis. Hinc disputari potest, num additio vocis «Filioque», qualis saec. VI, nec sine causa nec mala fide, in Hispania coepta est et saec. VIII Galliam et Germaniam permeavit, fuerit stricte legitima. Constat Leonem III, rogatum a Carolo m., doctrinam quidem expressam probasse, sed innovationem liturgicam, ipso inconsulto jam factam, tolerasse tantum, imo ejus eliminationem exoptasse¹. Procedente tamen tempore et ipsa ecclesia romana (sub Benedicto VIII, saec. XI) additionem recepit, unde saltem ex tunc legitima exstitit; quod ceteroquin et ipsi graeci cum latinis in conc. lugdun. II agnoverunt².

186 Scholion 1. *Principium quo proximum processionis Spiritus Sancti est voluntas Patris et Filii*³. Certum est. — Ex dictis constat, principium quod processionis tertiae personae esse Patrem ac Filium, principium quo remotum esse naturam divinam ut habitam a Patre et Filio. Porro sententia communis et certa tenet, principium quo proximum processionis Spiritus s. esse voluntatem Patris ac Filii, a. v. Spiritum s. procedere a Patre et Filio secundum operationem voluntatis, ita ut sit terminus consubstantialis volitionis sive amoris Patris et Filii⁴. Res suadetur argumento exclusionis, probatur nomini-

¹ «Si priusquam ita cantaretur interrogatus essem, ne insereretur utique respondissem. At nunc» non jubendo, sed consulendo viam indicat, ut «illicita cantandi consuetudo sine cujusque fidei laesione tollatur» (Apud JANSSENS, I, c., p. 586.). — ² Cfr. JANSSENS, I, c., p. 587. — ³ S. Th. I, 27, 3; S. c. G. IV, 19; De Pot. 10, 2. — ⁴ *Terminum* dico, nam ut supra diximus in Deo non datur processio realis operationis ab operante; haec enim necessario involvit potentialitatem. Cave tamen ne «terminum» hic intelligas objectum amatum; intellegenda est ipsa *inclinatio* sive *tendentia* voluntatis amantis in amatum. Haec inclinatio in nobis non distinguitur ab actione amandi, unde s. THOMAS dicit: «voluntas [nostra] non habet aliquid progrediens a seipsa per modum operati» (De Ver. 4, 2, pd 7.); sed in ss. Trinitate necessario concipienda est ut progrediens a voluntate Patris ac Filii non per modum operationis, sed ad modum cujusdam operati. Cfr. BILLOT, De Deo³, p. 332; JANSSENS, I, c., p. 56, 57.

bus propriis, quibus tertia persona in Scriptura et Traditione designatur.

a. Suadetur *argumento exclusionis*. Secunda persona discrete vocatur unigenitus, i. e. unicus qui generatione procedit. Porro ideo praecise est filius et genitus, quia procedit per intellectum. Sequitur, tertiam personam non procedere per intellectum, secus enim et ipse filius ac genitus esset. Jam exclusa processione per intellectum, nihil remanere videtur nisi processio per voluntatem.

b. Probatur ex ipso nomine *Spiritus Sancti*¹, quod, utpote 187 nomen proprium ac distinctivum, modum procedendi tertiae personae saltem aliqua ratione exprimere debet.

Spiritus (spirare; *πνεῦμα, πνέω*) etymologice idem est ac spiratus, spirando, halando, flando productus; quia autem inter res quotidiano usu cognitae spiramen subtilitate eminet, usus invaluit ut substantia materiae expers spiritus dicatur. Verum hoc sensu acceptus spiritus non est nomen proprium unius personae divinae, quum singulis personis imo et ipsi Deitati aequaliter conveniat.

Porro spirare, halare in corporalibus impulsu quemdam motumque importat, hinc ubi metaphorice in spiritualibus adhibetur, semper significat actum voluntatis, nam movere, impulsu dare in spiritualibus proprium est voluntatis: dicimur spirare odium, amorem, minime vero ideas aut sapientiam. Jam si in immaterialibus spirare voluntatis est, merito concluditur: in divinis nomen proprium Spiritus = spiratus = spiratione ortus, nihil aliud significare potest quam procedens secundum operationem voluntatis².

Nomini Spiritus subiungi solet adjectivum *Sanctus*. Quum autem singulae personae aequaliter sanctae sint sanctitate absoluta, nomen Sanctus tertiae personae non nisi ratione suae processione peculiariter convenire potest; et ita nomen

¹ S. Th. I, 36, I. — ² Idem valet de nomine *Flaminis* (flare), quod Scriptura non adhibet, sed usus ecclesiasticus consecravit.

personale «Sanctus» idem esse debet ac sancte procedens, procedens per principium quo sanctum. Atqui sanctitas ét per se ad voluntatem pertinet (sicut sapientia ad intellectum), ét in Deo nihil aliud est quam purissimus amor sui ipsius¹. Igitur sancte procedens idem sonat ac procedens secundum actum voluntatis, procedens per amorem. — Et ita *Spiritus Sanctus* nihil aliud est quam halitus amoris aut amor spiratus.

c. Confirmatur ex nominibus *Amor*², *Charitas*, *Dilectio*, *Osculum*, *Donum*³, quibus ss. patres et liturgia ecclesiae tertiam personam designare solent. Manifestum siquidem est haec omnia pertinere ad voluntatem, proinde processionem secundum operationem voluntatis indicare. Ceterum haec nomina propria tertiae personae, etsi in Scripturis ut talia non adhibentur, fundantur tamen in Scriptura, ubi opera charitatis et imprimis infusio gratiae sanctificantis Spiritui s. solent appropriari.

- 188 Posito, quod tertia persona procedat secundum operationem voluntatis sive amoris, sequitur quaestio, quarumnam rerum amore Spiritus s. procedat. Et breviter respondemus: dilectione eorum omnium ad quae divina voluntas se extendit, primario quidem ipsius boni divini, secundario vero etiam boni creati, in quantum bonitas divina est principium amandi omnem creaturam. Quodsi nonnumquam dicitur, Patrem et Filium amare se et nos Spiritu sancto, sensus est: Patrem et Filium amando se et nos halare Spiritum Sanctum, quemadmodum v.g. propositio: arbor floret floribus, interpretanda esset; arbor floret producendo flores⁴.

¹ Cfr. supra n° 107. — ² S. Th. I, 37. — ³ S. Th. I, 38. *Donum* importat gratuitam donationem, ratio autem gratuita donationis est amor, unde manifestum est quod amor habet rationem primi doni, per quod omnia dona gratuita donantur. Unde, cum Spiritus s. procedat ut amor, procedit in ratione primi doni» (L. c., 2. c.) — ⁴ Cfr. S. Th. I, 37 et Commentatores.

Scholion 2. *Spiritus s. a Patre et Filio procedit tamquam ab uno principio et unica spiratione*¹. 189

Est fidei *dogma* ex conc. florent. jam laudato².

Unica spiratio, i.e. unicus actus spirandi facile intellegitur. Tertia persona procedit secundum operationem voluntatis; atqui voluntas Patris et Filii non sunt duae numero voluntates sed una; nec admitti potest in Deo distinctio realis inter voluntatem et volitionem. Atqui hinc statim sequitur, volitionem seu actionem amandi Patris et Filii, qua Spiritus s. procedit, non esse duas sed unam numero tantum.

Majorem difficultatem habere videtur, quod Pater et Filius dicuntur *unum principium* quod Spiritus Sancti, unus *spirator*; siquidem vox «tamquam» non intellegenda est: ac si essent, sed: qui sunt unum principium, unus spirator. Qua in re primo considerandum est, Patrem et Filium spirare tertiam personam non praecise in quantum sunt duae personae realiter ab invicem distinctae, non enim ut generans (Pater) et genitus (Filius) Flamen emittunt³, sed in quantum simul habent unam numero spirationem. Deinde considerandum est, nomina substantiva etiam concreta non multiplicari nisi, multiplicatis suppositis, simul multiplicatur forma, quam hujusmodi voces significant. Hinc Pater et Filius et Spiritus s. non sunt tres dii sed unus Deus, unus dominus, unus creator. Quum igitur voces «principium» et «spirator» sint substantivae, et multiplicatis suppositis, forma quam in casu significant, np. spiratio (hanc enim vox principium confuse, vox spirator distincte exhibet) non multiplicetur, secundum regulam generalem in singulari praedicari debent⁴.

¹ S. Th. I, 36, 4. — ² DENZ. n° 691, cfr. conc. lugdun. II, DENZ. n° 460.

³ Siquidem manifestum est *generare* et *gigni* esse aliud (virtualiter), quam *spirare*. — ⁴ Intima hujus rei ratio est, quod nomina substantiva concreta formam significant ut subsistentem quidem, sed non praecise ut incommunicabilem. Unde, si una numero forma subsistens pluribus communis exsistit, de his etiam in concreto praedicari debet in singulari. Porro voces Deus, Creator, Spirator significant deitatem, actum creandi, actum spirandi ut subsistentes; atqui haec omnia in Deo reapse subsistunt quin sint incommunicabilia. — Neque contra doctrinam expositam militat adagium:

Aliud est de voce adjectiva *spirans*, dummodo vere adjective, non substantive adhibeatur. Quum enim adjectivum formam significet ut adjectam subsistenti, ut habitam a supposito, multiplicatis suppositis semper multiplicatur. Et ita Pater et Filius, etsi dicuntur unus spirator, merito praedicantur duo personae spirantes. — Res illustrari potest exemplo, quo (haud eadem ratione tamen) centum senatores dicuntur unus legislator, etsi sunt centum personae legiferentes.

- 190 Posito autem, quod Pater et Filius sint unum principium, evidens est, Spiritum s. *aeque immediate* procedere ex Patre atque ex Filio. Hinc autem vides, formulas «ex Patre et Filio» et «ex Patre per Filium» se mutuo veluti complere. Prior disertius exprimit, Patrem et Filium aequae immediate spirare tertiam personam, sed nec unitatem principii enuntiat, nec insinuat Filium esse principium de principio; altera, scil. «per Filium» haec duo quidem magis indicat, sed processionem aequae immediatam ex utroque non exprimit.

- 191 **Scholion 3.** *Quare processio tertiae personae non sit generatio*¹. — Revelatione, quae Filium diserte unigenitum vocat, didicimus tertiam personam non esse genitam seu generatione ortam; aliunde conclusione theologica scimus, Spiritum s. procedere secundum operationem voluntatis; quaeritur igitur, quare in divinis processio per voluntatem non sit generatio. Et scholastici, quamvis rem obscuriorem esse fateantur, respondent: quia in hac processione non verificatur secundum

actiones sunt suppositorum. Effatum significat quidem omnem actionem ultimo attribui supposito; sed non significat multiplicatis suppositis semper ac necessario multiplicari principium quod actionis, qua tale. — Ceterum non datur perfecta aequalitas inter modum quo tres personae sunt unum principium creaturae et modum quo Pater et Filius sunt unum principium Spiritus s. . Esse creatorem nullo modo supponit distinctionem personarum; spirare Spiritum s., secundum nostrum modum concipiendi, distinctionem personalem Patris et Filii ut conditionem praeviam praesupponit; cfr. s. THOMAS, *In 1 Sent.* d. 29, q. 1, a. 4, ad 2. Sed haec differentia doctrinam traditam non infirmat. — ¹ Cfr. *S. Th.* 1, 27, 4; *De Pot.* 2, 4 ad 7.

omnes suas notas verae generationis definitio. Est utique origo viventis a vivente, eoque conjuncto, est insuper origo cum similitudine naturae, nam Spiritus s. consubstantialis est Patri ac Filio, proinde iis simillimus similitudine aequalitatis. Sed *non est in similitudinem* naturae, processio per voluntatem qua talis non eo tendit ut procedens assimiletur principio. Pater seipsum intellegendo, eo praecise quia *intellegit* seipsum, producit Imaginem sui, Verbum; sed Pater et Filius se mutuo amando, emittunt Inclinationem reciprocā, quae ipsis assimilatur in unitate naturae quia quidquid in Deo est Deus est, *minime vero quia amando procedit*. Dilectio siquidem similitudinem aut convenientiam amati cum amante supponit (ut rationem diligendi; et ita processio per amorem processionem per intellectum praesupponit), sed terminus (ad modum operati) dilectionis qua talis, i. e. vi huiusmodi processionis, non est similitudo sed inclinatio seu tendentia in amatum. «Et ideo quod procedit in divinis per modum amoris, non procedit ut genitum vel ut filius, sed magis procedit ut spiritus, quo nomine quaedam vitalis motio et impulsio designatur, prout aliquis ex amore dicitur moveri seu impelli ad aliquid»¹.

Ex dictis pronum est intellegere, quare processio tertiae 192 personae *non habeat nomen proprium*, sicut processio secundae personae. Nam vox «processio» est nomen commune non determinans modum², vox «spiratio» est nomen metaphoricum tantum, a rebus corporalibus ad spiritualia translatum. — Non datur in creatis origo viventis a vivente cum similitudine naturae nisi generatio, a. v. non datur in creatis origo viventis quae modum processionis tertiae personae imitetur. Quum autem ea quae non sunt, nomina non habeant, non invenitur nomen quod propriam rationem processionis Spiritus s. saltem analogice exprimit.

¹ S. Th. 27, 4. c. — ² Pulchre tamen b. Albertus M. vocem processionis, quatenus insinuat originem *secundum motum seu impulsum*, Spiritu s. appropriare nititur. Cfr. SCHEEBEN, *Mysterien*, § 17, 3°.

Nota. De praecipuis *nominibus propriis* tertiae personae jam satis diximus. Nomina *Unio, Nexus, Vinculum, Osculum Patris et Filii* intelleguntur ex eo quod Spiritus s. est amor hypostaticus duarum aliarum personarum. Nomina *Virtus Dei, Digitus Dei, Fons vivus, Aqua, Ignis, Dulcedo, Unguentum, Sigillum*, cet. desumpta sunt ab effectibus gratiae, tertiae personae appropriatis¹.

193 Corollaria in doctrinam de procectionibus divinis.

1° Procectiones divinae sunt *necessariae*, non utique coactae, nec ex caeco impetu profectae, sed necessitate perfectissimae naturae intellectualis, in qua nihil contingens cogitari potest. Deus necessario seipsum intellegit, necessario seipsum diligit. Atqui Deus Pater seipsum intellegendo generat Verbum, Pater et Filius se mutuo diligendo halant Spiritum s.. Ergo Pater necessario generat Filium, cet.

Sed minime sequitur, existentiam realium procectionum in Deo ratione probari. Ratione scio, Deum seipsum intellegere et amare. Sed citra revelationem plane nescirem, dari in Deo Patrem qui intellegit, et Verbum personalitate distinctum a Dicente, dari in Deo Spiratorem et Spiritum eadem ratione a Spiratore distinctum. Hinc etiam post revelationem non intellegimus, quare Filius, etsi seipsum intellegit, non dicat Verbum, quare Spiritus s., etsi intellegit et amat, nec Verbum dicat nec Flamen spiret. Et tamen aliquatenus videmus, non posse dari in Deo plura Verba aut plures Amores, nam divinum intellegere et velle unum tantum est: Deus unica intellectione necessario complectitur quidquid intellegit, unica volitione quiescit in omnibus quae vult.

Nec contra doctrinam quod Pater intellegendo dicat Verbum, et Filius intellegendo non dicat Verbum, manifesta contradictio exurgit ex eo, quod intellegere et dicere verbum sit omnino unum et idem; datur enim aliqua distinctio: «intellegere» significat solam operationem immanentem, «dicere

¹ Cfr. PESCH, *Prael.* II, n° 572; SCHEEBEN, I. c., § 18.

verbum» significat eandem operationem sed una cum habitudine ad terminum procedentem.

2° Processiones divinae sunt *immanentes*, secus enim terminarentur ad extra et qui procedunt essent creaturae. Hinc autem, admissa propter solam revelationem existentiam processionum realium: 194

a. Aliqualiter intellegimus, Verbum genitum et Amorem procedentem non posse esse alterius essentiae, etiam numerice tantum, sed necessario esse *consubstantiales* suo principio. Non dantur in Deo formae accidentales sicut in nobis, sed quidquid in Deo est Deus est. Aliunde natura divina est omnino immultiplicabilis.

b. Aliqualiter videmus, quare in Deo *duae tantum* sint processiones. In ente spirituali actus immanentes non sunt nisi duo: intellegere et velle; ergo duae tantum processiones, altera secundum intellectum, altera secundum voluntatem.

c. Aliqualiter illustratur, quare *Spiritus* s. sit *tertius* (non tempore aut perfectione, sed solo ordine originis), et quare non a solo Patre, sed *a Patre et Filio* procedat. Ad primum: etiam apud nos actus voluntatis sequitur actum intellectus: nihil volitum nisi praecognitum. Ad secundum: etiam apud nos inclinatio in aliquam rem non solum a voluntate, sed etiam a repraesentatione intellegibili rei amatae dependet; s. THOMAS: «Hoc quod est amatum esse in amante procedit ex duobus, scil. ex principio amativo et ex intellegibili apprehenso, quod est verbum conceptum de amabili»¹.

3° Processiones divinae sunt *aeternae*, nam in Deo non datur transitus a potentia ad actum, sed actus purissimus tantum. Igitur Filius et Spiritus s. non aliquando processerunt a suo principio. sed secundum immutabile nunc aeternitatis procedunt. Hinc Patri co-aeterni sunt, imo simul cum Patre unus Aeternus (substantive dictus). 195

Exinde aliquatenus intellegitur, non manifesto repugnare

¹ *Comp. Theol.* c. 49.

in divinis procedere ab alio et esse a se. «Esse a se» idem sonat ac exsistere vi essentiae suae, proinde de Deo praedicatur secundum essentiam seu esse absolutum, quod identicum est in tribus personis: «procedere ab alio» (et esse principium alterius) praedicatur de Deo secundum relationes personales, secundum esse relativum, de quo jam ex professo dicendum est.

ART. II

DE RELATIONIBUS DIVINIS

196 I. Exsistentia quatuor relationum in Deo¹.

1° *Relatio est ordo seu respectus unius ad aliud.*

Ut relatio exsistat tria requiruntur elementa: duo extrema, scil. *subjectum*, quod habet respectum ad aliud, et *terminus* ad quem subjectum habet ordinem, denique *fundamentum* seu ratio, propter quam subjectum refertur ad terminum. Et haec tria constituunt relationem materialiter, nam formaliter est ipse respectus ad aliquid: esse ad aliquid.

Distinguitur relatio realis, logica et mixta. — Relatio *realis* (stricte realis, mutua) dicitur quando ratio, propter quam subjectum ad terminum refertur, exsistit in utroque extremo realiter, i. e. independenter a consideratione intellectus. Talis est v. g. relatio inter patrem et filium, servum et dominum, cet. — Relatio *logica* (seu rationis) habetur quando ratio, propter quam unum ad aliud refertur, non exsistit nisi in sola apprehensione intellectus nostri. Talis est v. g. relatio inter pacem et olivam, vel si dico: animal et homo referuntur ad invicem ut genus et species. — Relatio *mixta* est, si ratio, propter quam duo ad invicem referuntur, ex parte unius extremi realis est, ex parte alterius sola mentis operatione fingitur. Exemplum est relatio inter cognoscentem et rem cognitam, nam ego cognitionem hujus arboris acquirendo mutationem realem passus sum, sed arbor exinde nihil fuit mutata.

¹ Cfr. S. Th. I, 28, 1 et 4.

Praedicantur de Deo tum relationes logicae, v. g. habitudo essentiae ad attributa, tum relationes mixtae, v. g. quando dicitur creator, gubernator, cet. Sed quaeritur, num dentur in Deo ad intra relationes reales. Dico: ad intra, quae np. intra ipsam Deitatem absolvuntur, nam omnes relationes Dei cum creaturis mixtae tantum sunt (reales ex parte creaturarum, logicae ex parte Dei). Manifestum autem est, non posse dari relationem realem nisi duo extrema realia sint et realiter ab invicem distinguantur.

2° *Dantur in Deo quatuor relationes reales.* Certum est. — 197
 Dari in Deo relationes *reales* probatur hoc modo. Pater non dicitur nisi a paternitate nec Filius nisi a filiatione. Igitur si non daretur in Deo paternitas et filiatio realiter, sed secundum intellectum tantum, non esset in Deo realiter Pater et Filius, non esset in Deo realiter distinctio personarum. — Dari in Deo *quatuor* relationes reales ita probatur: duae sunt in divinis processiones reales ad intra, atqui ex qualibet processione necessario resultant duae relationes aequae reales, habitudo scil. principii ad eum qui est a principio, et vice versa. Igitur ratione generationis habetur *paternitas* in generante et *filiatio* aut *fileitas* in genito, ratione alterius processionis habetur *spiratio activa* in principio et *spiratio passiva* aut processio in eo qui est a principio¹. — Vides relationes divinas esse *relationes originis*.

3° Diximus relationes «resultare» ex processionibus, quia 198
 secundum nostrum concipiendi modum relatio fundatur in origine, eamque consequitur. Quod realiter quidem obtinet in creatis, in quibus omnis origo est per efficientiam, actionem scil. principii et passionem principiatam, unde v. g. in hominibus relatio paternitatis oritur ex actu generandi et relatio fileitatis

¹ Nomina *spirationis activae* et *passivae* proprie pertinent ad processionem, sed quia processio secundum voluntatem nomen proprium non habet, etiam relationes quae secundum eam accipiuntur non habent nomina propria. S. Th. I, 28. 4 c.

ex passione gignendi. Verum quia in divinis nulla admitti potest effectio, notio autem processioneis expurgata effectione jam nihil continet praeter habitudinem principii ad eum qui est a principio, in Deo *processiones et relationes non differunt secundum rem*. Igitur in divinis generare re idem est ac paternitas, gigni idem est ac filiatio, cet.... Nihilominus quia de Deo non possumus cogitare et loqui nisi secundum modum desumptum ex creaturis, processiones divinas concipimus ac si essent actiones quas relationes consequuntur, ipsas vero relationes ac si essent formae permanentes. Et ita processiones divinae a relationibus divinis *differunt secundum modum concipiendi et significandi*, i. e. *virtualiter* (sed inadaequate tantum, quia notio relationis divinae jam implicite continet processionem divinam). Haec autem distinctio utilis est, quia cognitio processionum est quoad nos principium explicite cognoscendi relationes, unde semper dicimus: secunda persona est Filius quia est genitus, tertia Spiritus quia spiratione procedit, cet.

199 II. Num relationes realiter distinguantur ab invicem¹.

Manifestum est, omnes quatuor relationes ab invicem distingui virtualiter, aliud enim est secundum conceptum paternitas et filiatio, aliud paternitas et spiratio activa, cet. Sed quaeritur de distinctione secundum rem.

Porro si relationes sunt in Deo realiter, necesse est in ipso esse realiter quidquid definitio relationis importat; atqui definitio relationis, «respectus ad aliud», manifeste dicit oppositionem ad aliud; oppositio autem distinctionem involvit. Et ideo realis relatio ad aliud importat realem distinctionem ab hoc alio.

Sed observa, realem distinctionem unice derivari ex oppositione unius ad aliud, et ita argumentum nihil aliud probat nisi realem distinctionem relationum sibi invicem *oppositarum*. Atqui mutuo sibi opponuntur tum paternitas cum filiatione, tum spiratio activa cum spiratione passiva. Igitur *paternitas realiter differt a filiatione et spiratio activa realiter differt a spiratione passiva*.

¹ S. Th. I. 28, 3.

Sed si consideras ab una parte paternitatem et filiationem **200** et ab alia parte spirationem activam, non habes relationes mutuo oppositas, quia nec paternitas aut filiatio dicunt respectum ad spirationem activam, nec spiratio activa dicit respectum ad paternitatem et filiationem, sed ad spirationem passivam tantum. Ergo ratio allata non probat realem distinctionem paternitatis et filiationis a spiratione activa; nec excogitari potest alia ratio hujusmodi distinctionem admittendi. Aliunde si poneress, etiam spirationem activam realiter distingui sive a paternitate sive a filiatione sive ab utraque, simul poneress in Deo realem quaternitatem vel etiam quintitatem; quod fides catholica nullo modo patitur. Restat igitur ut *spiratio activa virtualiter tantum distinguatur a paternitate et filiatione*. — Et observa, quam apte sibi cohaereat fides catholica, quae ét paternitatem ac filiationem cum spiratione activa re identificat ét Patrem ac Filium unum Spiritus s. principium praedicat.

III. Num relationes realiter identificentur cum essentia¹. **201**

Statim vides relationes virtualiter seu secundum conceptum distingui a divina essentia, nam relatio dicit respectum ad aliud, dicit esse *ad* aliquid; essentia dicit quid res est, dicit esse *aliquid*. Sed iterum quaeritur de distinctione secundum rem.

Porro quum Deus sit omnino simplex, quidquid in Deo est divina essentia est; sed relationes realiter sunt in Deo, ergo divina essentia sunt. Igitur omnino admittenda est *realis identitas relationum cum divina essentia*; et assertio, ut liquet, de cunctis quatuor relationibus aequaliter valet. — Porro si in Deo relationes re identificantur essentiae, manifeste sequitur eas esse *subsistentes*.

Ad uberio rem declarationem doctrinae traditae hanc fingimus **objectionem**. Relatio subsistens est contradictio in terminis. Nonne relatio praedicamentalis est una ex categoriis accidentium, quorum nota communis praecise per oppo-

¹ S. Th. I. 28. 2,

sitionem ad substantiam haec est, ut iis conveniat esse in alio tamquam in subjecto? Igitur «relatio» dicit accidens = non substantia, «subsistens» vero dicit substantiam = non-accidens. — Igitur alterutrum eligas necesse est: aut paternitas, cet. in Deo non sunt verae relationes, aut si relationes sunt non sunt subsistentes.

Porro si propriam naturam relationis non habent, non important oppositionem, proinde nec realem distinctionem ab invicem; et ita evanescit realis distinctio personarum in Deo, nam Pater non dicitur nisi a paternitate, cet.

Contra si relationes non sunt subsistentes, re distinguuntur a divina essentia; quodsi realiter distinguuntur a divina essentia, non sunt Deus sed aliquid creati; et ita Pater, Filius, cet. sunt creaturae.

203 *Resp.* Ad solutionem hujus difficultatis et aliarum connexarum paulo attentius consideranda est natura relationis.

Relatio (praedicamentalis) dicit respectum ad aliquid et, *formaliter qua relatio est*, nihil ponit in subjecto. Hinc categoria relationis, *esse relativum*, distinguitur contra omnes alias categorias tum substantiae tum accidentium (ad quantitatem et qualitatem pertinentium), quae omnes dicuntur secundum *esse absolutum*, quia omnes ex sola ratione sui generis ponunt aliquid in subjecto, sive quod constituent ens in se (categoria substantiae), sive quod perficiant ens in se (categoriae quantitatis, qualitatis). Quod autem relatio quae talis, ex sola ratione sui generis, *ex sola nota qua relatio est*, nihil absoluti involvit, nihil realitatis aut perfectionis ponit in re relata, manifestum est ex eo, quod natura relationis non tantum salvatur in relatione reali, sed etiam in relatione logica, quae tota quanta est operatione mentis perficitur.

Fatendum quidem est, repugnare relationem *realem*, quae non dicat aliquid in ipsa re relata, requirit enim fundamentum reale in subjecto cui attribuitur. Sed quia fundamentum reale non est de ratione relationis quae talis, sed solum requiritur ad realitatem ejus, facile intellegis, in relatione reali distinguendum

esse inter notam, ex qua relatio realis habet ut relatio sit: esse *ad* relationis, et notam quae est titulus realitatis ejus: esse *in* relationis. Quae duo tamen elementa non sunt accipienda ut partes compositi, sed magis ut duo aspectus ejusdem rei.

Jam esse *in* relationis realis in creatis semper ac necessario est *inesse* (= esse in alio tamquam in subjecto = esse accidens), quia substantia creata non per seipsam sed solum per sua accidentia refertur ad aliud. Sed quemadmodum esse *in* non est de ratione relationis qua talis, ita *inesse* non est essentia relationis realis; nam *definitio relationis realis aequaliter salvatur* tum in respectu ad aliquid (esse ad), qui habet «esse in» per inhaerentiam in subjecto: relatio inhaerens, tum *in respectu ad aliquid, qui habet «esse in» per identitatem cum substantia*: relatio subsistens. Et ita, quamvis ratio humana sibi relictā non cognoscat relationes subsistentes, non probatur notionem relationis realis subsistentis involvere contradictionem¹.

Inferes, categoriam relationis non nisi praescindendo a **204** divinis inter categorias *accidentium* recenseri. Quum autem omnes reliquae categoriae, quae vocantur accidentium, reapse ex sola sui generis ratione dicant esse in alio tamquam in subjecto = esse accidentis, esse autem accidentis in Deo simplicissimo necessario excludatur, merito dicitur, ex decem praedicamentis duo tantum locum habere in divinis: praedicamentum *substantiae* et praedicamentum *relationis*. Praedicamus quidem de Deo sapientiam, volitionem, cet., sed haec omnia in Deo non servant naturam qualitatis, actionis, cet., unde convertuntur in praedicamentum substantiae. Paternitas vero, quamvis haud secus ac sapientia cum divina substantia

¹ Si quaeris *fundamentum* hujusmodi relationis subsistentis, respondendum est, non dari fundamentum ontologicum *distinctum*, sed relationes divinas, utpote subsistentes, sibi ipsis fundamentum exsistere. Fundamentum autem logicum, seu adpectus magis obviū ex quo relationes explicite cognoscimus, est processio.

re identificetur, etiam in Deo propriam naturam relationis servat. Et ita in Deo non solum paternitatem, sed etiam relationem paternitatis agnoscimus.

205 Simul vides, distinctionem rationis inter substantiam et relationem seu, quod idem est, inter esse *absolutum* et esse *relativum*, magis fundari in ipso Deo quam distinctionem substantiae et attributorum, quae non unice quidem, sed tamen potissimum in imperfectione nostri intellectus fundatur. Quinimo dicendum putamus, in divinis substantiam distinctione virtuali *adaequata* differre a relationibus, nam conceptus divinae essentiae omnino praescindit a relationibus, quamvis eas non excludat. Hinc a conceptu divinae essentiae, quantumvis explicato, numquam potest deveniri ad cognitionem relationum. Contra conceptus relationis in divinis non nisi inadaequate differt a conceptu essentiae, nemo enim relationes divinas recte concipit, nisi eas saltem implicite concipiat ut subsistentes.

206 Ex duplici elemento relationis realis supra indicato, aliquatenus intellegitur, quomodo *omnes personae divinae eamdem perfectionem infinitam habere possint, quum tamen singulae careant relatione opposita*: Pater filiatione, Filius paternitate, cet.

Filius non habet paternitatem, quatenus paternitas consideratur *formaliter ut relatio est*, secundum esse ad, sic enim paternitas opponitur filiationi. Atqui paternitas formaliter ut relatio est, nihil absoluti importat, nihil realitatis ponit in subjecto; unde ejus absentia non potest auferre a Filio esse infinite perfectum.

Eadem quidem paternitas, si consideratur *secundum eam notam qua realis est*, secundum esse in, identificatur essentiae divinae, proinde ita considerata, non solum aliquam perfectionem dicit, sed omnium perfectionum cumulum infinitum. Verum paternitas, considerata secundum esse in, minime opponitur filiationi eadem ratione acceptae, unde sic minime deest Filio.

Igitur ad quaestionem, *num paternitas, cet. sit perfectio*, respondendum est cum distinctione: paternitas reduplicative ut relatio non est perfectio; eadem paternitas secundum notam, qua realis est, utique perfectio est, quia sic identificatur divinae essentiae¹.

Simul vides, **a.** quare tres personae non habeant plus **207** perfectionis quam una; **b.** quare relationes (et processiones) nullam involvant majoritatem in principio, nec dependentiam in iis, qui sunt a principio; nam si relationes, secundum eam notam, qua opponuntur et ideo uni personae prae aliis conveniunt, nihil absoluti involvunt, nec majoritatem conferre, nec dependentiam inferre possunt. **c.** Quare pluralitas relationum oppositarum non multiplicet divinam essentiam vel quodlibet ex attributis divinis. Quum enim relationes, qua oppositae, proinde qua realiter distinctae, nihil absoluti ponant, nihil absoluti multiplicare possunt.

Manet nihilominus mysterium inaccessum, quomodo una simplicissima essentia tres respectus mutuo oppositos, proinde realiter distinctos, contineat, imo iis identificetur!

Hinc autem nova oritur **objectio**, eaque omnium praecipua. **208** Nam assertio praedicta, quae comprehendit doctrinam sub II et III propositam, non mysterium continere videtur sed absurditatem. Nonne *quaecumque sunt identica uni tertio, identica sunt inter se*? Atqui paternitas, filiatio, spiratio passiva sunt identicae divinae essentiae, ergo et inter se identicae sint oportet².

¹ Alii theologi cum SUAREZ (*De Trin.* I. III, c. 9 et 10) concedunt, relationes etiam qua tales perfectiones esse, [sed] eas vocant perfectiones *simplices*, quum perfectiones absolutas, quae Deo formaliter conveniunt, dicant *simpliciter simplices*. Dicunt igitur perfectiones simplices nullam quidem in suo conceptu includere imperfectionem, sed *opponi alii perfectioni aequali*, quam proinde excludunt. Hinc ponunt, Filium non esse minorem Patre, quia etsi paternitatem formaliter non habet, eam habet aequivalenter. — Sed haec explicatio minus probatur; quomodo enim excludere aliam perfectionem, utut aequivalentem tantum, non esset limitatio, proinde imperfectio? — ² Cfr. *S. Th.* I, 28, 3 ad 1. et BILLOT, *De Deo Trino*,

Resp. Axioma «quaecumque sunt identica», cet. certe recusari nequit, sed cavendum est, ne perperam applicetur. Qui enim ex identitate sub uno aliquo respectu in praemissis asserta concluderet ad identitatem sub omni respectu, manifeste peccaret transeundo a dicto secundum quid ad dictum simpliciter. Hinc non aliquis christianus, sed ipse Aristoteles¹ monuit, principium identitatis comparatae non valere nisi de iis, quae sunt identica uni tertio re simul et ratione seu conceptu. Porro praemissa: paternitas, filiatio, cet. sunt identica divinae essentiae, simpliciter vera non est nisi intellegatur de identitate secundum quid. Nam paternitas, cet. si considerantur secundum esse in, seu sub ratione absoluti, simpliciter identificantur essentiae; verum si considerantur reduplicative ut relationes, essentiae non identificantur simpliciter, quum ab ea differant virtualiter seu secundum conceptum. Hinc legitima conclusio erit: paternitas, considerata sub ratione absoluti, identica est filiationi sub eadem ratione sumptae; quod est omnino verum et fidei consonum. Sed qui concluderet: ergo paternitas simpliciter dicta identificatur filiationi, ultra praemissas excederet. — Igitur principium identitatis comparatae rite applicatum nihil probat contra dogma catholicum.

209 Nihilominus instare poteris hoc modo. Paternitas, filiatio, cet., consideratae formaliter ut relationes, virtualiter quidem differunt a divina essentia, sed ei identificantur secundum rem. Atqui *impossibile est, ut ea, quae ab uno tertio virtualiter tantum differunt, realiter distinguantur inter se.*

Concedimus, rationem sibi relictam nullum invenire casum, quo duo virtualiter tantum a tertio distincta, inter se re distinguantur; sed frustra quaeres argumentum apodicticum, quo ostendatur manifestam contradictionem latere in prop.: quae solum virtualiter distinguuntur ab uno tertio, adhuc possunt realiter differe inter se. Numquid aperte repugnat.

thes. 8. pag. 405 seq.; et *Rev. Thomiste*, IX (1901), p. 694. — ¹ *Phys.* I. III, text. 21; cfr. s. THOMAM, in h. I., I. III, c. 3, l. 5, n° 11.

duo extrema, *secundum eam rationem, qua ab invicem distinguuntur, mutuo opponi*, et simul secundum aliam rationem uni tertio identificari? Quodsi forte contingat, sub ea formalitate, qua sibi mutuo opponuntur, necessario realiter distinguuntur.

Concedimus equidem, repugnare realem oppositionem (ac **210** distinctionem) duorum ex una nota, simul cum reali identitate eorundem ex alia nota, si utraque nota habeat rationem *totū* esse absoluti. Nam in hac suppositione, nota ex qua extrema haberent, ut invicem opponerentur, per se ipsam poneret in utroque perfectionem, exclusivam perfectionis oppositae, et ita necessario efficeret, ut saltem alterutrum realiter differret a tertio.

Verum si nota, ex qua duo sibi invicem opponuntur, est reduplicative *relatio*, nihil realitatis ponens per seipsam, et sola nota ex qua tertio identificantur est absoluta, huiusmodi inconveniens non sequitur. Nam relationes oppositae (proinde realiter distinctae), secundum quod relationes sunt, nihil absoluti dicunt, proinde non possunt inducere differentiam realem cum tertio absoluto; nec manifeste repugnat tertium absolutum esse titulum, ex quo utraque relatio opposita habeat ut realis sit.

Atqui revelatione didicimus, ita esse in divinis: paternitas, filiatio, spiratio passiva realiter distinguuntur ab invicem secundum eam notam, qua sunt reduplicative relationes oppositae: esse relativum; et nihilominus secundum eam notam, qua reales sunt, identificantur cum divina essentia, cum esse absoluto.

Manet utique mysterium inscrutabile, quomodo una res simplicissima simul possit habere rationem absoluti et rationem relativi. Sed merito provocamus ad esse illimitatum Dei; s. THOMAS: «Nulla substantia quae est in genere potest esse relatio, quia est definita ad unum genus et per consequens excluditur ab alio genere. Sed *essentia divina* non est in

genere substantiae sed *est supra omne genus, comprehensum in se omnium generum perfectiones*. Unde nihil prohibet id quod est relationis in ea inveniri»¹.

Vides, quanti momenti sit distinctio virtualis et identitas realis esse *absoluti* et esse *relativi* in Deo; ita quidem ut theologi dicere non vereantur: si haberemus conceptum proprium relationis subsistentis, distinctio personarum in Deo jam non esset mysterium. Nunc autem nostra ignorantia, quamprimum audit plures relationes reales in esse divino, statim eas concipit ac si et ipsae, secundum quod plures sunt, essent aliquid absoluti; quo semel admissio, jam non datur via sese a manifesta contradictione extricandi.

211 IV. Quomodo relationes comparentur ad personas.

In humanis nomina patris et filii significant personas una cum relatione originis ad aliam personam, quae relatio orta est ex actione generandi et passione gignendi. Habemus igitur primo personam (naturam rationalem incommunicabilem), deinde actum generandi aut passionem gignendi, tertio relationem paternitatis aut filiationis inde profluentem et personae veluti affixam. Et haec tria in creatis realiter distinguuntur. Vides itaque, in creatis relationem originis nec constituere personam (= conferre naturae perfectam distinctionem seu perseitatem), nec esse personam; sed personam in esse personae jam constitutam qualificare tantum.

Jam haec omnia imaginatio nostra transferre vellet in Deum, quando ibi audimus nomina Patris et Filii et Spiritus Sancti. Sed ex praedictis saltem suspicaris quantopere hujusmodi imaginatio distaret a veritate.

212 1° In divinis *relatio opposita, considerata ut est relatio, constituit personam*².

Notio *personae*, ut supra diximus³, notioni naturae (intellectuali, singulari, completae, actuatae) superaddit perfectam *incommunicabilitatem*. Hinc illud quod naturae, ut supra,

¹ De Pot. 8, 2, ad 1. — ² S. Th. I, 40, 2. — ³ Cfr. supra n° 129.

accedens ei tribuit incommunicabilitatem, merito dicitur personam constituere. Nostrum non est inquirere, quaenam sive realitas sive formalitas naturae creatae hanc perseitatem tribuat eamque in dignitate personae constituat. Manifestum omnibus est, eam quaerendam esse in ipsa formali unitate et completionem naturae, minime vero in relatione. Siquidem Petrus persona est antequam afficitur relatione paternitatis, et Paulus persona est priusquam (prioritate logica) induitur relatione filiationis. Nunc autem in Deo, spectato secundum esse absolutum, nihil prorsus invenies quod sit perfecte incommunicabile; omnia enim: natura, existentia, attributa, actus Patri, Filio et Spiritui s. communia sunt, iisque aequali jure attribuantur. Restat igitur, ut nota perseitatis seu perfectae distinctionis desumatur ex relationibus, quae, praecise ut relationes sunt, virtualiter differunt a natura et a nobis concipiuntur ut naturae veluti affixae.

Porro, quamvis nulla ex relationibus tribus personis conveniat, una earum np. spiratio activa Patri et Filio communis existit; proinde non potest assignari ut ratio afferens perfectam distinctionem et perseitatem. Sed aliud est de relationibus, quae sibi mutuo opponuntur: paternitate, filiatione, spiratione passiva. Hae enim singulae singulis tantum personis propriae sunt, proinde personas perfecte et realiter ab invicem distinguunt. Et ideo paternitas, quam concipimus ut affixam naturae divinae qualis est in Patre, merito assignatur ut elementum constitutivum personalitatis in Patre, quum reapse (et non secundum nostrum modum concipiendi tantum) sit unica nota perfecte incommunicabilis, quae in Deo Patre invenitur. Quod autem diximus de paternitate respectu primae personae, aequaliter valet de filiatione et spiratione passiva respectu secundae et tertiae personae.

Quaeres: Nonne personae divinae etiam distinguuntur, **213** proinde et constituuntur *processionibus*? — Processiones, ut supra diximus¹, secundum rem idem sunt ac relationes,

¹ Cfr. supra n° 198.

secundum conceptum vero nonnisi inadaequate ab iis distinguuntur. Distinctio autem rationis in eo est, quod processio a nobis concipitur ut via unius personae ad aliam, proinde ut aliquid personis extrinsecum, relatio vero ut aliquid iis intrinsecum. Quia igitur universim res ac personas distinguere solemus per ea, quae ipsis intrinseca sunt, convenientius dicitur personas divinas distinguere atque constitui relationibus quam processionebus, quamvis et hoc aliqua saltem ratione sustineri posset¹. Quodsi etiam processiones diserte memorare velis, dicere poteris: personae constituuntur relationibus per viam originis, vel simpliciter: relationibus originis.

- 214 2° In divinis *relatio opposita, considerata ut est subsistens, persona est*².

Etsi relationes divinae a nobis concipiuntur ut naturae superadditae, reapse cum natura divina identificantur, quum ratione perfectae simplicitatis idem sit in Deo secundum rem esse relativum et esse absolutum. Hinc *paternitas*, quemadmodum est divina essentia et Deus, sic etiam est *Deus Pater*, et filiatio est Filius; non utique secundum modum significandi, sed secundum rem. Igitur si in divinis *relationem oppositam consideras ut realiter identicam cum divina natura*, proinde *ut subsistentem*, habes illud, cui *definitio personae perfecte applicatur*. Habes enim incommunicabiliter subsistentem in natura intellectuali. Merito itaque s. THOMAS: «Persona divina significat relationem [oppositam] ut subsistentem»³.

- 215 Simul vides vocem «personae», divinis applicatam, duplici ex titulo analogam esse. Primo longe aliter in Deo atque in creaturis verificatur terminus «natura *subsistens*», nam natura creata habet subsistentiam = actum essentiae substantialis, actum existendi in se (non in alio tamquam in subjecto); natura divina est sua subsistentia. Deinde in creatis tum subsistentia tum *incommunicabilitas* pertinent ad

¹ Cfr. JANSSENS, *De Deo Trino*, p. 697. — ² S. Th. I, 29, 4; 40, 1, —

³ L. c., 29, 4 c.

esse absolutum et, supposita tali natura, incommunicabilitas consequitur subsistentiam, nam in creatis natura completa incommunicabilis est *quia subsistit*¹. In divinis vero subsistentia pertinet ad esse absolutum, incommunicabilitas ad esse relativum, nec ratio incommunicabilis est quia subsistit, sed formaliter *quia relatio est*.

Corollarium. *Num in Deo admittenda sit personalitas absoluta.* — Quum ab una parte nomen personae in divinis proprie conveniat relationibus oppositis ut sunt subsistentes, et ab alia parte philosophi christiani (qui qua philosophi praescindere debent a relationibus divinis, sola revelatione cognitis,) ad excludendum pantheismum, saepe dicant, admittendum esse Deum personalem, Deum qui sit persona, merito quaeritur, num praeter tres personas, quae relationibus constituuntur, detur in Deo personalitas absoluta, qua Deus (essentia divina significata per nomen concretum) praedicari possit persona?

Resp. Qui in Deo praeter tres personas, quae relationibus constituuntur, admitteret personam absolutam, nec manifestam haeresim vitaret, nec sibi ipsi constaret. Incideret in haeresim, nam loco trium personarum, quas fides catholica habet, quatuor fingeret et ita non jam trinitatem sed quaternitatem profiteretur. Incideret in contradictionem, ponendo naturam divinam qua talem simul esse incommunicabilem et non-incommunicabilem. Naturam divinam qua talem praedicare personam idem est ac eam praedicare incommunicabilem; incommunicabilitas enim est nota propria personalitatis. Porro si natura divina qua talis incommunicabilis est, non est Patri et Filio et Spiritui s. communis, nam communis idem sonat ac non-incommunicabilis. Nec tibi fingas personalitatem quamdam Patri, Filio et Spiritui s. communem: nam iterum habes haeresim et contradictionem, siquidem personalitas communis idem sonat ac incommunicatio communicata.

¹ Accuratius, ut ratio habeatur humanitatis Christi, quia *proprio actu subsistendi gaudet*.

- 217** Quid igitur sibi volunt philosophi praedicando Deum personalem? Intellegunt, Deum esse unam singularem substantiam spirituales completam, re et essentia a mundo distinctam, cui proinde convenire debet perfecta incommunicabilitas. Hic autem sistunt et sistere debent; nam quaestionem, utrum incommunicabilitas conveniat naturae divinae secundum se spectatae, i.e. secundum esse absolutum, an relationibus oppositis quibus re identificatur, ne suspicari quidem possunt. Itaque assertio philosophica: Deus est persona, vera est in sensu indeterminato: Deo convenire debet personalitas. Quodsi philosophus determinare vellet, quomodo personalitas Deo conveniat et, sequendo analogiam creaturarum, assereret: Deo haud secus ac creaturis personalitas convenire debet secundum esse absolutum, et ita Deus est una persona, jam praemissas suas excedendo erraret.

Porro si vocem *subsistentiae* adhibes aut in concreto pro persona, aut in abstracto pro personalitate, non datur in Deo subsistentia absoluta, sed tres subsistentiae relativae tantum. Quodsi subsistentiam intellegis, quemadmodum constanter fecimus, pro actu essentiae substantialis et nihil ultra, datur in Deo una subsistentia absoluta (quae utique in eo non est actus essentiae sed ipsa essentia,) et haec una numero subsistentia tribus personis communis est¹.

- 218** V. In Deo «omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio».

Universam fere doctrinam de relationibus divinis, quae ipsa est nucleus totius Trinitatis, breviter comprehendit effatum notissimum, quod s. Anselmus primus enuntiavit², et postea conc. florentinum consecravit: In Deo «omnia sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio»³. Sensus est, non posse admitti in divinis distinctionem *realem* nisi *in relativis*, et quidem in iis relativis tantum quae *mutuo opponuntur*.

¹ Ceterum de *subsistentia* theologi diversimode loquuntur, cfr. v. g. FRANZELIN, *De Deo Trino*³, p. 377; BILLOT, *De Deo*³, p. 435; JANSSENS, *De Deo Trino*, p. 317 et p. 659; PESCH, *Prael.* II, n° 605. — ² *De proc. Spir.* s. cp. 2. — ³ Cfr. DENZ. n° 703.

Igitur *nondatur distinctio realis*: **a.** inter ea quae quovis modo (utique secundum nostrum concipiendi modum) pertinent ad esse absolutum; **b.** inter esse absolutum et processiones, relationes, personas; **c.** inter processiones ac relationes mutuo non oppositas: ab una parte generare et gigni, paternitatem et filiationem, ab alia parte τὸ spirare et spirationem activam; **d.** inter τὸ spirare Patris et τὸ spirare Filii (unde Pater et Filius sunt unum principium Spiritus s.).

Contra *datur realis distinctio*: **a.** inter generare et gigni; inter spirare (re identicum cum generare ac gigni) et spiratione procedere; **b.** inter paternitatem et filiationem; inter spirationem activam (re identicam cum paternitate ac filiatione) et spirationem passivam; **c.** inter Patrem et Filium; spiratorem (re identicum Patri et Filio) et Spiritum.

VI. De proprietatibus et notionibus divinis.

219

1° *Proprietas* (ἰδιώμα) in materia ss. Trinitatis intellegitur ratio formalis, quae *uni tantum ex personis divinis convenit*. Numerantur *quatuor*: innascibilitas, paternitas, filiatio, spiratio passiva.

Innascibilitas ex usu theolōgico tum omnem processionem (sive per generationem sive per spirationem) excludit, tum praeterea insinuat τὸ esse principium duarum aliarum personarum. Est itaque proprietas primae personae, quae proinde solus duas proprietates habet.

Datur autem aliqua differentia inter innascibilitatem et alias proprietates. Paternitas, filiatio, spiratio passiva singulae singulas personas constituunt, et ideo vocantur *proprietates personales*; innascibilitas nec in quantum negat processionem, nec in quantum insinuat τὸ esse principium duarum aliarum personarum, personam primo constituit, et ideo vocatur *proprietas personae*.

Nonnumquam vox proprietas in sensu latiori adhibetur pro omni, quod tribus personis commune non est. Et ita etiam spiratio activa est proprietas, non personalis nec personae, sed duarum personarum, Patris scil. et Filii.

220 2° *Notio*¹ dicitur id, quod est *propria ratio cognoscendi personam*; quo nos utimur veluti nota ad cognoscendam distinctionem personarum. Numerantur *quinque*: innascibilitas, paternitas, filiatio, spiratio activa, spiratio passiva. — Paternitas, filiatio, spiratio passiva dicuntur *notiones personales*, innascibilitas et spiratio activa *notiones personarum*.

Hinc facile intellegitur, quid sint *actus notionales*². Sunt illi actus divini, quibus nobis innotescit distinctio personarum: generare, gigni, spirare et spirari. Actus notionales, secus ac essentiales, non sunt tribus personis communes, sed aut uni aut duabus proprii.

Vides proprietates et notiones aut cum relationibus coincidere, aut (innascibilitas) ad relationes reduci. Reapse relatio, proprietas et notio sunt eadem res, sed alio atque alio modo considerata. Nam v. g. paternitas, considerata ut habitudo ad secundam personam, dicitur *relatio*, considerata ut soli primae personae conveniens, dicitur *proprietas*, considerata ut principium formale, quo intellectus noster primam personam cognoscit, dicitur *notio*.

Nota. Facilioris memoriae causa adjici solet: sunt in Deo *una* natura, *duae* processiones, *tres* personae, *quatuor* relationes et proprietates, *quinque* notiones.

ART. III

DE APPROPRIATIONIBUS ET MISSIONIBUS DIVINIS

Quae in hoc articulo dicemus non jam ad intimam naturam ss. Trinitatis, sed ad plenioram ejus manifestationem pertinent.

221 I. *Appropriatio*³.

1° Generatim «appropriare nihil aliud est, quam commune trahere ad proprium»⁴.

¹ S. Th. I, 32, 2–4. — ² S. Th. I, 41. — ³ S. Th. I, 39, 7–8. — ⁴ De Ver. 7, 3 c.

Appropriatio in praesenti materia est *modus loquendi*, quo attributa essentialia aut operationes ad extra uni personae divinae prae aliis tribuuntur. Exemplum notissimum habes ex symb. ap., ubi omnipotentia et creatio peculiariter tribuuntur Deo Patri. — Quum autem hujusmodi appropriationes tum exemplo Scripturae, tum imprimis usu traditionali consecratae sint, ét legitimum fundamentum ét utilitatem quamdam habere debent.

Fundamentum appropriationis non est, quod hujusmodi attributum uni personae vel exclusive conveniat, vel saltem magis conveniat quam aliis, unde vides appropriationem nullam involvere exclusionem; sed fundamentum est *similitudo quaedam inter attributum appropriatum et proprietatem illius personae, cui appropriatur*. Ita v. g. proprietas Patris est esse principium fontale, et facile intellegitur huic proprietati quodammodo affines esse creationem et omnipotentiam. Siquidem creare idem sonat ac esse principium rerum externarum, et potentia divina a nobis concipitur ut principium quo productionis rerum. — Quodsi idem opus, sub diversis respectibus consideratum, similitudinem exhibet cum proprietatibus diversarum personarum, modo huic modo alteri personae appropriari poterit. Hinc vides, quomodo appropriationes nonnihil variare possint, quin arbitrariae sint.

Utilitas seu finis appropriationis est clarior manifestatio divinarum personarum. Quia enim essentialia attributa naturaliter cognoscimus, et eorum rationem saltem magis intellegimus quam proprietates divinarum personarum, appropriatio est medium aptum tum ad exsistentiam proprietatum in divinis magis inculcandum, tum ad earum rationem aliquatenus obumbrandum. Hinc intellegis, quare appropriatio a s. THOMA dicatur: «Manifestatio personarum per essentialia attributa»¹.

2° Subjicimus praecipuas appropriationes.

222

a. *Patri* ut principio fontali appropriantur omnipotentia, et opera externa quatenus in iis attenditur potentia.

¹ S. Th. I, 39, 7 c.

Filio ut Sapientiae hypostaticae addicuntur sapientia essentialis, et opera externa quatenus in iis consideratur ratio sapientiae; hinc imprimis dispositio rerum et reparatio humani generis, quippe quae est restitutio ordinis perturbati.

Spiritui Sancto ut Amori hypostaticae attribuuntur bonitas, et opera externa quatenus in iis elucet divina benignitas; hinc imprimis opera sanctificationis, quae sunt superabundantis bonitatis manifestatio praeclarissima.

- 223 b.** Per appropriationem omnes res creatae dicuntur esse ex Patre, per Filium, in Spiritum Sanctum, secundum illud s. PAULI: «Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso [*ἐξ αὐτοῦ*] sunt omnia»¹.

Praepositio *ex* importat habitudinem causae efficientis, quae Deo competit ratione suae potentiae. Quemadmodum igitur Patri ut principio fontali potentia appropriatur, ita etiam efficientia ei peculiariter attribuitur; et hoc sensu omnia dicuntur esse *ex Patre*.

Praepositio *per* designat formam, per quam agens operatur, quemadmodum dicimus quod sapiens agit per sapientiam et artifex per artem². Porro Filio ut Sapientiae hypostaticae et Verbo Patris appropriantur tum sapientia, qua Deus omnia fecit, tum ideae exemplares secundum quas omnia fecit. Et ita omnia dicuntur esse ex Patre *per Filium*.

Praepositio *in* [*ἐν*] designat habitudinem finis ultimi, quem omnia petunt et in quo omnia quiescunt. Jam Deus habet rationem finis in quantum est bonum. Quum igitur bonitas attribuatur Spiritui Sancto, ei etiam attribuitur ratio finis, dehinc vero perductio rerum in finem: conservatio et gubernatio. Et ita omnia dicuntur esse ex Patre per Filium *in Spiritum Sanctum*³.

224 II. Missio³.

²⁰ *Exsistentia*. — Multiplici effato Scripturae didicimus:

¹ *Rom.* II, 36, — ² S. THOMAS: «Ars nihil aliud est quam recta ratio aliquorum operum faciendorum» (*S. Th.* I, II, 57, 3). — ³ Lege *S. Th.* I, 39, 8 et Enc. LEONIS XIII, *Divinum illud munus*, 9 Maji 1897 (*Alloc. cet.* t. VII, p. 22, 23.). — ⁴ *S. Th.* I, 43.

a. *dari missionem* in divinis, saepe enim aliqua persona dicitur mitti ad aliquem terminum externum. Praeterea collatis inter se omnibus locis qui ad missionem pertinent, comperimus: b. *Patrem non mitti; Filium mitti a Patre, Spiritum s. mitti tum a Patre tum a Filio*¹.

«Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit eum.» «Paraclitus autem Spiritus s., quem mittet Pater in nomine meo.» «Paraclitus, quem Ego mittam vobis.» «Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: abba, pater»².

2° *Notio.* — Missio generatim dicit habitudinem missi ad eum a quo exit, habitudinem ad terminum ubi venit, et nexum causalem utriusque habitudinis, nemo enim mitti dicitur nisi ad terminum veniat ex influxu ejus a quo exit. 225

Influxus mittentis in missum potest esse secundum imperium sicut servus mittitur a domino, vel secundum consilium sicut rex mittitur a medico in balneum, vel secundum originem sicut radius emittitur a sole. Porro in divinis non potest cogitari influxus unius personae in aliam nisi per solam originem, et ita quidem ut omnis causalitas excludatur. Unde *ex hac parte missio divina importat processionem unius personae ab alia*, nihil praeterea.

Habitudo missi ad terminum in creatis consistit in eo, quod missus incipit esse ubi antea non erat. Quum autem ratione immensitatis repugnet, ut persona divina simpliciter incipiat alicubi esse, *missio divina ex hac parte importat, ut missus incipiat alicubi esse novo modo*, quatenus scil. novum effectum producendo. novam relationem (mixtam) cum termino acquirat.

Quum autem operari et inexistere creaturae in Deo identificetur cum natura, persona divina eo ipso quod (secundum nunc immobile aeternitatis) ab alia procedit, ab ea accipit ut aliquid operetur in creatura eique inexistat. Et ita etiam in divinis salvatur nexus inter utramque habitudinem, suo modo tamen, i. e. ita, ut nullam dependentiam in misso arguat.

¹ Ad S. Th. 1, 43, 8; cfr. e. g. JANSSENS, *De Deo Trino*, p. 859; et PESCH, *Prael.* II, n° 654. — ² Jo. 5, 23; 14, 26; 15, 26; Gal. 4, 6.

Ex praedictis *missio* in divinis definiri potest: *processio unius personae ab alia, connotato novo modo existendi in termino extrinseco.*

- 226 Facile vides: a. missionem, quum praeter originem etiam novam inexistentialitatem in creatura significet, non nisi ex tempore de personis divinis praedicari posse.

b. Missioni affines esse *adventum* et *dationem* divinarum personarum; qui enim mittitur ut novo modo inexistat termino, eo ipso venit ad terminum, eique datur. Sed differentia est, quod adventus ac datio non dicunt habitudinem ad alium a quo adveniens procedit; nihil enim prohibet aliquem venire a seipso aut seipsum dare. Et ita in divinis Pater, etsi mitti nequit, venire et seipsum dare potest, secundum illud: «Si quis diligit me, Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus»¹.

- 227 3° Divisio. — Distinguitur missio *invisibilis*, quando persona divina absque ullo signo sensibili suae praesentiae animae justae, tamquam templo suo, illabatur; et *visibilis*, quando nova praesentia personae missae aliqua ratione sensibus percipi potest.

Missio visibilis iterum duplex est. *Substantialis*, cujus unicum exemplum est incarnatio, quando Verbum missum est, ut per naturam hypostaticam sibi unitam, habitaret in nobis; et *mere repraesentativa*, quando sensibus percipitur symbolum aliquod, personam missam repraesentans: columba in baptismo Christi, linguae igneae in pentecoste.

Observa tamen, nec Verbum missum esse ad naturam assumendam (quippe quae ante unionem hypostaticam non exsistebat), nec Spiritum s. ad symbola columbae aut linguarum. Missio semper fit *ad personam*: Verbum missum est ad nos per naturam assumptam; Spiritus s. sub symbolo columbae missus est ad Christum (ut personam subsistentem in humana natura), sub symbolo linguarum missus est ad apostolos. — Productio naturae per quam, aut signi sub quo

¹ Jo. 14, 23.

persona mittitur, ad totam ss. Trinitatem pertinet; sed sola persona missa naturam productam sibi habet, aut symbolo producto repraesentatur.

4° *Theologoumena*. — a. *Omnis missio pertinet ad ordinem supernaturalem*. 228
Fit enim ad personas jam existentes, quibus proinde Deus jam inexistit eo modo quo necessario adest omni creaturae: per potentiam, per praesentiam, per essentiam. Igitur missio, causans novam praesentiam alicujus personae divinae, distinctam a praesentia naturali, eique superadditam, nonnisi ad ordinem supernaturalem pertinere potest.

b. *Missio invisibilis non fit nisi secundum donum gratiae sanctificantis*. 229
Missio invisibilis ex usu biblico et intellectu traditionali non significat solam operationem divinam aut donum creatum in anima, sed importat visitationem ipsius personae divinae, ut in nobis permaneat et animabus nostris tamquam templis suis inhabitet¹. Porro *nova praesentia personae divinae* non tantum secundum dona sua, sed secundum seipsam, *secundum substantiam suam*, nulla intellegitur nisi ea, qua Deus creaturae adest (non jam ut causa essendi sed) ut objectum amicalis cognitionis et amoris, ut elevans animam ad familiarem suiipsius societatem. Atqui hujusmodi societas, qua Deus animae adest cognoscendus uti in se est et amicitiae amore fruendus, non perficitur per gratias gratis datas, nec per gratiam actualement², nec denique per habitus informes fidei et spei, sed per solam gratiam sanctificantem. Igitur gratia sanctificans, donum creatum Spiritus s., animam aptam reddit ad personam divinam accipiendam, templum veluti consecrat, quod deinde (posterioritate logica) ipse Spiritus praesentia sua replet. Et hoc sensu dicitur, missionem fieri secundum donum gratiae sanctificantis.

¹ Jo. 14, 16, 17, 23; Rom. 5, 5; 8, 9, 11; I Cor. 3, 16; 6, 19; II Cor. 1, 22; 6, 16. — ² Gratiae actuali potius applicatur illud Apoc. 3, 20: «Ecce sto ad ostium et pulso: si quis audierit vocem meam et apparuerit mihi januam, intrabo ad illum et coenabo cum illo et ipse mecum.»

Sequitur, non dari missionem invisibilem absque infusione gratiae sanctificantis; unde illi textus Scripturae ubi in missione aut acceptione Spiritus s. memorantur charismata¹, non de sola largitione charismatum intellegi possunt, sed de charismatibus infusionem gratiae sanctificantis manifestantibus. Siquidem si sola charismata data fuissent, reapse non ipse Spiritus sanctus advenisset, non fuisset veri nominis missio.

Quemadmodum infusio gratiae non a solo Spiritu s., sed a tota ss. Trinitate perficitur, ita et inhabitatio tribus personis communis est. Nihilominus ét infusio gratiae ét inhabitatio appropriari solent Spiritui Sancto, propter similitudinem cum proprietate hujus personae, quae, procedendo per voluntatem, est Amor et Donum hypostaticum.

230 c. *Missio visibilis semper ordinatur ad invisibilem.* Assertio nullam difficultatem habet, nam omnia opera supernaturalia diversis modis ordinantur ad interiorem animae sanctificationem, cujus veluti corona est missio invisibilis. Igitur missio visibilis fuit aut principium aut indicium missionis invisibilis. Missio substantialis facta est, ut Verbum in natura assumpta esset instrumentum promerendae et efficiendae sanctitatis. Missiones repraesentativae factae sunt ad manifestandam interiorem sanctitatem, aut tunc (linguae igneae) aut jam antea (species columbae) collatam.

231 d. *Ordo missionum.* Missio visibilis substantialis fuit principium et causa meritoria omnium aliarum missionum in homines.

Missiones invisibiles etiam in V. T. fiebant, nemo enim umquam sine illa justificatus est. Sed missiones illae fiebant propter merita Christi adhuc venturi et erant veluti anticipationes privatae regni gratiae, postea publice inaugurandi. Pertinebant igitur quodammodo ad forum internum, nam secundum forum externum et publicum omnes sancti ante Christum erant sub lege servitutis. Hinc nulla missione visibili manifestabantur²: «Nondum

¹ Cfr. v. g. Act. 8, 17, 18; 10, 44 — 46; 19, 6. — ² Aliae differentiae sunt, quod ante Christum interna sanctitas non dabatur per ritus in hunc finem

erat Spiritus datus, quia nondum erat Jesus glorificatus»¹.

Institutionem novi testamenti, seu regni gratiae inchoabat missio visibilis Filii, consummabat et consummatam manifestabat missio invisibilis simul et visibilis Spiritus s. in die pentecostes. Et congruenter factum est, ut primo tamquam principium omnis sanctificationis operandae mitteretur Filius, qui unâ cum Patre est principium Spiritus sanctitatis; deinde consequeretur missio visibilis et publica Spiritus Sancti, qui est ipsa Sanctitas hypostatica, ad manifestandam sanctitatem a se collatam.

CAPUT III

DE SS. TRINITATE HUMANAЕ RATIONI COMPARATA

Probata ex fontibus revelationis existentia et explicata, quantum fieri potuit, natura ss. Trinitatis, superest ut de habitudine sacratissimi mysterii ad rationem quaedam adjiciamus. Ostendemus in *Art. I* doctrinam de ss. Trinitate non esse inventum aut figmentum rationis humanae, in *Art. II* eam esse mysterium in sensu stricto; denique in *Art. III* trademus praecipuas regulas ad recte loquendum de ss. Trinitate.

ART. I

DE SS. TRINITATE, UT EX FONTIBUS HUMANIS NON DESUMPTA

Quicumque aut possibilitatem aut saltem factum revelationis infitiantur, doctrinae de ss. Trinitate, quam ecclesia profitetur, originem humanam assignare debent. Quamvis autem, supposita doctrina catholica de fontibus revelationis, falsitas hujus asserti satis constet ex iis, quae in cap. 1 disseruimus, operae pretium est saltem breviter indicare inanitatem rationum, quibus adversarii naturalem originem dogmatis nostri explicare conantur.

publice institutos (sacramenta), et quod rarior erat et (generatim) remissior quoad gradum. — ¹ Jo. 7, 39.

Dicunt igitur, dogma catholicum miro quodam syncretismo conflatum «esse aut ex philosophia graecorum aut ex superstitione gentilium, monotheismo judaeorum admixtis.

232 I. *Philosophia platonica.*

¹ Ipse *Plato* († 347 a. C.) admisit *summum Deum* personalem, *Bonum* et *Ideas*, quae hierarchice inter se ordinatae efformant mundum idealem, cujus veluti sol exsistit Bonum.

De habitudine summi Dei et Boni in doctrina Platonis vix aliquid certi statui potest: alii Bonum summo Deo identificant¹, alii illud habent ut distinctum a Deo et independens ab eo².

Atqui in his ne umbra quidem Trinitatis invenitur. Si Bonum intellegas Deo identicum, non habes duas personas; si illud intellegas distinctum a Deo, non erat res concreta, ergo nec persona³. *Ideae* ex mente Platonis substantiae quidem erant et aliquando ab eo dii vocantur, sed poetice tantum⁴. Ceterum quum numero plurimae essent, non possunt ulla ratione cum tertia persona ss. Trinitatis comparari.

233 ² *Philo* judaeus alex. († 50 p. C.) philosophiam graecam et theologiam judaicam miscuit. Praeter *Deum*, de quo solum sciri potest quod est, et nullo modo quid est, admisit *Λογόν*, qui praedicatur sapientia Dei, imago Dei, filius Dei, primogenitus, et perhibetur esse locus Idearum. *Λογός* veluti dispartitur in multos *λόγους* seu *δυνάμεις*, quae se communicant substantiis materialibus et simul sunt *ideae* exemplares rerum et principia actionis in rebus. Identificantur autem angelis, daemonibus, animabus. cet.⁵.

Atqui neque in hac doctrina invenitur aliqua Trinitas. Num *Λογός* Philonis fuerit persona non ita liquet; multi eum interpretantur ut personificationem conceptus divini de mundo. Si persona intellegenda est, saltem non erat persona summo

¹ UEBERWEG-HEINZE, *Grundriss d. Gesch. d. Philosophie*, I^o, p. 184.

² DE WULF, *Hist. de la Philos. médiévale*³, p. 22. — ³ De WULF Bonum platonis vocat: «la plus impersonnelle des abstractions» (l.c.) — ⁴ UEBERWEG-HEINZE, l.c. — ⁵ UEBERWEG-HEINZE, p. 349: DE WULF, p. 81.

Deo consubstantialis, quum diserte praedicetur inferior Deo et subjectus Deo, mediumque locum tenens inter Deum et nos. Unde ex hac parte doctrina Philonis de Logo magis affinis est subordinatianismo quam veritati catholicae. Ceterum in confesso est, eam, quantum veritati consonat, maxima parte desumptam esse ex libris sapientialibus V. T.. Dicunt quidem adversarii doctrinam s. Joannis de Logo ex Philone mutuata esse, sed immerito. Etenim evangelista, etsi nonnumquam iisdem verbis utitur ac Philo, aliam plane doctrinam habet. *Λόγος* s. Joannis certo est persona; deinde est verus Deus, consubstantialis Patri, minime vero aliquid intermedium inter Deum et creaturam. Denique non inducitur ad existentiam mundi philosophice explicandam, sed ad docendum mysterium incarnationis, quo genus humanum salvatur. — Vestigium aut analogon tertiae personae apud Philonem omnino non invenitur.

3° *Neoplatonici* (quorum antesignani fuerunt Ammonius 234 Saccas † c. 242 et Plotinus † 269), missis differentiis haud parvis, *triplex principium divinum* admiserunt: *supremum*: τὸ ἔν vel *ταγαθόν*, *medium*: νοῦς, λόγος (in quo sunt ideae rerum, quae unitae simul constituunt νοῦν, sicut multa theoremata constituunt scientiam), et *tertium*: animam mundi. Et ponebant principium medium genitum ex supremo, tertium ex medio¹.

Superfluum est, hanc doctrinam plenius explicare; tempore quo Neoplatonismus prodibat, dogma ss. Trinitatis jam diu ab ecclesia credebatur et praedicabatur: ipse Ammonius, Plotini magister, in religione christiana educatus fuit. Ceterum neoplatonici, etsi in nonnullis quae de Logo proferebant, ad doctrinam catholicam propius accedebant (quod post Philonem ex V. T. haurientem et post explicationes apologetarum mirum non est), veram Trinitatem nusquam docuerunt, quum cuncti tres deos, eosque inaequales, potius quam tres personas in unitate naturae admiserint. Hinc platonismus viam sternere potuit non in dogma catholicum, sed in polytheismum (uti

¹ UEBERWEG-HEINZE, p. 371 seq.; DE WULF, p. 82 seq.

imprimis patet in Jamblichō † 330¹), in pantheismum (propter tertium deum: animam mundi), aut christianismo admixtus in gnosticis (propter emanationes unius principii ex alio, quas plures admiserunt) atque in subordinatianismum (propter minoritatem principii secundi et tertii). Unde merito PETAVIUS: «Quidquid haereseon opinionumque falsarum in primis illis ecclesiae temporibus emersit, ac praesertim ariana tota perfidia ex illo platoniorum commento causam et originem accepit»². Quod etsi verum est, nihil tamen mirum videatur quosdam patres, ex iis praesertim qui ante haeresim arianam floruerunt, speculationes platonicas libentius ad veritatem christianam traxisse. Nonne mos est apologetis omnia adhibere, quae vel ex parte aut a longinquo veritatem divinam suadere possunt?

235 II. Superstitio gentilium.

¹⁰ Apud *Persas* antiquissimos invenitur triplex rerum omnium principium: Coelum, Mare, Terra; in quibus utique nulla est cum mysterio nostro convenientia. Idem valet de triade minus antiqua bonorum deorum: Ahura-Mazda (postea Ormuzd), Mithras et Sraosha; nam Mithras et Sraosha nec ejusdem nec aequalis naturae erant cum Ahura-Mazda³. Quodsi in monumentis sequioris aetatis Mithras tauricidus depingi solet cum duobus pueris, nulla trinitatis idea subest. Mithras est deus solaris, et duo pueri (Cautes et Cautopates), quorum alter elatam alter depressam faciem gerit, vel quotidianum ortum et occasum vel incrementum vernale ac diminutionem autumnalem solis symbolizant⁴.

Analogia quaedam processione Filii a Patre invenitur in *Liturgia Mithrae*, quam recens inventam edidit A. Dieterich. Ibi agitur de «summo deo Mithra,» qui «genuit et fecit» Helion; Helios exhibetur ut perferens preces mystae ad

¹ UEBERWEG-HEINZE: «Jamblichus stellt die neuplatonische Philosophie ganz in den Dienst der Begründung des polytheistischen Cultus. Er sucht den Aberglauben speculativ zu rechtfertigen» (l.c., p. 387). — ² *De Trinit.* l. 1, c. 1, n° 2, — ³ Cfr. SCHANZ, *Apol.* II³ §. 3, n° 5 seq. p. 93—97. — ⁴ Cfr. *Stimmen a. Marialaach*, 1907 (72), p. 43.

Mithram, et simul adoratur ut deus mystae et dominus coeli et terrae. Praeterea Mithras et Helios identificantur; ὁ μέγας θεὸς Ἥλιος Μιθράς; et oratio ad eos dirigitur modo in plurali, modo in singulari¹.

Dici nequit, quomodo cultores Mithrae habitudinem Mithrae et Helii conceperint; fundamentum totius conceptionis theogonicae videtur habitus fulgoris sive radiorum ad solem. Nobis hoc unum sufficit: Liturgia Mithrae composita est in Aegypto temporibus christianis; hinc penitus excluditur mutuatio a parte ecclesiae; contra influxus doctrinae christianae in liturgiam praedictam, etsi argumentis positivis non suadetur, saltem possibilis est.

2° Apud Indos inveniri dicitur quaedam trinitas constans 236 ex Brahmâ, Vishnû et Çiva, quae a saec. X cognita, nomine satis recenti vocatur Trimûrti (triformis), et sub imagine unius corporis cum tribus capitibus depingitur.

Haec trinitas videtur orta saec. V ex commixtione Brahmanismi cum duabus praecipuis religionibus popularibus Hinduismi, quarum altera (in valle Gangis) Vishnû, altera (in valle Indi) Çiva ut summum deum colebat. Siquidem fructus hujus syncretismi fuit ut unum Esse absolutum, phantheistice acceptum, quatenus res producit Brahmâ, quatenus res conservat Vishnû, quatenus res destruit aut in seipsum resolvit Çiva vocaretur.

Hinc Trimûrti Hinduistarum ét pantheistica est ét modalismo quidem, non vero genuinae personarum trinitati affinis est. Ceterum ipsum tempus, quo Trimûrti ortum est, prohibet, quominus in formationem dogmatis nostri influxisse dicatur².

¹ A. DIETERICH, *Eine Mithrasliturgie* (1903) p. 2—15; cfr. *Stimmen*, l.c., p. 44. — ² Cfr. SCHANZ, *Apol.* II³, §. 2, n° 31, p. 79 seq. In poemate epico Mahâbhârata legitur: «Vishnu, der Ewige, erschafft in des Brahman Person, er erhält des Allgeists Gestalt, in seiner Eigenschaft als Rudra [Çiva] zerstört er; das sind die drei Stände des Herrn der Geschöpfe». Et: «Er, der Vishnu ist auch Rudra [Çiva,] und er, der Rudra ist, ist auch der Grossvater [Brahman]: ein Leib [Wesen] aber drei Götter: Rudra, Vishnû, Grossvater» Apud SCHANZ, l.c., p. 80).

- 237 3° Apud *Sinenses* Lao-tse (c. 600 a. C.) dicitur docuisse trinitatem, imo eam designasse nomine *Y-hi-wei*, quod vix differt a Jahve.

Reapse nonnulli missionarii putarunt in libro Tao-te-King, qui omnibus fatentibus perquam obscurus est, inveniri doctrinam de principio uno simul et trino, creatore universorum. Et suspicabant, hanc doctrinam una cum nomine praedicto mutuari potuisse ab Israelitis, qui jam a tempore Salomonis cum Sinensibus communicassent. Sed contactus hic historice non probatur, nec intellegitur quomodo in cognitionem quamcumque Trinitatis conducere potuisset.

Nomen Y-hi-wei non existit; sed Lao-tse primum rerum universarum principium Tao, quod plane indeterminatum, nec sensu nec intellectu attingi potest, tribus ornabat praedicatis: est *Y* = absque colore, est *Hi* = absque sonitu, est *Wei* = absque corpore. Igitur voces Y et Hi et Wei nec unum nomen efformant, nec personas significant. Ceterum doctrina Lao-tse, quae admodum vaga est et incohaerens, merito habetur pantheismus quidam mysticus. Tria autem principia suprema, quae ab ipso distinguuntur, certo certius non sunt personae, sed probabilius intellegenda sunt stadia aut aspectus evolutionis cosmicae¹.

- 238 4° Denique etiam *Aegyptii* trinitatem suam habuisse dicuntur, nam Amon, Path, Osiris (alias: Amon, Râ, Path) fuissent unus Deus in tribus personis.

Reapse Aegyptii antiquissimi supra personas mythologicas et numina inferiora, unum summum Deum sub diversis nominibus localibus adorasse videntur. Triades autem praedictae, sicut et aliae recentioris aetatis, non nisi modales sunt, quum sub diversis nominibus personalibus diversa munera seu functiones unius deitatis exhibeant².

- 239 Igitur nec apud philosophos, nec in religionibus aut my-

¹ Cfr. SCHANZ, *Apol.* II³ §. 7, n° 9, p. 154—158; HARDY in *Kirchenlex.* in voce *Lao-tse*. — ² Cfr. SCHANZ, *Apol.* II³, §. 8, n° 5, p. 176.

steriis gentilium vera trinitas invenitur: nusquam intellectus humanus invenit aut phantasia sibi finxit unam naturam in tribus personis subsistentem.

Remanet factum satis mirum, quod pleraeque religiones antiquae ens absolutum, diversa licet ratione, ut triplex aut trinum conceperint, sive quod tres deos praecipuos rerum universitati praeposuerint, sive quod summum deum sub triplici praesertim respectu consideraverint aut triplici munere principali decoravint. Non defuerunt apologetae, qui hac in re tenue quoddam vestigium primitivae revelationis suspicaverint. Minus recte tamen, ut putamus; nam primo revelatio primitiva mysterii ss. Trinitatis non probatur; deinde, si facta supponatur, difficulter explicatur, quomodo ejus umbra magis apud gentes quam apud Israelitas perseveraverit.

Res forte explicatur ex eo, quod consideratione creaturarum plures in iis deteguntur fundamentales triades, ut v.g. principium, medium et finis, quae in omnibus distinguuntur; triplex respectus unitatis, veritatis, bonitatis; trina dimensio corporum; praeterea triplex habitudo cunctarum rerum ad Deum ut causam efficientem, exemplarem, finalem, dehinc tria attributa praecipua Deitatis: potentia, sapientia, bonitas, cet.. Ex his enim et similibus factum est, ut numerus ternarius haberetur numerus perfectionis, et ita veluti naturaliter consideraretur ut symbolum ac signatura Deitatis, secundum illud ARISTOTELIS: «Propter quod, a natura accipientes tamquam leges illius, et ad sanctificationes deorum hoc utimur numero»¹. Quem textum ita interpretatur s. THOMAS: «Utumur enim numero hoc, scilicet ternario ad sanctificationes deorum [quos scil. gentes colebant], i. e. in sacrificiis et laudibus ipsorum, ac si acceperimus a natura leges et regulas ipsius: ut scil. sicut natura perficit omnia ternario numero, ita illi qui instituerunt cultum divinum, volentes Deo attribuere omne quod perfectum est, attribuunt ei ternarium numerum»².

¹ *De coelo et mundo*, 1, c. 1, text. 2. — ² In h.l.. *lect.* 2, n° 5.

ART. II

DE SS. TRINITATE, UT MYSTERIO PROPRIE DICTO¹

Mysterium simpliciter seu primi ordinis est veritas, quae nec absque revelatione inveniri, nec post revelationem aut argumentis demonstrativis probari aut saltem positive intellegi potest. Etsi autem mysterium rationem absolute superat, non est contra rationem, nec est propositio, quae sensu caret, sed genuinus ejus sensus conceptibus analogis clare apprehendi, aptisque verbis proponi potest. Quinimo mysterium, postquam revelatione innotuit, quibusdam analogiis illustrari et suaderi potest².

240 I. Ss. *Trinitatem esse mysterium simpliciter*, satis superque conficitur ex dictis in cap. II; unde superfluum videretur hac de re ex professo verba facere, nisi quorundam theologorum errores essent excludendi.

Supereminentiam ss. Trinitatis prae ratione *probat*. **a. s. Scriptura:** «Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare»³. — «Quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei»⁴. — **b. Disertius Traditio**⁵, unde conc. colon. a. 1860 a Pio IX approbatum: «Augustissimum hoc Trinitatis mysterium, quamvis ss. patres ecclesiaeque doctores similitudinibus ad fidelium eruditionem illustrare conati sint, tamen uno quasi ore ineffabile et incomprehensibile esse proclamant. Et jure quidem merito. Etenim quum Dei invisibilia per ea quae facta sunt, intellecta conspiciantur, e rebus creatis ad personarum trinitatem pertingendum nobis esset. Id autem fieri nequit, quum actus ille, quo Deus creavit mundum, utpote tribus personis communis, unitatem quidem essentiae, non vero personarum trinitatem manifestet»⁶. Hinc s. Cong. Inquis. proscripsit

¹ Cfr. S. Th. I, 32, 1. — ² Cfr. *De vera Relig.* n° 14 et 18, — ³ Mt. 11, 27. — ⁴ I Cor. 2, 11. — ⁵ Cfr. v.g. FRANZELIN, *De Deo trino*, thes. 17; L. JANSSENS, *De Deo trino*, p. 357. — ⁶ P. 1, t. 1, c. 9.

prop. Rosmini: «Revelato mysterio ss. Trinitatis, potest ipsius existentia demonstrari argumentis mere speculativis, negativis quidem et indirectis, hujusmodi tamen ut per ipsa veritas illa ad philosophicas disciplinas revocetur, atque fiat propositio scientifica sicut ceterae»¹.

Objici solent quaedam effata s. Anselmi, utriusque Victorini, Richardi scil. et Hugonis, Scoti, Henrici gandavensis, quae, si secundum strictam literam intellegenda essent, asserunt, ss. Trinitatem saltem post revelationem ex principiis rationis probari posse. Nihilominus doctores illi intellegi possunt, et in concreto intellegendi sunt secundum sententiam catholicam de probatione non necessaria sed suasiva per analogias et argumenta congruentiae. Majorem difficultatem facit Claudianus Mamertus, presb. viennensis saec. v².

Saec. XIII Raymundus Lullus putavit, existentiam duarum processionum immanentium et trium personarum in Deo evidenter demonstrari posse ex ea notione, qua Deus est bonitas perfectissima.

Saec. XIX ineunte Marcus Mastrofini asseruit, ss. Trinitatem probari triplici argumento necessario, np. ex necessaria existentia Dei, ex quantitate vis creatricis, quam Deus in se continet, ex manifestatione divinae gloriae.

Saec. XIX mediante Ant. Günther nova sua philosophia mysterium Trinitatis, «antiquam illam crucem intellectus, ex ignominiae palo in insigne honoris liberae mentis» converti posse autumabat. Praestituendo, conscientiam sui esse rationem formalem personalitatis, asseruit, essentiam divinam processu immanenti quo sui conscia fit, necessario triplicari, et hac ratione per thesim, antithesim et synthesim tres personas divinas constitui³.

¹ DENZ, n° 1915; cfr. n° 1916. Inter schemata pro conc. vatic. praeparata invenitur hoc: «Mysteriorum, quae fide illuminati profitemur, omnium supremum ipse Deus est unus in essentia, trinus in personis» (*Coll. lac.* VII, p. 1632.) — ² Cfr. JANSSENS, *De Deo trino*, p. 412, — ³ Cfr. de his omnibus FRANZELIN, *De Deo trino*, thes, 18 et JANSSENS, l.c., p. 380 seq.

Denique nostris diebus H. Schell, etsi tenuit Trinitatem per solam rationem sibi relictam non probari, putavit tamen tantam esse connexionem inter notionem Dei, ut est «causa sui», et processus immanentes quibus personae constituuntur, ut illa sine his vix aut ne vix quidem sustineatur. Hinc ss. Trinitatem habuit ut explicationem simul et confirmationem aseitatis (constitutivae), per revelationem subministratam¹.

Praedictas probationes, quae aut praemissis erroneis fundantur, aut genuinam doctrinam de ss. Trinitate corrumpunt, aut saltem non concludunt, indicasse sufficiat; nam earum cognitio parum utilitatis habet, et nisi satis late explicentur vix intellegi possunt.

- 242** II. Ss. *Trinitatem non esse contra rationem*, ex principiis rationis positive ostendi nequit; siquidem de ratione mysterii est, ut ejus interna possibilitas nos lateat. Sufficit ergo probatio seu verius defensio negativa: nemo ostendere potest, doctrinam de ss. Trinitate, qualis ab ecclesia praedicatur, involvere contradictionem.

Quia autem praecipuas difficultates, quae speciem contradictionis importare viderentur, in cap. II jam praeoccupavimus, restat ut hoc loco subjiciamus duplicem responsionem *indirectam* ad omnes quae moveri possunt difficultates.

- 243** *Prior* petitur ex necessaria concordia revelationis cum ratione, «cum idem Deus, qui mysteria revelat et fidem infundit, animo humano rationis lumen indiderit; Deus autem seipsum negare non possit, nec verum vero umquam contradicere»². Atqui mysterium ss. Trinitatis a Deo revelatum est.
- 244** *Altera* comparatur indicando fontem difficultatum, qui est ipsa supereminentia divinitatis prae intellectu nostro. Facile intellegitur, Deum, qui ratione probatur incomprehensibilis, de seipso nonnulla revelare potuisse, quae mentem nostram excedunt. Sacra doctrina, ait LEO XIII, quum sit de Deo »plura necessario complectitur, quorum altitudinem cogitatione assequi

¹ Cfr. JANSSENS, l.c., p. 417; MANNENS, *Theol. dogm. Instit.* II, p. 161; PESCH, *Theol. Zeitfragen*, I, p. 153; II, p. 133. — ² Conc. vatic., Const. *De fide*, cp. 4.

non magis possumus, quam comprehendere, qualis in se est, Deum»¹. Hinc merito b. ANSELMUS: «Sufferat paulisper [homo] aliquid, quod intellectus ejus penetrare non possit, esse in Deo»².

Jam veritates, intellectum nostrum superantes, apprehendimus conceptibus analogis, qui, etsi repraesentant rem divinam, eam minime exhibent secundum eum modum, quo in Deo est. Porro nimium proni sumus, ut analogiae immemores, praedicata divina accipiamus secundum modum, quem habent in creaturis. Quod nisi caute evitatur, facile oritur species contradictionis, sed species tantum, quia fundatur in permutatione significationis analogae cum significatione univoca.

Repugnaret trinitas personarum in unitate naturae, si *persona* in divinis intellegenda esset secundum modum quo verificatur in creatis; nam si personalitas etiam in Deo consequeretur subsistentiam naturae, pertineret ad esse absolutum; manifeste autem implicaret, unum subjectum absolutum esse tria subjecta absoluta. Item repugnaret, essentiam divinam simul habere rationem absoluti et rationem relativi, si nomen *essentiae* de Deo et creaturis praedicaretur univoce; tunc enim essentia divina, non secus ac quaelibet essentia creata, contraheretur ad unum genus et ita necessario excluderetur ab alio genere.

Nunc autem ratione scimus, nihil Deo et creaturis univoce convenire posse. Et ita ipse intellectus dictat, in divinis probe attendendam esse rationem praedicationis analogae; quod si observatur statim concludes: ex eo, quod hujusmodi praedicata repugnant in creatis, non sequitur, ea etiam in divinis contradictionem involvere. Etsi enim id, quod conceptibus essentiae et personae exprimitur, etiam in Deo invenitur formaliter, i. e. secundum rem significatam, non invenitur in eo secundum modum quo significatur de creaturis, sed longe alia ratione, scil. eminenter.

Porro modum proprium, quo notiones essentiae et personae verificantur in Deo, ignoramus et, ipsa ratione docente,

¹ Enc. *Tametsi futura*, 1 Nov. 1900 (cfr. *Civ. catt.* s. 17, t. 12. p. 503).

² *De fide Trin.* c. 7.

necessario ignoramus; quum de ente infinito conceptus per se proprios habere nequeamus. Hinc cautissimi esse debemus, ne ab obscuritate rei ad ejus impossibilitatem concludamus. Vera impossibilitas tunc tantum probaretur, si conceptus subjecti et praedicati secundum ipsas notas significatas, et non tantum secundum modum quo illae in creatis verificantur, invicem excluderent. Atqui hujusmodi impossibilitatem seu veram contradictionem nemo probavit¹.

- 245 III. Ss. *Trinitatem*, revelatione patefactam, *ratione non tantum apprehendi, proponi, exponi*, sed insuper quibusdam analogiis illustrari posse, certum esse.

1° Potest *ratione apprehendi, proponi, exponi*.

Sane, etsi veritatem divinam conceptibus analogis tantum apprehendimus, conceptus illi non sunt pure negativi seu sensu vacui, sed positivo-negativi. Sunt etiam clari, ita ut unum conceptum ab alio apprime distinguamus. Nec verum est, eos in merum anthropomorphismum recidere, perfectiones enim creaturarum de Deo non praedicamus, nisi postquam eas per viam remotionis et eminentiae a modo imperfecto et limitato, quem in creatis habent, expurgavimus.

Quum igitur genuinum sensum propositionis revelatae satis percipiamus, ut eam a quavis alia propositione secernere possimus, nihil prohibet, quominus sensum illum terminis aptis, analogis quidem sed tamen propriis, non mere metaphoricis, exprimamus.

Quod autem dogma coeleste, accurata analysi eorum quae fontes revelationis continent, uberius exponere et ita ad

¹ Quod si quis moveretur protervo effato D. F. STRAUSS: «Wer das Symbolum *Quicumque* beschworen, der hat die Denkgesetze abgeschworen» (*Christ. Glaubenslehre*, I, 460), poteris ei opponere auctoritatem LEIBNITZII, dicentis: «Hominem mediocri ingenio praeditum, si attendendi facultatem possideat et logicae vulgaris regulas accurate servet, objectioni cuius contra veritatem motae, etiam molestissimae, si ex sola ratione deprompta sit et pro demonstratione venditur, respondere posse» (*De Conform. fidei cum ratione*, n° 27).

pleniorem ejus cognitionem theologicam pervenire possimus, iterum ex dictis in secundo praesertim capite satis constat.

2° Potest ss. Trinitas *illustrari quibusdam analogiis*, quae **246** tamen ita deficiunt, ut semper plus dissimilitudinis quam similitudinis habeant.

Processionem divinarum personarum aequaliter illustrant habitudo genitoris et geniti in humanis, habitudo verbi mentalis ad intellectum, amoris ad voluntatem. Processionem non importare minoritatem, patres illustrarunt exemplo candelae ex alia candela accensae, quae nec ipsa minorem claritatem habet, nec prioris claritatem diminuit: «lumen de lumine».

Trinitatis in unitate aliqualem similitudinem habes v.g. in eo, quod omne ens est unum, verum, bonum, in triplici stadio temporis: praeterito, praesenti, futuro, in triplici dimensione cujuslibet corporis, triplici colore fundamentalis, triplici sono principali in concentu harmonico, cet.¹ Similitudo autem nobilissima est ipsa anima nostra, quae est et intellegit et vult, et quae per intellectum dicit verbum suum atque per voluntatem spirat amorem. Hinc theologi post s. Augustinum hanc imprimis analogiam excoluerunt².

Praedictae similitudines, si considerantur ut creatione per Deum Trinum productae, a theologis vocari solent vestigia et imago ss. Trinitatis. In solo spiritu creato invenitur similitudo *imaginis* Dei, tum secundum naturam tum secundum trinitatem personarum. Secundum naturam, quia sola creatura spiritualis Deo assimilatur in esse intellectuali; secundum personarum trinitatem, quia in sola creatura intellectuali aequaliter repraesentatur modus, quo personae divinae procedunt. In reliquis creaturis habetur similitudo *vestigiis* tantum; quia etsi causalitatem Dei demonstrant et aliquid in se habent, quod, cognita jam per revelationem Trinitate, considerari potest ut longinqua ejus imitatio, non eo pertingunt, ut

¹ Plures similitudines particulares, quas Patres data occasione protulerunt, invenies apud HURTER, *Opusc. ss. Patrum*, S. I, t. VI, p. 141. —

² Cfr. v. g. S. c. G., IV, 11 et 19,

repraesentent vel qualis natura sit Deus, vel quomodo in eo habeantur processiones personarum¹.

247 Corollarium. *Convenientia revelationis ss. Trinitatis* apparet ex insigni utilitate, quam cognitio hujus mysterii nobis affert². *Primo* enim per eam uberius agnoscimus supereminentem perfectionem et gloriam naturae divinae, unde in majorem ejus reverentiam excitamur. *Deinde* magis removetur periculum ne creationem mundi necessariam aestimemus. Discimus enim, ante omnem operationem ad extra dari in Deo ineffabilem quamdam foecunditatem et propriae bonitatis diffusionem per ejusdem naturae communicationem; dehinc divinam beatitudinem non esse absque consortio³. *Tertio* per eam intellegimus summa lineamenta supernaturalis providentiae, quae est veluti revelatio realis ss. Trinitatis: siquidem Deus Pater salutem nostram operatur per Filium incarnatum et donum Spiritus Sancti; unde etiam sanctificatio nostra in quantum est filiatio adoptiva imitatur generationem Filii, et in quantum ex gratuito amore confertur analogiam exhibet processioneis Spiritus Sancti. *Denique* per eam quodammodo inchoatur vita aeterna in nobis, quum cognitio obscura et analogica divinarum personarum sit pignus ac praelibatio visionis beatificae, qua Deum unum et trinum intuebimur, qualis in seipso est.

Igitur falsum est, mysterium ss. Trinitatis, quale a nobis cognoscitur, practica utilitate carere ac nonnisi in experimentum fidei nostrae revelatum esse. Nihilominus professio ss. Trinitatis, quamdiu peregrinamur a Domino, verissimam importat captivitatem intellectus, et exinde obsequium rationis magni meriti. Hinc ecclesia quemlibet peccatorem moribundum Deo commendat orando: «Licet enim peccaverit, tamen Patrem et Filium et Spiritum Sanctum non negavit, sed credidit, et zelum Dei in se habuit et Deum quifecit omnia fideliter adoravit»⁴.

¹ Cfr. S. Th. I, 93, 6; 45, 7. — ² Cfr. SCHEEBEN, *Dogmatik*, I, § 127; *Mysterien*, § 21–26. — ³ Cfr. S. Th. I, 32, 1 ad 2 et 3. — ⁴ *Rit. rom.* Ordo commend. animae.

ART. III

DE SS. TRINITATE, UT EST IN SERMONE NOSTRO

Quod mens perfecte intellegit, sermo facile explicat; quo magis vero res altitudine sua intellectum nostrum excedit, eo majus periculum est ne aut minus recte enuntietur, aut etiam recte, sed modo insueto expressa, perperam intellegatur. Quum igitur ss. Trinitas sit mysterium omnium altissimum, in eo pertractando peculiaris diligentia adhibenda est circa ipsos terminos, modumque loquendi. Et quamvis plura, quae huc pertinent, in decursu tractatus jam tetigerimus, non abs re erit subnectere praecipuas regulas ad recte loquendum de ss. Trinitate.

Regulae generales duae sunt.

248

1° *Non temere recedendum est ab usu, praeuentibus Scriptura et patribus in ecclesia recepto, aut communi scholarum consuetudine probato.* Etsi enim forsitan aliquando contingat, veritatem catholicam etiam aliis terminis recte atque concinne exprimi posse, semper verum est, modum loquendi inusitatum favere confusioni, et longe facilius quam terminos consuetos viam sternere ad errorem aut gliscentem errorem contegere. Plures siquidem termini diuturna consuetudine acceperunt sensum ita restrictum ac determinatum, ut ab omnibus catholicis eodem prorsum modo intellegantur, unde erroris tum periculum tum suspicionem efficacius excludunt. Hinc magisterium ecclesiae saepius animadvertit in eos, qui sanam loquendi formam violabant aut incaute relinquebant¹.

2° *Vitandae sunt omnes locutiones, quae aut unitatem naturae aut realem distinctionem personarum obscurant.* Hinc v. g. dicendum est:

Deus est trinus; non vero Deus est triplex², quia vox triplex naturam multiplicare videtur.

Deus unus est in tribus personis distinctis; non vero, in tribus

¹ Cfr. v. g. DENZ. n° 1596, 1597, 1658. — ² DENZ. n° 278; cfr. supra n° 131.

personis distinctus, ne scil. ipsa natura reputetur distincta¹.

Pater est alius ac Filius², distinctus a Filio; non vero, Pater est aliud ac Filius, diversus, dispar, divisus, separatus a Filio.

Tres personae divinae sunt unum, una natura, unus Deus; non vero, tres personae sunt unitae.

249 *Regula speciales* hae fere sunt:

1° *Substantiva essentialia* (quae np. significant naturam aut attributa sive absoluta, sive relativa ad extra), *tum abstracta tum concreta, de singulis personis praedicari possunt, et de tribus personis praedicantur in singulari*. Hinc dicitur: Pater est deitas, sapientia, Deus, creator; et: Pater et Filius et Spiritus s. sunt una substantia, una deitas, una sapientia, unus Deus, unus creator³.

2° *Adjectiva essentialia de singulis personis praedicari possunt, et de tribus personis praedicantur in plurali*. Hinc: Pater est aeternus, sapiens; et: tres sunt personae divinae, omnipotentes, aeternae, creantes, cet. Verum si formae adjectivae adhibentur substantive, de tribus personis praedicari debent in singulari. Hoc sensu symb. athan.: «Aeternus Pater, aeternus Filius, aeternus Spiritus s.; et tamen non tres aeterni, sed unus aeternus».

3° *Relativa abstracta, actusque notionales non possunt praedicari de se invicem, nec relativa concreta de iis relativis concretis, quibus opponuntur*. Hinc dici nequit: paternitas est filiatio, vel spiratio activa, nec: generare est gigni aut generare est spirare, nec: Pater est Filius. Contra dici potest: Pater est spirator.

4° *Relativa, actusque notionales possunt praedicari de essentialibus concretis*, quae in casu supponunt pro personis. Hinc dici potest: Deus est Pater, Deus est paternitas (quod tamen vix occurrit), Deus generat, Deus gignitur. Hac ratione conc. nicaenum Filium praedicat: «Deum de Deo»; et eodem modo conc. ephes. b. virginem praedicavit «Dei genitricem». Similiter *relativa concreta praedicari possunt de essen-*

¹ DENZ. n° 1596. — ² DENZ. n° 431. — ³ Cfr. supra n° 189.

tialibus abstractis: divina essentia est Pater, est Filius cet.¹.

Contra *relativa abstracta, actusque notionales non praedicantur de essentialibus abstractis*. Hinc dici nequit: deitas vel divina natura est paternitas, deitas generat; nec Pater generat divinitatem, vel divinam naturam.

5° *Actus notionales non praedicantur de relativis abstractis*, quia actus sunt suppositorum. Hinc dici nequit: paternitas generat, cet.

Tractatum concludere liceat verbis b. AUGUSTINI: «Domine Deus noster, credimus in te, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum. Ad hanc regulam fidei dirigens intentionem meam, quantum potui, quantum me posse fecisti, quaesivi te et desideravi intellectu videre quod credidi, et disputavi et laboravi.... Domine Deus une, Deus Trinitas, quaecumque dixi in his libris de tuo, agnoscant et tui; si qua de meo, et tu ignosce et tui»².

¹ DENZ., I. c. — ² *De ss. Trinitate*, XV, 28, 51.

INDEX ANALYTICUS

	Pag.
<i>Theologia dogmatica</i>	1
DE DEO UNO ET TRINO.	
SECTIO I. De Deo Uno.	4
CAPUT I. De existentia Dei.	5
CAPUT II. De attributis Dei quiescentibus.	12
ART. I. De modo, quo divinam naturam in hac vita cognoscimus.	13
ART. II. De aseitate et infinitate Dei.	18
ART. III. De simplicitate et singularitate Dei.	26
§ 1. De simplicitate Dei.	26
§ 2. De singularitate Dei.	34
ART. IV. De veritate, bonitate, pulchritudine Dei.	42
ART. V. De immutabilitate, aeternitate, immensitate Dei.	46
<i>Epilogus.</i> De nominibus Dei.	54
CAPUT III. De attributis Dei actuosis.	57
ART. I. De scientia Dei.	58
§ 1. De perfectione divinae scientiae in genere.	58
§ 2. De objecto et divisione divinae scientiae.	63
§ 3. De modo, quo Deus futura libera cognoscit.	71
ART. II. De voluntate Dei.	81
§ 1. De perfectione et objecto divinae voluntatis.	81
§ 2. De divisione divinae voluntatis.	91
ART. III. De potentia Dei.	95
SECTIO II. De Deo Trino:	98
CAPUT I. De existentia ss. Trinitatis	99
ART. I. Exsistentia ss. Trinitatis probatur ex s. Scriptura	106
§ 1. Testimonia N. T. de tribus personis singulatim.	106
§ 2. Testimonia N. T. de tribus simul.	113
§ 3. Testimonia N. T. de identitate naturae in tribus personis.	115
§ 4. Doctrina V. T. de ss. Trinitate.	123
ART. II. Exsistentia ss. Trinitatis probatur ex Traditione.	126
CAPUT II. De natura ss. Trinitatis.	137
ART. I. De processionibus divinis.	137
ART. II. De relationibus divinis.	160
ART. III. De appropriationibus et missionibus divinis.	176
CAPUT III. De ss. Trinitate. rationi humanae comparata.	183
ART. I. De ss. Trinitate. ut ex fontibus humanis non desumpta.	183
ART. II. De ss. Trinitate. ut mysterio proprie dicto.	190
ART. III. De ss. Trinitate. ut est in sermone nostro.	197
<i>Index alphabeticus.</i>	200

INDEX ALPHABETICUS

(Numeri indicant paginas)

Absolutum, esse — et esse relati-
vum in Deo, 166.

Actus nationales in divinis, 176.

Actus purus, Deus est —, 21.

Adonai (nomen), 56.

Aegyptii, num habuerint trinita-
tem, 188.

Aequalitas personarum divinarum
134, 166.

Aeternitas Dei, 49; coexistentia
temporalium cum aeternitate, 51.

Aevum, quid, 49.

Affectus divinae voluntatis, 82, Deo
metaphorice tributi, 49.

Afirmatio, via affirmationis, re-
motionis, eminentiae, 16.

Amor, nomen tertiae personae, de-
signat modum processionis, 154.

Analogiae, quibus ss. Trinitas il-
lustratur, 194.

Anthropomorphitae, 27.

Antitrinitarii, 100.

Appropriatio, quid, 176; fundamen-
tum et utilitas, 177; praecipuae
appropriationes, 177.

Arius, 101.

Aseitas, 19; essentia Dei metaphy-
sica, 24; — positiva seu consti-
tutiva Dr. Schell, 23; — quasi-
definitio Dei, 30.

Athei, 11.

Attributa Dei dividuntur in affir-
mativa et negativa, absoluta et
relativa, quiescentia et actiosa, 13.
s. **Augustinus** non favet ontolo-
gismo, 15.

Bonitas Dei, 44.

Calvinus de voluntate arcana et
revelata, 94.

Categoriae substantiae et relationis
tantum locum habent in Deo, 165.

Charitas, nomen tertiae personae,
designat modum processionis, 154.

Christus «se finxit longius ire», 94.

Circumincessio, 135.

Coequalitas personarum divina-
rum, 134, 166.

Cognitio existentiae Dei possibilis,
5; facilis, 9; non innata, 9; vul-
garis et philosophica, 10; doctrina
protestantium, 6; 10; — naturae
divinae mediata et analoga, 14;
per viam affirmationis, remotio-
nis, eminentiae, 16; per multos
conceptus inadaequatos, 17, 33;
valde imperfecta, sed non falsa,
17, — mysteriorum qualis, 194.

Comma joanneum, 118.

Compositio omnis a Deo excluditur, 26 seq.; Deus non potest cum aliis in compositionem venire, 34.

Conceptus analogicus, quid, 14: quomodo conceptus nostri de Deo efformentur, 16; sunt formaliter praecisivi, 33; non sunt pure negativi, nec anthropomorphismi, 194; quomodo speciem contradictionis ingerere possint, 193.

Conc. vatic. de existentia Dei cognoscenda, 5; de pantheismo, 35.

Conspectus doctrinae catholicae de ss. Trinitate, 104.

Contradictio non invenitur in doctrina de ss. Trinitate, 192, 163, 167; undenam oriatur contradictionis species, 193.

Convenientia revelationis ss. Trinitatis, 196.

Definitio Dei 30.

Deus (nomen), 55.

Distinctio realis, pure mentalis, virtualis adaequata et inadaequata, 31; qualis distinctio detur inter essentiam, attributa, actus Dei, 32; distinctio formalis scotistarum, 33; — inter processiones et relationes, 162; inter relationes oppositas et non oppositas, 162; inter relationes et essentiam, 163; inter relationes, proprietates, notiones, 176.

Divisio theologiae dogmaticae, 1.

Donum, nomen tertiae personae, designans modum processiois, 154.

Doxologiae argumentum ss. Trinitatis, 127.

Dualismus excluditur, 39.

El, Elohim (nomen Dei), 56.

Eminentia, via affirmationis, re-motionis, eminentiae, 16.

Essentia, Dei, quomodo in hac vita cognoscatur, 14; — est suum esse, 20, — metaphysica, 24.

Eunomiani admittebant cognitionem Dei immediatam, imo comprehensivam, 14.

Existentia Dei certo cognosci potest, 5; et facile, 9.

Fidelitas Dei, 44.

Filius est persona, 108; distincta, 108; divina, 109; procedit per generationem, 140; secundum intellectum, 142; quare haec processio sit generatio, 144; num voluntarie genitus, 132; 158; «Dominus creavit me», 141; nomina propria Filii, 143, 146.

«**Filioque**» symbolo additum, 151

Fingere, Christus «se finxit longius ire», 94.

Forma baptismi argumentum ss. Trinitatis, 127, 114.

Futuribilia, quid, 66; — a Deo cognoscuntur, 66 seq.

Generatio Filii probatur, 140, explicatur, 144.

Günther de ss. Trinitate, 103, 191.

s. **Hieronymus** non negat omniscientiam Dei, 59.

Idaeae exemplares, 61.

Identitas naturae in tribus personis, 115; quae sunt identica uni tertio, sunt identica inter se, 167.

Imago, nomen Filii, 146.

Immanentismus seu pantheismus rejicitur, 35.

Immensitas Dei, 51.
Immutabilitas Dei, 46.
Incommunicabilitas perfecta in Deo solis relationibus oppositis convenit, 170.
Incomprehensibilitas Dei, 21.
Indi, num habuerint trinitatem, 187.
Inexistentia Dei in rebus, 51, 181; — personarum in invicem, 135.
Infinitas Dei, 20; non est essentia metaphysica Dei, 24.
Ingenitus, nomen Patris, 139.
Intellectus, divinus, vide: **scientia**; — Patris, principium quo generationis Filii, 142.
Intellectio non est essentia Dei metaphysica, 25.
Israelitae, eorum monotheismus, 40.
Jahve (nomen), 56.
Janssens (Laur.) de cognitione futuribilium, 68, 75.
Joachim abbas de ss. Trinitate, 103.
Joannes Philoponus, tritheita, 103.
Iustitia Dei, 88.

Lagrange de theophania in Mambre, 124.
Leibnitz de difficultatibus ex ratione contra ss. Trinitatem, 194.
Leo XIII de personis divinis non separatim colendis, 135.
Libertas Dei, 84, 85; — creaturae divinae scientiae comparata, 64, 75.
Liturgia Mithrae, 186.

Macedonius, 101.
Malum, quomodo voluntas Dei se habeat ad —, 85.
Medium quo divinae scientiae, 61; — in quo; 62.
Membra corporalia Deo metaphorice tribuuntur, 27.

Misericordia Dei, 90.
Missio in divinis, notio et existentia, 178, invisibilis et visibilis, 180; theologoumena de missionibus, 181.
Mithrae liturgia, 186.
Modalistae aut sabelliani, 100.
Molinistae de cognitione futurorum liberorum, 76.
Monarchiani, 100.
Monotheismus apud Israelitas, 40.
Müller (Max) de affinitate etymologica inter nomina Dei, 55.
Mutatio, quid, 46, omnis — a Deo excluditur, 46.
Mysterium simpliciter est ss. Trinitas, 190.

Neo-platonici, num docuerint trinitatem, 185.
Necessitas Dei, 19,
Nomina Dei, 54.
Notio in divinis, 176.

Objecta divinae scientiae, 63; — voluntatis, 82.
Omnipotentia Dei, 95.
Omniscientia, 58.
Ontologistae admittebant cognitionem Dei immediatam, 14.
Operatio ad extra tribus personis communis, 136, 116.
Oppositio, effatum: in Deo omnia unum sunt, ubi non obviat relationis opposito, 174.
Ὀῦσία, ejus significatio olim incerta, 133.

Pantheismus, rejicitur, 35.
Pater in divinis dupliciter dicitur, 107, 140; — non solus invisibilis, 133; est principium sine principio, 139; ingenitus, 140; innascibilis,

175; quatenam illi appropriantur, 177; non mittitur, 179.

Patres antenicaeni de ss. Trinitate, 130; — graeci de processione Spiritus s., 149.

Perfectio Dei infinita, 20; num relationes sint perfectiones, 166.

Perfectiones creaturarum simplices et mixtae, quomodo sint in Deo, 22; quare nonnulli distinguant perfectiones simplices et simpliciter simplices, 167.

Persae, num habuerint trinitatem, 186.

Persona, quomodo differat a natura, 105; in divinis ex duplici capite nonnisi analoge praedicatur, 172.

Personae divinae unam numero habent naturam, 115; unam operationem ad extra, 115, 136; sunt coaequales, 134, 166; sibi mutuo inexistunt, 135, non separatim coluntur, 135.

Personalitas Dei, 34; non datur in Deo personalitas absoluta, 173.

Philo, num docuerit trinitatem, 184; doctrina s. Jo. de Verbo non est mutuata a Philone, 184.

Plato, num docuerit trinitatem, 184. *Ποίημα* de Filio Dei, 133.

Polytheismus excluditur, 38.

Potentia Dei, quid, 95; ejus perfectio, 95; — absoluta et ordinata, 97.

Praeceptum Abrahae datum immolandi filium, 94.

Praefatio ss. Trinitatis explicatur, 134.

Praesentia Dei, 51; — specialis, 54, 181.

«**Primogenitus** omnis creaturae», 141.

Principium quod et quo proces-

sionis, 142; — quo generationis Filii, 142; processionis Spiritus s., 152; Pater et Filius unum — Spiritus s., 155.

Principium fontale, 131, 140.

Processio, quid, 137; in divinis, 158; sunt necessariae, 158; immanentes, 159; aeternae, 159; — Filii per generationem, 140; secundum intellectum, 142; — Spiritus s., 147; secundum voluntatem, 152; non est generatio, 156; non habet nomen proprium, 157; quomodo processiones differant a relationibus, 162, 171.

Proprietates in divinis, 175.

Προσωπὸν, significatio olim incerta, 134.

Pulchritudo Dei, 45.

Ratio mysterium Trinitatis apprehendere potest, 194; et illustrare analogiis, 195.

Regulae ad recte loquendum de ss. Trinitate, 197.

Relatio quid, divisio, 160; esse in et esse ad relationis, 165; dantur in Deo quatuor relationes reales originis, 161; — oppositae realiter distinguuntur ab invicem, 162; — re identificantur cum essentia, 163; relatio subsistens non est contradictio, 164; — oppositae etsi re identificentur uni tertio, realiter distinguuntur ab invicem, 167; num relationes sint perfectiones, 166; relationes oppositae constituunt personas, 170, sunt personae, 172; quomodo distinguantur a processionebus, 162, 171; in Deo omnia idem sunt, ubi non obviat relationis oppositio, 174.

Relativum, esse — et esse absolutum in Deo, 170.

Remotio, via affirmationis, remotionis, eminentiae, 16.

Revelatio ss. Trinitatis conveniens fuit, 196.

Roscellinus de ss. Trinitate, 103.

Rosmini non satis agnovit mysterium in ss. Trinitate, 191.

Sabelliani, 100.

Sanctitas Dei, 88.

Sanctus indicat modum, quo tertia persona procedit, 153.

Sapientia est nomen secundae personae, 125; indicat processione secundum intellectum, 143; — apud s. Irenaeum designat tertiam personam, 128, 143.

Schanz de textu *Mt. 11, 21*: 69.

Schell, ejus sententia de aseitate Dei positiva, 23; minus plene agnovit mysterium in ss. Trinitate, 192.

Scientia Dei, 58 seq.; est omniscientia, 58; absolvitur unico actu simplici, qui est ipsa Dei essentia, 60; essentia divina est medium quo, 61; et medium in quo omnia cognoscuntur, 62; objectum primum, 63; secundarium: existentia 63; possibilia, 65; futura, 66; — necessaria et libera, 70; speculativa et practica, 70; approbationis et improbationis, 70; visionis, simplicis intelligentiae, media, 71; 76; modus quo Deus futura libera cognoscit, 71; — secundum thomistas, 73; secundum molinistas, 76; scientia futurorum humanae libertati comparata, 64, 76.

Signa divinae voluntatis, 93; num coincidunt cum beneplacito, 94.

Simplicitas Dei 26.

Sinenses, num habuerint trinitatem, 188.

Singularitas Dei, 34.

Spiratio unica, 155.

Spirator, Pater et Filius unus —, 155.

Spiritualitas Dei, 26.

Spiritus, nomen — in divinis diversimode adhibetur, 111; indicat modum, quo tertia persona procedit, 153.

Spiritus Sanctus est persona, 111; distincta, 112; divina 112; procedit a Patre et Filio, 147; per voluntatem, 152; una spiratione et tamquam ab uno principio, 155; nomina propria, 153, 154, 159; quatenam illi appropriantur, 178, missio ejus, 179, 180.

Suarez de quaestione, num relationes sint perfectiones, 167.

Subordinationarii, 101.

Subsistentia, quid, 105; num detur in Deo — absoluta, 173.

Supercomprehensio humanae libertatis, 77, 79.

Testamentum Vet. de ss. Trinitate, 123.

Theologia dogmatica, quid, 1; divisio, 1.

Theophaniae, 27, 124, 125.

Theosophia de ss. Trinitate, 102.

Thomistae de cognitione futurorum liberorum, 73.

«**Totum esse**», Deus est —, 37.

Triades gentilium, quomodo explicandae, 189.

Trimûrti Indorum, 187.

ss. **Trinitas**, errores, 100; schema doctrinae catholicae, 104; nomen, 106; — probatur ex N. T., 106; comma joanneum, 118; insinu-

atur in V. T., 123; — probatur ex Traditione, 126; difficultates ex patribus antenicaenis, 130; unitas naturae, 115; aequalitas personarum, 134; circumin sessio, 135; unitas operationis, 136, 116; processiones divinae, 137; generatio Filii, 140; processio Spiritus s., 147, additio vocis «Filioque», 151; Pater et Filius unus spirator, 155; processiones sunt necessariae, 158; immanentes, 159; aeternae, 159; relationes divinae, 160; num detur in Deo personalitas absoluta, 173; proprietatis divinae personarum, 175; earum notiones, 175; actus notionales, 176; appropriatio, 176; missio, 178; doctrina ss. Trinitatis non mutuata a philosophia graecorum, 184; nec a superstitione gentilium, 186; est mysterium simpliciter, 190; non est contra rationem, 192; potest per rationem apprehendi et illustrari, 194; convenienter revelatum, 196; regulae loquendi de ss. Trinitate, 197.

Tritheitae, 103.

Ubiquitas Dei 51.

Unitas Dei, 37.

Unitarii, 100.

Vaughan, card. — de decr. s. Officii supra comma joanneum, 120.

Verbum designat secundam personam, 109; indicat processionem per intellectum, 143; — insitum et prolatitium, 132.

Veritas Dei, 42.

Virtutes in Deo, 87.

Vita, quid, 57; — Dei, 57.

Voluntas Dei, 81 seq.; quiescit in bono habito, 81; objectum primum et secundarium, 82; Deus seipsum vult necessario, alia libere, 84; quomodo haec libertas sit intellegenda, 84; voluntas Dei circa malum, 85; attributa moralia divinae voluntatis, 87; sanctitas, 88; justitia, 88; misericordia, 90; divisiones divinae voluntatis, 91; inadaequata et adaequata, 91; absoluta et conditionata, 92 antecedens et consequens, 92; beneplaciti et signi, 93; arcana et revelata, 94; — numquam vincitur, 91. — Patris et Filii principium quo processionis tertiae personae. 152.

Y-hi-wei Sinensium, 188.

Υπόστασις, significatio olim incerta, 134.

WITHDRAWN

08/24/2017

SAINT LOUIS UNIVERSITY

BT 111 .N6 1920

Noort, G. van 1861-1946.

Tractatus de Deo uno et
trino

SAINT LOUIS UNIVERSITY - PIUS LIBRARY
xpgen BT111.N6 1920
Noort, G. van
Tractatus de Deo uno et trino

210-004869495